

TALLINNA TEHNIKAÜLIKOOL

Majandusteaduskod

Õiguse instituut

Lana Mumm

Alaealise ülekuulamise erisused kriminaalmenetluses

Magistritöö

Õppekava HAJM, peeriala Eesti eraõigus

Juhendaja: Dmitri Teplõhh

Tallinn 2019

Deklareerin, et olen koostanud töö iseseisvalt ja olen viidanud kõikidele töö koostamisel kasutatud teiste autorite töödele, olulistele seisukohtadele ja andmetele, ning ei ole esitanud sama tööd varasemalt ainepunktide saamiseks. Töö pikkuseks on 17810 sõna sissejuhatusest kuni kokkuvõtte lõpuni.

Lana Mumm.....

(allkiri, kuupäev)

Üliõpilase kood: 141740HAJM

Üliõpilase e-posti aadress: lana.mumm@gmail.com

Juhendaja: Dmitri Teplõhh

Töö vastab kehtivatele nõuetele

.....

(allkiri, kuupäev)

Kaitsmisele lubatud .....

Õiguse instituudi magistr tööde kaitsmiskomisjoni esimees

.....

SISUKORD

LÜHIKOKKUVÕTE	4
SISSEJUHATUS	5
1. TEOREETILISED LÄHTEKOHAD	8
1.1 Laps kohtumenetluse eel ja ajal	8
1.2 Ütluste roll kriminaalmenetluses	11
1.3 Süüdistatava kaitseõigus	14
1.4 Pädeva spetsialisti kaasamine ülekuulamisele	17
2. ALAEALISE KÜSITLEMISE METOODIKAD	20
2.1 Küsitlemismeetodid alaealiste ülekuulamisel	21
2.1.1 Psüühiliselt väärkoheldud laps ja tema küsitlemine.....	21
2.1.2 Seksuaalselt väärkoheldud laps ja tema küsitlemine.....	24
2.1.3 Erivajadusega lapse küsitlemine	27
2.1.4 Alternatiiv abivahendid laste intervjuerimisel.....	30
2.2 Alaealise kaitsja (esindaja) abi tagamise vajalikkus	32
2.3 Kaug- ja videoülekuulamine	36
2.4 Ütluste deponeerimine.....	39
3. ALAEALISE ERIKOHTLEMISEST KRIMINAALMENETLUSES EESTIS JA VÄLISRIIKIDES ..	43
3.1 Teiste riikide praktika laste ülekuulamises.....	43
3.2 Rahvusvahelised õigusaktid, konventsioonid jne.....	46
3.3 Laste õigusi käsitlev Eesti seadusandlus ja strateegiad.....	49
3.4 Laste väärkohtlemise kajastamine Eestis	53
3.5 Muudatused seadusandluses.....	56
KOKKUVÕTE.....	60
SUMMARY	63
KASUTATUD ALLIKATE LOETELU	65

LÜHIKOKKUVÕTE

Lapse väärkohtlemine, olgu see füüsiline väärkohtlemine või lihtsalt vaimne terror, on üks raskematest kuritegudest ühiskonnas, mille tagajärjel võib olla rikunud lapse vaimne ja kehaline puutumatus. Peamiseks mureks selliste kuritegude lahendamisel on see, millisel viisil saada konkreetselt kannatanult kätte usaldusväärne teave temaga kohtunu kohta. Lapse väärkas kohtlemine kriminaalmenetluses suurendab inimeste usaldust õiguskaitseüsteemi vastu, aitab ära hoida teisesid kannatusi ning leevendada kuriteoga tekitatud kahju.

Tuginedes Eesti ja välismaa kohtupraktikale, töö eesmärgiks on selgitada kas kriminaalmenetluses on leitud tasakaal laste huvide ja kaitseõiguste vahel. Saada ülevaade, millised on erispetsialistide teadmised ja oskused alaealiste tunnistajate ja kannatajate ülekuulamisel, kuidas neid teadmisi käsitletakse praktikas. Leida millised on raskused töös alaealistega, millised on ülekuulamise taktika kitsendused, milline on spetsialisti roll ja vajalikkus ülekuulamise osalemises, millised muudatused tuleks teha seadusloomes, ja milline ametkondade üldine koostöö oleks soovitav.

Võtmesõnad: alaealine, ülekuulamine, väärkohtlemine, erikohtlemine, ütlus, tunnistaja, kannatanu.

SISSEJUHATUS

Lapse väärkohtlemine on igasugune käitumine lapsega, mis mõjutab ja alandab nii tema füüsilist kui ka psüühilist heaolu, seab ohtu tema tervisliku seisundi ja eakohase arengu. Lapseealise vastu suunatud kuriteod on äärmiselt rasked ning taunitavad ja väärivad tõendatusse korral karmi karistust. Peamiseks mureks sellistel kuritegudel on, millisel viisil saada konkreetselt kannatanult kätte usaldusväärne teave temaga kohtunu kohta. Alaealise kannatanu ja tunnistaja väärikas kohtlemine kriminaalmenetluses suurendab inimeste usaldust õiguskaitseüsteemi vastu, aitab ära hoida teisesid kannatusi ning leevendada kuriteoga tekitatud kahju. Kriminaalmenetluse seadustiku paragrahv 290 järgi kohus võib kaasata alaealise tunnistaja ülekuulamise lastekaitsetöötaja, sotsiaaltöötaja, õpetaja või psühholoogi, kes võib ülekuulatavale esitada küsimusi kohtuniku loal. Jääb ebaselgeks, mis asjaoludel spetsialisti kaasatakse ülekuulamise juurde: kas seadusest lähtudes, et menetlejal peab olema vastav väljaõppe või lähtudes olukorrast kus spetsialisti kohalolek ülekuulamise kvaliteeti parandada. Seega on tähtis täpsustada, milline on ülekuulamisel osaleva spetsialisti roll ja mis tingimustel spetsialist ülekuulamise juurde kaasatakse.

Eesti kriminaalmenetluse seadustiku paragrahv 70 järgi toimub alaealise ülekuulamise videosalvestamine siis, kui tunnistaja on noorem kui kümneaastane ja korduv ülekuulamine võib mõjuda kahjulikult alaealise psüühikale, või tunnistaja on noorem kui neljateistaastane ja ülekuulamine on seotud perevägivalga ja seksuaalse väärkohtlemisega või, kui tunnistaja on kõne-, meele- või vaimupuudega või psüühikahäiretega. Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni artikli 6 lõike 3 punkti d kohaselt on igal kuriteos süüdistataval õigus küsitleda ise või lasta küsitleda süüdistuse tunnistajaid, saavutada oma tunnistajate kohale kutsumine ja nende ülekuulamine süüdistuse tunnistajatega võrdsetel tingimustel. Euroopa Inimõiguste Kohtu teema kohastest otsustest võib järeldada, et laste vastastes kuritegudes oleks konventsiooni nõuded täidetud, kui laps kuulatakse üle eeluurimise käigus, kasutades videotehnikat ning järgides kõiki menetlusnorme, kahtlustataval peab olema kohe kaitsja, kes tema õiguste eest seisab, ja kahtlustatav peab saama esitada omalt poolt küsimusi. Seadusliku esindaja õigust viibida alaealise ülekuulamise juures menetlusseadus otsesõnu ette ei näe, tuleneb vastav õigus EL direktiivi 2011/92/EL artiklist 20. Menetleja peab tagama, et kannatanu lähedane isik ei mõjutaks ülekuulamise käiku.

Kas eksisteerib oht, et alaealise tunnistaja õigused võivad jääda kaitseta? Probleem võib tekkida alaealise tunnistaja õiguse realiseerimisega, näiteks õigusega esindajale, õigusega keelduda ütluse andmisest. Tekib veel küsimus, kas alaealine tunnistaja (kes võib olla ka väga väike laps, nt 5-aastane) on üksnes menetleja selgituste põhjal võimeline kaaluma ja ise otsustama, kas ta soovib endale esindajat või kas ta soovib keelduda tunnistuste andmisest oma lähisugulase või perekonnaliikme vastu. Võrreldes paarikümne aasta taguse ajaga kuulatakse nii kohtueelses kui ka kohtumenetluses. Mõnedel juhtudel võib olla nii, et laps on ainuke tunnistaja. Lapse ebakvaliteetne ja mitteeakohane küsitamine võib kaasa tuua mitmeid negatiivseid tagajärgi, näiteks valetunnustusi ja lapsohvri tunnistuste ebausaldusväärset, asjatult põhjustatud lapsele ja tema perele, samuti põhjendamatu menetluskulusid eeluurimises ja kohtumenetluses, kui ei jõuta isiku süüdimõistmiseni.

Magistritöö eesmärgiks on selgitada kas kriminaalmenetluses on leitud tasakaal laste huvide ja kaitseõiguste vahel. Saada ülevaade erispetsialistide teadmistest ja oskustest alaealiste tunnistajate ja kannatajate ülekuulamise, alaealiste ülekuulamise kogemustest ning ülekuulamise korraldustest Eesti ja Välisriigi kohtupraktika näitel. Leida millised on raskused töös alaealistega, millised on ülekuulamise taktika kitsendused, milline on spetsialisti roll ja vajalikkus ülekuulamise juures, millised muudatused tuleks teha seadusloomes, ja milline ametkondade üldine koostöö oleks soovitud.

Magistritöö eesmärgist lähtuvalt on püstitatud järgmised uurimisküsimused:

Kas ja kuidas tagatakse alaealiste kannatanute ja tunnistajate erikohtlemine kriminaalmenetluses, kahjustamata samas menetlust?

Kas ja kuidas kannatanu huvide arvestamise kõrval tuleb samaaegselt silmas pidada ka süüdistava kaitseõigust?

Miks alaealisi kuulatakse üle? Millisel määral on lapstunnistaja/-kannatanu õigused ja huvid kaitstud kriminaalmenetluse seadustikus? Kas on erinevusi küsitlemise meetmetes kui küsitletakse füüsiliselt- ja näiteks vaimselt- väärkoheldud last?

Kas video salvestatud ülekuulamisi kasutatakse kohus tõendina; kas ja kuidas lapsele on tagatud riigipoolne õigusabi?

Käesolevas töös on kasutatud alljärgnevaid uurimismeetodeid:

õigusaktide võrdlev analüüs hindamaks alaealiste ülekuulamist puudutavate rahvusvaheliste normide ja printsiipide ülekandmist Eesti seadusandlusesse; alaealiste ülekuulamiseks kaasatud organisatsioonide ekspertide intervjuud ja Justiitsministeeriumi poolt koostatud analüüsid.

Samuti püütakse magistritöös välja selgitada peamised puudused ja vajadused Eesti laste ülekuulamise puudutavad seadusandlusele ja kohtupraktikale tuginedes. Alaeasmärgiks on ka välja tuua Eesti senised edusammud ja arengud antud valdkonnas. Selleks kasutatakse ekspertide arvamuste analüüsi ja selle empiirilise osa on oma olemuselt kvalitatiivne, kus andmekogumismeetodi puhul on tuginetud poolstruktureeritud intervjuudele kuhu on kaasatud organisatsioonide eksperdid.

Töös on kasutatud erinevaid raporteid, raamatuid, teadusartikleid, uuringuid jms, mis analüüsivad alaealiste ülekuulamise erisust. Samuti on tuginetud rahvusvahelistele ja riiklikele õigusaktidele pakkumaks terviklikku ülevaadet kehtivast seadusandlusest ning selle analüüsiks.

1. TEOREETILISED LÄHTEKOHAD

1.1 Laps kohtumenetluse eel ja ajal

Kõige haavatavamad on lapse huvid õigussüsteemiga kokkupuutel. Lapsed võivad õigussüsteemiga kokku puutuda nii ohvri, kannatanu kui ka süüdistava rollis. Alles peale 1950. aastat maailmas hakati rääkima lapse õigustest ja käsitlema last õigussubjektina. Teadlased hakkasid rohkem uurima mäluarengut, pidades silmas laste võimekust anda tunnistusi kohtueelses ja kohtulikus menetluses. Mälu-uuringute põhjal oli kinnitatud, et lapsed on absoluutselt võimelised elu sündmusi meenutama.¹ Nende uuringute tulemustest lähtuvalt aina rohkem lapsi osaleb õigussüsteemis tunnistajatena. Laste ülekuulamine on saagenud ka selle pärast, et on ka kasvanud teadlikus laste väärkohtlemisest. Lapse õiguste konventsioon võeti vastu 1989. Aastal Ühinenud Rahvaste Organisatsioon (ÜRO) Peaassambleel. Eesti liitus konventsiooniga 1991.aastal. ÜRO lapse õiguste konventsiooni (LÕK) põhimõtteid järgib ka lastekaitseadus. Lapse õiguste konventsioon annab lapsele õiguse ise oma kohustusi kanda ja oma õigusi teostada, arenedes kasvab iseotsustamise õigus ning vastuse ulatus. Seni, kui laps ei ole veel ise võimeline oma õigusi teostama, teevad seda tema eest eestkostja või vanemad. Lähtudes alati lapse huvidest.

Ühinenud Rahvaste Organisatsioon ja regionaalsete rahvusvaheliste organisatsioonide õigusaktid rõhutavad ja annavad juhiseid laste õiguste kaitseks kriminaalmenetluses. Olulisemad neist on ära toodud alljärgnevas loetelus:²

- 1) ÜRO lasteõiguste konventsioon.³
- 2) Euroopa Liidu põhiõiguste harta artikkel 24.⁴
- 3) Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv 2011/93/EL mis käsitleb laste seksuaalse kuritarvitamise ja ärakasutamise ning lasteporno vastast võistlust.⁵

---

¹ PR.Hutternlocher, (1979). *Synaptic density of human frontal cortex: Developmental changes and effects of aging.* *Brain research.*, 163(2) p.195-205

² U. Lõhmus, (2012) *Põhiõigustest kriminaalmenetluses.* Tallin: Juura. lk 51-21

³ Lapse õiguste konventsioon (jõustunud 02.09.1990) – jõustunud Eesti suhtes 21.10.1991 (RT II 1996,16, 56.)

⁴ Euroopa Liidu Põhiõiguste Harta 2012/C 326/02 p 24

⁵ Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv 2011/93/EL mis käsitleb laste seksuaalse kuritarvitamise ja ärakasutamise ning lasteporno vastast võistlust

4) Euroopa Komisjoni 15. veebruar 2011. aasta juhised Euroopa Parlamendile, Nõukogule, Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomiteele ning regioonide komiteele lapsesõbralikuks õigusmõistmiseks.⁶

5) ÜRO suunised lapssohvrite ja kuriteotunnistajate kohta (ECOSOCi resolutsioon nr 2005/20.)⁷

Väga sageli esindavad lapsi seaduse alusel nende vanemad või eeskostjad, ja kui seaduslik esindaja mingil põhjusel ei saa lapse nimel tegutseda ja kui pädevad ametiasutused menetlust ei algata, siis ei ole ka lastel võimalusi rikkumise vastu ennast kaitsta. Kui pädev ametiasutus ei ole määranud eriesindajat – põhiõigus pöörduda kohtusse, mis peab olema tagatud „igaühele“ on laste jaoks väga keeruline.⁸ Vaatamata sellele, et enamasti laste teovõimetust käsitlevaid õigusakte on koostatud selleks, et lapsi kaitsta, on ka oluline tagada et teovõimetust ei oleks takistuseks oma õiguste kaitseks.

Alates 2011. aastast Eestis tegutseb lasteombdusman, kelle ülesanded on lahendada lapse õigusi puudutavaid avaldusi suhtes riigivõimuga, kontrollida lapsi puudutavate õigusaktide vastavust seadusele ja põhiseadusele, tutvustada lapse õigusi, juhtida erapooletult tähelepanu lastekaitse probleemidele ja korraldada lapse õigustega seotud uuringud.⁹ Laste osalemine õigusmõistmises ja laste õigus olla ära kuulatud on väga oluline. Kriminaalprotsessidest lapsed on sageli olulisteks infoallikateks ja õiglaseks õigusmõistmiseks on tarvis kui lapsed on täiskasvanutega võrdväärsed tunnistajad.

Lapse õiguste konventsiooni artikkel 12 on inimõigusikäsitlevas rahvusvahelises lepingus ainulaadne säte: see käsitleb laste õiguslikku ja ühiskondlikku seisundit, kellel ühest küljest ei ole täiskasvanute täit iseseisvust, kuid kes teisest küljest on õiguste kandjad.¹⁰ Lõige 1 tagab igale lapsele, kes on võimeline iseseisvaks seisukohavõtuks, õiguse neid seisukohti kõikides teda puudutavates küsimustes ka väljendada ning tema seisukohad peavad olema võetud arvesse vastavalt tema vanusele ja küpsusele. Õigus olla ära kuulatud on lapse õigus, mitte lapse kohustus.

---

⁶ Euroopa Komisjoni aasta juhised Euroopa Parlamendile, Nõukogule, Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomiteele ning regioonide komiteele lapsesõbralikuks õigusmõistmiseks, Brüssel, 15.2.2011

⁷ ÜRO suunised lapssohvrite ja kuriteotunnistajate kohta, Euroopa Nõukogu ministrite komitee poolt vastu võetud 17. novembril 2010. Kättesaadav: <http://www.ibcr.org/wp-content/uploads/2016/10/resolution-2005-20.pdf> (10.12.2016)

⁸ U. Lõhmus. Põhiõigused kriminaalmenetluses, Tallinn, Juura, 2014

⁹ Laste ja noorte õigused Kättesaadav: <http://www.oiguskantsler.ee/et/laste-ja-noorte-%C3%B5igused/>(10.12.2016)

¹⁰ Lapse õigus olla ära kuulatud. Lapse Õiguste komitee. Üldkommentaari nr. 12. 2009, lk 3 Kättesaadav:

https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed_ja_pered/Lapse_oigused_ja_heolu/uldkommentaari_nr_12.pdf (11.12.2016)

Lapse ärakuulamist ei tohiks välistada vanuse põhjal. Kui laps soovib teda mõjutavas juhtumises ärakuulamist, ei tohiks kohtunik sellest keelduda, vaid ta peaks kuulama seisukohti, mis last kõnealusel juhul mõjutavad, välja arvatud juhul, kui see oleks lapse parimate huvide vastu.¹¹

Menetluse korras peaksid olema kasutuses lapsesõbralikud töömeetmed. Lastelt tunnistuste ja ütluste võtmine ei ole kaugeltki lihtne. Tunnistused on vaja võtta soodsates tingimustes, eriti lapsohvritelt. Lapsesõbralikuks toimimisviisiks võib nimetada tunnistuste võtmist kasutades heli või videosalvestamist, tunnistuste andmist eriväljaõppega spetsialistidele enne kohtuistungit, välistada kannatanu ja süüdistava kokkupuutumist. Riigikohtu lahendis 3-1-1-78-11 kohus leidis, seoses sellega, et kannatanu suhtes on läbi viidud ambulatoorne kohtupsühhiaatiline ja – psühholoogiline kompleksekspertiis ja ekspertidearvamuse kohaselt ei ole kannatanu võimeline osalema kohtuistungil ja vastama sihipäraselt talle esitatavale küsimustele ei kohtuistungil ega ka kaugülekuulamise teel. Toimunust uuesti rääkimine kohtuistungil või kaugülekuulamisel oleks uueks stressoriks, mis ei ole soovitatav. Täiendavate kahjulikke tagajärgede vältimiseks on maakohtul õigus jätta kannatanu kohtusse kutsumata ja avaldada tema kohtueelses menetluses antud ütlused.¹²

Euroopa Nõukogu ministrite komitee suunistes lapsesõbraliku õigusemõistmise kohta¹³ on viidatud, et lastel, nagu täiskasvanutel, peaks olema ka endal õiguslik alus kohtusse pöördumiseks. Kui lapse õigused on rikutud, ja vajavad kaitset, ja kui seaduslik esindaja lapse eest seda ei tee, siis peaks olema võimalik lasta kohtul asja käsitleda. Selline võimalus oleks ka väga vajalik juhul, kui lapse ja tema seadusliku esindaja huvid on omavahel vastuolus. Kohtusse pöördumise võimaluse aluseks võib olla lapse vanusepiirang või teatav arukuse, küpsuse või arusaamisvõime aste.

Euroopa inimõiguste kohtuasjas S.C. v. Ühendkuningriik kohtuasjas süüdistav oli alaealine laps. Kohus selgitas, et laps peab üldjoontes mõistma menetluse olemust ja võimaliku karistuse tähendust. Vajadusel tõlki, advokaadi või sotsiaaltöötaja abiga. Süüdistaval peaks olema võimalik jälgida mida räägivad tunnistajad, ja kui tal on esindaja, et ta saaks selgitada advokaadile omapoolset versiooni juhtunust, et saada juhtida tähelepanu ütlustele, millega ta ei ole nõus ja viia kursi asjaoludega, mis oleks vaja tema kaitseks esitada.¹⁴ Kindlasti heli- ja videosalvestistel

---

¹¹ Euroopa nõukogu ministrite komitee suunistes lapsesõbraliku õigusemõistmise kohta. 2010. lk 26

¹² RKÜKo 3-1-1-78-11, p 7

¹³ Euroopa nõukogu ministrite komitee suunistes lapsesõbraliku õigusemõistmise kohta. 2010. lk 68

¹⁴ Kohtuotsus, 15/06/2004, S.C. v The United Kingdom Application no. 60958/00 p.29

kasutamisel on oma eelis, juhul kui laps on kannatanu, samas aga olukorras, kus laps on väidetav kuriteotoimepanija, otsene tunnistamine kohtuniku ees on asjakohasem.

1.2 Ütluste roll kriminaalmenetluses

Tunnistaja ütlus üldisemas tähenduses on edastatud ja nõuetekohaselt fikseeritud teave isiku poolt tajutud tõendamiseseme asjaolude kohta. Seletus on sisult laiem ja selles võib sisalduda ka isiku omapoolne hinnang või arvamus tajutule. Menetleja ülesandeks ongi välja selgitada, kas seletuses sisalduv teave on puutumuses tõendamiseseme asjaoludega ja kas isik on võimeline seda ka adekvaatselt esitama. Kohtukõlbuliku tõendusmaterjali saamiseks tuleb seletuse andnud isik seaduses ettenähtud korras üle kuulata ja saadud teave tunnistaja ütlusena vormistada.¹⁵

Ütluste kaudu me anname edasi erinevat informatsiooni. Kriminaalmenetluse seadustik sätestab kannatanud, tunnistaja ja süüdistava ülekuulamise erisused. Ülekuulamise eesmärgiks on tõendusteabe kogumine ja kahtlustatavat õigustavate asjaolude selgitamine. Ülekuulamise sisuks saab olla vaid tõendusteavet ning kahtlustatavat õigustavaid ja süüdistavaid asjaolusid puudutav vestlus ülekuulaja ja ülekuulatava vahel, mida esimene suunab asjakohase küsimustega ning teine kas toetab või ei toeta küsimuskohase jutu või konkreetse lühivastusega.¹⁶ KrMS § 34 lõige 1 punkt 1 sätestab kahtlustava õiguse „teada kahtlustuse sisu ja anda selle kohta ütlusi või keelduda ütluste andmist“. Ei pea ilmselt pikalt mõistma, et jõuda järeldusele: seadusandja on pidanud silmas õigust anda ütlusi menetlejale, s.o esitada oma versioon tõendamismenetluses selle eesmärgiga, et seda võetaks arvesse süüküsimuse otsustamisel. Seega teisisõnu: ütluste põhitunnus on see, et andja teadis, et see informatsioon läheb kasutusse süüküsimuse tõendamisel, või siis vähemalt vastuvõtja võttis need ütlused selle eesmärgiga.¹⁷

Enamusel juhtudest kuulatakse alaealised üle seose kuritegudega, millel on vägivaldne iseloom: tapmised, kehavigastuse tekitamised, vägistamised. Väga harva on lapsed tunnistajateks asjades, mis puudutavad röövimisi, kaklusi. Kannatanu ütlused on olulised, kuna mõnede kuritegude puhul ilma kannatu osaluseta menetluse läbiviimine on suhteliselt võimatu. Selliks kuritegudeks on näiteks vägistamine. Kohus otsustab isiku süüküsimuse tõendite põhjal, mida kaitsja või süüdistaja

---

¹⁵ RKÜKo 3-1-1-86-06

¹⁶ U.Krüger, (2008) *Ülekuulamine kohtueelses menetluses. Õiguslikud aspektid*. Tallinn, lk 6

¹⁷ H.Sepp, (2011) Varasemad teistsugused ütlused tõendina võistlevas menetluses. Kriminaalmenetluse seadustiku, common in law ja Stratsburgi kohtu praktika võrdlus. *Juridica VIII/2011* lk.619

on kohtule esitanud ja mida kohus on vahetult uurinud.¹⁸ Riigikohtu senises praktikas on aktsepteeritud, et süüdimõistev kohtuotsus võib tugineda ka vaid ühele tõendile. Seega on ka kohtupraktikas tunnustatud ka võimalus rajada süüdimõistetav otsus üksnes kannatanu ütlusele nt Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 10.oktoobri 2000.a otsus kriminaalasjas nr 3-1-1-85-00.¹⁹ Samas on ka senises Riigikohtu praktikas ka järjekindlalt rõhutatud, et vaid ühe tõendi pinnalt kuriteo faktilise asjaolude tuvastatuse põhjendamine kohtu poolt peab olema selline, et kohtu siseveendumuse kujunemine oleks selgesti jälgitav. Kõnealustel juhtudel on iseäranis oluline ka see, et kohus oleks igakülgsest ning erapooletult vaaginud kõiki selle üle süüdistava tõendi hindamisel tõusetunud kahtlusi ja need veenvalt kummutanud.²⁰ Tõendi välistamine põhineb teoorial, et tõendi mõju fakti hindajale võib olla tugevam kui tõendi tegelik tõenduslik kaal.²¹ Ütlus, mis on saadud kohtumenetluses nõuetekohaselt rakendamata tunnistajalt, kellele ei ole selgitatud nende õigusi ja kohustusi, näiteks KrMS § 280 lg 3 järgi ütluste andmisest KrMS § 71-73 alusel), ei ole käsitatav seaduslikku tõendina, sest selle saamisest on rikutud oluliselt kriminaalmenetlusõigust. Kohtuotsuse 3-1-1-73-15 kohaselt A. oli süüdistatud alaealise seksuaalselt kuritarvituse eest kuueks aastaks. Kohtuotsuse kohaselt on teo toimepanemine tõendatud kannatanu videosalvestatud ütlustetga suulise kuriteoteate protokollis ja kahes kannatanu ülekuulamise protokollis. Maakohtu otsuse peale esitasid apellatsiooni süüdistav ja tema kaitsja. Tartu Maakohtuotsus oli tühistatud 23.oktoobril 2015 ja A. oli mõistetud õigeks talle etteheitevates tegudes.²² Eestis kehtiva õiguse kohaselt saab seadusliku ülekuulamisena vaadelda vaid neid ülekuulamisi, millel esinevad korraga kõik kolm eelvaadeldud tunnust: seaduslik eesmärk, seaduslik sisu ja seadusliku läbiviimis- ning jäädvuspotseduuri järgitus.²³ Ütlus, mis on saadud kohtumenetluses nõuetekohaselt rakendamata tunnistajalt, kellele ei ole selgitatud nende õigusi ja kohustusi, ei ole käsitatav seadusliku tõendina, sest selle saamisest on rikutud oluliselt kriminaalmenetlust.²⁴ Sellisele tõendile rajatud kohtuotsus on ebaseaduslik. Kohtuotsuses kolleegium ei pidanud ka sellisel juhul võimalikuks sellest põhimõttest kõrvale kalduda. Kui tunnistaja ülekuulamise k.a. kohtueelses menetluses, ei ole mingil põhjusel, näiteks tema vanuse või vaimse seisundi tõttu, võimalik jälgida üldisi nõudeid, on seadusandja ülesanne kaaluda, mil

---

¹⁸ M. Sillaots, Kohtulik uurimine ja tõendamisvõimalused kriminaalmenetluses. Juridiva VIII/2012, lk 625-633

¹⁹ RKÜKo, 3-1-1-85-00 p 5.2

²⁰ RKÜKo, 3-1-1-109-10 p.10

²¹ U. Lõhmus, Tõendi lubatavus ja välistamine kriminaalmenetluses. Kui loogiline on Eesti tõendamissüsteem. Juridica IX/2014, lk 690-669

²² RKÜKo, 3-1-1-73-15 p.20

²³ U. Krüger. (2008) *Ülekuulamine kohtueelses menetluses. Õiguslikud aspektid*. Tallinn, lk 6

²⁴ W.E. Kruisbergen, D. De Jong, R.E. Kleemans, Undercover Polishing. Assumptions and Empirical Evidence. The British Journal of Criminology, 2011/51

määräl on võimalik nendest reeglitest kõrvale kalduda ja kas see on põhjendatud, vääradata ütluste andmise kuni tõend olemust. Rikkumise kõrvaldamise võimalus viib omakorda tõendi lubamatuks tunnistamiseni. Nagu ka selles lahendis, rajanevad maa- ja ringkonnakohtu otsused määravas osas kannatanu ütlustele, mistõttu selle tõendi lubamatuks tunnistamine tingib möödapääsmatult süüdistatava õigeksmõistmise talle etteheitevas tegudes.

Ülekuulamine on vaadeldav tõendusteabe kogumisele suunatud tegevusena ja tõendusteave ei kujuta endast ainult informatsiooni, millel on menetluse kohaselt asjakohane sisu, aga sellest informatsioonist kui tõendusteabest saab juttu olla ainult siis, kui kogu see informatsioon on vaadeldav ühtlasi tõendina. Asjakohase informatsiooni ehk teabe tõendiks arvamine eeldab ka lisaks sisu asjakohasusele ka teabe vorminõuete järgituse olemasolu. Vorminõuded saab pidada täidetuks vaid siis, kui on järgitud kõik ülekuulamise ja läbiviimise ja jäädvustamise reeglid.²⁵

Ütluste vormistamisega tuleb ka arvestada sellega, et ütlus ei ole alati objektiivne reaalsus, vaid on isiku subjektiivne tõlgendus. „Kui ülekuulamise eesmärgiks on tuua kõik see kuuldavale, mis ülekuulatavat teab asjast üldse, siis on protokolleerimise eesmärgiks anda tõetruult edasi kõik see, mis selgus asjast ülekuulamisel. Seejuures ülekuulaja peab võtma arvesse, et ta ei protokolleeri enda jaoks, vaid peamiselt teiste jaoks, kellel puudub võimalus kontrollida protokollis täpsust ja seega peavad rajama oma esialgsed korraldused asja suhtes puhtale usaldusele ülekuulaja vastu.“²⁶

Karistusseadustiku § 320 alusel kannatanu või tunnistaja poolt teadvalt vale ütluste andmisel või tähtsate asjaolude moonutamisel karistatakse rahalise karistusega või kuni kolmeaastase vangistusega. Tõe moonutamise all mõistetakse ütluste andmisel tahtlikku tegelikkusele mittevastavate asjaolude avaldamist. Valeütluse andmine loetakse lõpuleviiduks sellekohase ütluste andmisega kohtus või tunnistaja või kannatanu poolt valeütlusele allakirjutamisega menetlustoimingu protokollis. Kuriteo subjekt on kriminaalasja kohtueelses menetluses või väärteoasja kohtuvälises menetluses mis tahes kohtumenetluses tunnistajana või kannatatuna väljakutsutud isik.²⁷ Juhul, kui tegemist on alaealise lapsega siis on raske eeldada, et kõik mis laps ütleb, on puhas tõde, kui selle kahtlemises puudub alus.²⁸ Alaealiste ütluste usaldusväarsuse

---

²⁵ *Ibid*, lk 7

²⁶ A.Liit(1972). *Kuritegude jälgimine*. Tallinn, lk 36

²⁷ J.Sootak;P.Pikamäe(2009), *Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne*. Tallinn, Juura, lk 813

²⁸ TlnRnKo, 1-13-60-83 p.10

problemaatika on aktuaalne ka tänapäeval. Põhjuseks on see, et lastel on raske selgesõnaliselt rääkida enda suhtes toimepandud kuritarvitusest, sest nad tunnevad täideviia ees hirmu, või on emotsionaalset/perekondlikult seotud. Kas on antud lubadus vaikida, vaikivad häbist, tundes osaliselt ennast toimunud süüdi ning üheaegselt soovides nii seda, et tema ütlused ei kahjustaks lähedast kui ka seda, et sellised kuritarvitused lõppeks.

Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni (EIÕK) artikli 6 lõike 3 punkti d-kohaselt on igal kuriteos süüdistataval õigus küsitleda ise või lasta küsitleda süüdistuse tunnustajaid, saavutada oma tunnustajate kohalekutsumine ja nende ülekuulamine süüdistuse tunnustajatega võrdsel tingimusel. Lastevastastest kuritegudes konventsiooni nõuded on täidetud, juhul kui last kuulatakse üle eeluurimise käigus, kasutades videotehnikat ning järgides kõike menetlusnorme, kahtlustaval peab kohe olema ka kaitsja, kes tema õiguste eest seisab, ja kahtlustav peab saama esitada omalt poolt küsimusi.

1.3 Süüdistatava kaitseõigus

Tunnistaja ütlused on ainult üks mitmetest tõendi liikidest, ja kui võrrelda teiste tõenditega pälvivad need nii õigusteoorias kui ka praktikas erilist tähelepanu. See on ka arusaadav, sest just sellel tõendil võib isiku süüdimõistmisel olla suurim osakaal, kuid aga tõendi usaldusväärsus võib inimpsüühika eripära tõttu olla väga kõikumine.²⁹ Usaldusväärsus iseloomustab kvaliteet, mis annab tõendile usutava väärtuse.³⁰ Usaldusväärsus ei ole võimalik kvantifitseerida, s.t. kui arvata, et tõend tõendusteavet adekvaatselt talletada ei pruugi, on tegemist tõendiga, mida usaldusväärseks pidada ei saa.³¹

Kohtuotsuses 3-1-1-61-11 R. Boitsov tunnustati süüdi selles, et asutus ta 12-aastasega, viimase tahte vastaselt suguühendusse, kasutades ära kannatanu seisundi, milles viimane polnud võimeline vastupanu osutama.³² Nimelt, R. Boitsov lubas näidata kannatanu vanematele video, millel oli filmitud lapse paljast keha. Kannatanu oli esmakordselt kuulatud üle peale juhtunu kolme aasta möödudes. Kriminaalmenetluses polnud ka tehtud ekspertiisi välja selgitamiseks kas ja millal kannatanu ja süüdistav seksuaalvahekorras olid. Kolleegiumi seisukoha järgi ei sõltu

---

²⁹ U.Lõhmus (2013) Süüdistatava põhiõigus küsitleda tunnustajat. *Juridica* V/2013. lk 299

³⁰ O.Nääs.(2010) Mõned menetlusõiguslikud tähelepanekud Riigikohtu kriminaalkolleegiumi otsus 3-1-1-22-10. *Juridica* IV/2010 lk 305

³¹ S. Trechel, Human Rights in Criminal Proceedings, Oxford, 2005, p.74

³² RKÜKo, 3-1-1-61-11,p.7

tõendamiseseme asjaolude tuvastamine vältimatult vaid ühte kindlasse tõendi liiki kuuluva tõendi olemasolust ja pole ka seksuaalvahekorra toimumise tuvastamiseks alati obligatoorne kannatanu läbivaatus või kohtumeditiiniekspertiis. Käesolevas kriminaalasjas on kohtud kannatanu usaldusväärsete ütluste alusel põhjendatult tuvastanud, et R. Boitsov astus lapsega tema tahte vastaselt suguühendusse. Kriminaalmenetluse seadustiku § 61 alusel ühtegi tõendil ei ole ette kindlaksmääratud jõudu, kohus hindab tõendid nende kogumis ja oma siseveendumise kohaselt. See põhimõtte kehtib kõikides kuritegude menetlemises sõltumata raskusastmest.

Riigikohtu lahendis 3-1-1-48-11 kohus tõendite pinnalt mõistis süüdistava õigeks, rõhutades tähelepanu sellele, et tunnistajana ülekuulamise videosalvestisest jäi tema kõnest ja käitumisest adekvaatne mulje, kuid tema ütlused pole alati usaldusväärsed. Kannatanu ise alustab sageli vestlusi seksuaalse seisuga teemadel ja näitab huvi seksi vastu.³³ Riigikogu praktikas on tunnustatud ka võimalust rajada süüdimõistev otsus üksnes kannatanu ütlusele, ja samas on ka järjekindlalt rõhutatud, et ühe tõendi pinnalt kuriteo faktiliste asjaolude tuvastatuse põhjendamine kohtu poolt peab olema selline, et kohtu siseveendumuse kujunemine oleks kohtuotsuse lugejale jälgitav. Kohtul puudus ka veendumus, et süüdistav oli teadlik kannatanu arusaamisvõimetusest KarS § 141 tähenduses.

Kuriteo toimepanemises isiku süüdi olemise küsimuse lahendamine on teisisõnu "õigusemõistmine".³⁴ Süüdistatava õigust küsitleda tunnistajaid käsitletakse nii menetlusõigusena kui ka menetluspõhiõigusena. Õigus küsitleda ise või lasta küsitleda süüdistuse tunnistajaid, saavutada omapoolsete tunnistajate kohalekutsumine ja nende küsitlemine süüdistuse tunnistajatega võrdsetel tingimustel on sätestatud Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioonis (EIÕK art 6 lg 3 p d), olles üldse õigus õiglasele kohtumenetlusele.³⁵ Õiglus küsitleda tunnistajaid väljendab ka süüdistavale arusaama, et süüdistav on võrdselt aktiivne osapool, mitte aga passiivne sihtmärk. Tunnistaja küsitlemine aitab selgitada välja tõtt, sest tunnistus on subjektiivne interaktsioon olukorrast.

EIK tegi 18.juulil 2013 otsuse kohtuasjas Vronchenko vs. Eesti, tuvastades 5 häälega 2 vastu konventsiooni artikli 6 lõike 3 punkti d (tunnistajate küsitlemise õigus) rikkumise. EIK koja enamus leidis, et kaebaja suhtes toimunud kriminaalmenetlus ei olnud õiglane, sest ta ei saanud küsitleda alaealist tunnistajat, kelle ütlustel tema süüdimõistmine seksuaalkuriteos peamiselt

---

³³ RKÜKo, 3-1-1-48-11 p.13

³⁴ U.Krüger, (2008) *Ülekuulamine kohtueelses menetluses. Õiguslikud aspektid*. Tallinn, lk 34

³⁵ Euroopa Inimõiguste Konventsioon RT II 2000, 11, 57.

põhines. Apellatsioonikaebus oli esitatud nii kaebaja kui ka tema advokaadi poolt, üks kaebuse põhjusest oli see, et kaitsjale ei olnud antud võimalus esitada küsimusi lapsele, kelle ütluse alusel kaebaja süüdi mõisteti. Ringkonnakohus on jätnud oma seisukoha muutmata, kuna kaebaja oli tutvunud kannatanu ülekuulamise protokolliga ja mingeid taotlusi süüdistataval ega kaitsjal ei olnud, kaas arvatud ei olnud ka taotlust kannatanu kohtusse kutsumiseks.

EIK leiab, et uurismis asutus ei andnud kaitsjale võimalusi esitada enda küsimused. Laps oli eeluurimisel ülekuulatud kolm korda ja vahepeal küsitlesid kannatanut ka psühhiaater ja psühholoog, kelle eksperdiarvamuse kohaselt kahjustaks kohtuistungil osalemine kannatanu tervist.³⁶ Artikkel 6 lõige 1 koos lõikega 3 kohustab konventsiooniosalisi astuma samme eelkõige selleks, et võimaldada süüdistataval küsitleda või lasta küsitleda tema vastu ütlusi andvaid tunnistajaid. Niisugused meetmed on osa hoolsusest, mida konventsiooniosalised peavad üles näitama selleks, et tagada tõhusalt artiklis 6 sätestatud õigused.³⁷ EIK märkis, et kaebaja oli taotlenud eeluurimise ajal vastastamist alaealise tunnistajaga, kõige taotlust ei rahuldatud, ei pakutud kaebajale ka muud, tunnistajat vähem kahjustavat küsimuste esitamise võimalust, selleks võinud olla kaitsja kaasamine ülekuulamisele või küsimuste esitamine uurija kaudu³⁸.

Küsitlusvõimaluse puudumist kohtueelses menetluses ja kohtumenetluses on käsitletud Kohtu poolt konventsiooni põhimõtete rikkumiseks. Kohtuotsuses *Unterpertinger vs. Austria* lahendati kahte küsimust: kas oli vaja võimaldada kaitsel tunnistajat küsitleda ning kuna on kasulikum seda teha. Kohus oli seisukohal, et süüdistataval on õigus küsitleda tunnistajat. Sellest tulenevalt leidis kohus, et artikkel 6 oli rikutud kuna ei olnud ühestki menetluse faasis esitada omad vastuväited ja esitada küsimusi tunnistajale.³⁹

KrMS § 70 lg 4 sätestab, et tunnistajatele küsimuste esitamise õigus in nii kahtlustaval kui ka tema kaitsjal. KrMS § 290¹ lg-s 1 nähakse seevastu ette, et tõendi esitamise eeldus on see, kui küsitlemise võimalus on kohtueelses menetluses olnud just kaitsjal. On oluline silmas pidada, et kaitsja osavõtt kohtueelsest menetlusest on üldjuhul kohustuslik alles alates kriminaaltoimiku tutvumisest, kui prokuratuur tunnistab kohtueelse menetluse lõpuleviiduks. Pole välistatud, et juhtudel, mil kahtlustatav ei ole endale kaitsjat valinud ega taotlenud ka kaitsja määramist, pole tal võimalik realiseerida ka KrMS § 290¹ lg-s 1 ette nähtud kaitsja vahendusel toimuvat alaealise

---

³⁶Kaebus 18.07.2013 *Vronchenko vs. Eesti kohtuotsus* 59632/09 p.60

³⁷ *Ibid* p.61

³⁸ *Ibid* p.62

³⁹ Kohtuotsus 24.11.1986 *Unterpertinger vs. Austria*, 9120/80 , p 31.

küsitlemise õigust. Seda õigust saab kahtlustatav kasutada seeläbi, et ta valib endale kaitsja või taotleb kaitsja määramist.⁴⁰

Kaitsja valimisest või määramisest keeldumise korral loobub kahtlustatav aga sisuliselt küsitlemisõigusest. Sellise kaitsja loobumisega võidakse menetlusõigust kuritarvitada. Ainuke võimalus seda vältida tähendaks alaealise korduvat ülekuulamist. Järelikult peab kahtlustatav küsitlemisõiguse saamiseks ilmutama oma aktiivsust ega saa ainuüksi kaitsja puudumisele tuginevalt väita, et KrMS §-s 290¹ loetletud tõendi esitamise eeldused pole täidetud. KrMS § 290¹ lg 1 nõuete täitmiseks tuleb sarnasel juhul pidada piisavaks, kui küsitlemisvõimalus kohtueelses menetluses on olnud üksnes kahtlustataval.

1.4 Pädeva spetsialisti kaasamine ülekuulamisele

Pädeva spetsialisti kaasamine ülekuulamisele on kohustuslik juhul kui meneteljal endal asjakohane väljaõppe puudub ja juhul kui tunnistaja on noorem kui kümne aastane ja korduv ülekuulamine võib mõjuda kahjulikult alaealise psüühikale, kui kuulatakse üle alla neljateistaastast last seoses pere vägivallaga või seksuaalse väärkohtlemisega ja ka juhul kui tunnistaja on kõne-, meele-, vaimupuudega või psüühikahäiretega, nõue on kehtestatud lapse huvidest lähtuvalt. Lapse Õiguste Komitee (LÕK) on tunnistanud lapse parimate huvide esikohale seadmise põhimõtte üheks neljast LÕK üldpõhimõtetest, mis omab tähtsust kõigi teiste lapse õiguste tõlgendamisel ja rakendamisel.⁴¹ Vaimse pinge vähendamises on määrav roll laste toetamisel lastekaitsetöötajate, sotsiaaltöötajate ja psühholoogidel. Vanemad ei oska alati oma last piisavalt informeerida ja toetada. Põhjuseks on see, et vanemad ei ole alati erapooletud, nendel puudub vajalik väljaõppe, või just vanemad on tihti väärkohtlemises süüdi ja laps peab nende vastu tunnistama.

Kannatanule liigse psüühilise kahju tekitamine on kriminaalmenetluse ebasoovitav kõrvalefekt. Teisene ohvristumine võib mõjutada negatiivselt enesehinnangud, usku endasse ja tulevikku, usku õigussüsteemi vastu. Lapsele võivad kannatusi põhjustada erinevad menetluslikud ja menetlusvälised tegurid nagu puudulik informatsioon menetluse kohta, liiga pikk ja kulukas menetlusprotsess, küsitlemine politsei, uurija ja prokuröri poolt ja ja täiendav küsitlemine kohtuistungil, vajadus korduvalt ütlusi anda ja ametnike mittetoetav suhtumine.⁴² Samuti võib

---

⁴⁰ RKÜKo 3-1-1-109-16 p 14-15

⁴¹ A.Aru, K.Paron. (2015) Lapse parimad huvid. *Juridica* VI/2015 lk 375

⁴² K.Espenberg, S. Espenberg, *Kannatanud ja tunnistajad süüteo menetluses*. Justiitsministeeriumi kriminaalteabe ja analüüsi talitus Kriminaalpoliitika osakond, lk 24 Kättesaadav:

kannatanut emotsionaalselt häirida ka menetleja suhtumine ja küsitlemise stiil. Siinkohal on oluline roll tugiteenusel, mis on suunatud toetamisele kogu protsessis, näiteks laste ja nende vanemate teavitamine, laste ettevalmistamine kohtuistungiteks, nende saatmine kogu menetluse jooksul, laste arusaamise jälgimine ja nende üldiste kaitse taganemine. Tugiteenused võivad hõlmata kohtumenetluse - eelseid käike kohtusse lastele kohtu tutvustamiseks, kodukülastusi ning nende tuge enne kohtumenetlust, selle ajal ja järel.⁴³

Kõige tihemini toimub ohvri esimene kontakt õiguskaitseasutusest just politseiga ja kokkupuude politseiga on olulise tähtsusega toimetulekuks ja taastumises, seetõttu peaks politseinike väljaõppe hõlmama ohvrite vajaduste mõistmist ja empaatilisust. Parem kontakt ohvriga ja ohvri kiirem taastumine tagab ka tulemuslikuma menetluse protsessi.

Laste küsitlemine on keeruline ja erineb täiskasvanute küsitlemisest. Täiskasvanutega võrreldes unustab laps mõningad aspekte kiiremini, võib anda ebatäpsemad vastuseid ja võib ka olla rohkem mõjutav suunavatele küsimustele. Lähtudes menetlejate ja spetsialistide alaealiste ülekuulamise seisukohtadest, spetsialistide kaasamine alaealiste ülekuulamisele on üldjuhul vajalik, samas esineb ka arvamusi, et tegemist on ainult formaalsusega, mida täidetakse seadusest tuleneva kohustuse tõttu. Menetlejad arvasid, et lapsel võib olla ebamugav mitme inimeste eest rääkida, eriti juhul kui lapsele on vaja meenutada traumaatilisi kogemusi. Spetsialisti osalemises nähti ohtu siis, kui spetsialist on ebaprofessionaalne. Näiteks, kui spetsialist küsib ebasobivad või suunavad küsimused.⁴⁴ Eriarvamuses Tartu Ringkonnakohtu kriminaalkolleegiumi otsusele kriminaalasjas nr 1-13-6083 on viidatud ebakvaliteetsele küsitlusele. Küsitelja esitas suunavaid küsimused, nagu oleks olukorraga kursis, suunas ka korduvalt sellele temaatika juurde millest laps ei soovinud rääkida. Samuti küsimuste esitamisel on kasutatud korduvalt võtet, mis ei ole aktsepteeritav, kui laps annab küsimusele eitava vastuse, siis küsitakse teda koheselt uuesti.⁴⁵

Ülekuulamine on lapse jaoks häiriv ja ebameeldiv, seoses sellega lähedase kõrval olek võib last julgendada rääkida.⁴⁶ Siiski tuleb arvestada, et igal lapsel on ka selliseid jutte, mida ta ei sooviks

---

[http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/kannatanud-ja-tunnistajad-suuteomenetluses\(20.12.2016\)](http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/kannatanud-ja-tunnistajad-suuteomenetluses(20.12.2016))

⁴³ *Lapsesõbralik õigusemõistmine-spetsialistide seisukohad ja kogemused*. FRA- Euroopa Liidu Põhiõiguste amet, 2015, lk 8

⁴⁴ K.Kask.(2009) *Erialspetsialistide pädevus alaealiste tunnistajate ja kannatanute ülekuulamise kohta kriminaalmenetluses*. Justiitsministeeriumi ja kriminaalteabe ja analüüsi talitus. Justiitsministeerium, Tallinn, 2009, lk 25-31 Kättesaadav:

[http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/erialspetsialistide-padevus-alaealiste-tunnistajate-ja-kannatanute-ulekuulamise-kohta\(11.01.2017\)](http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/erialspetsialistide-padevus-alaealiste-tunnistajate-ja-kannatanute-ulekuulamise-kohta(11.01.2017))

⁴⁵ Eriarvamus 1-13-6083 p 18.1

⁴⁶ C. Wilson, M. Powell.(2001) *A Guide to Interviewing Children. Essential Skills for Counsellors, Police, Lawyers and Social Workers*. Routledge, p 37

arutada oma vanemate või tuttavate juures olekus. Seoses sellega, vanemate juuresviibimine ülekuulamisel ei ole alati plussiks. Ei ole välistatud, et lapsevanem hakkab emotsionaalselt reageerima ja hakkab küsimuste esitamist segama. Vanema juuresolekul ülekuulamisel laps võib rääkida sündmustest vähem, vähem edastada detaile ning ülekuulaja hakkab esitama rohkem suunavaid küsimusi.⁴⁷ Sellest tulenevalt võib järeldada, et laps ühel või teisel moel hakkab toetuma vanema arvamusele ning ootama, lapsevanem on talle abiks küsimuste vastamisel. Kui laps on küps selleks, et olla ülekuulamisel pädeva spetsialistiga, see oleks positiivsema mõjuga suhtlemise dünaamikale. Siiski, kui laps ei ole valmis selleks, et tema vanem toast lahkub, siis vanema juures olemine ülekuulamisel peab olema tagatud. Vanemale on aga vaja seletada, et ta ei tohi sekkuda ülekuulamise protsessi.⁴⁸

Spetsialistid, kellel on eriväljaõppe aitavad tagada, et lapsele antakse selget ja ühist infot menetlustoimingute ja protsessi kulgemise kohta. Samas ka uuringutulemuste kokkuvõttes on juhitud tähelepanu sellele, et spetsialistid vajavad täpsemaid juhiseid ja regulatsioone. Väljakujunenud praktikad ja kvaliteet on igas regioonis erinev, palju oleneb ka spetsialistide oskustest ja isiklikkest omadustest. On kindlasti soovitatav tihe koostöö spetsialistide ja õigusvõimu organite vahel. Spetsialistidele peab olema võimaldatud piisav väljaõppe, teave ja haridus, selleks et täiendada ja säilitada laste eripäradega seotud spetsiaalseid meetodeid ülekuulamiseks ning selle kaudu tagada kaitset lapskannatanule.⁴⁹ Euroopa Nõukogu poolt koostatud juhendist ei olnud kaks kolmandikku vastanutest kuulnud, ning enamik spetsialiste seda oma töös ei kasutanud.⁵⁰ Ei ole kindlaks määratud, millistel asjaoludel alaealise ülekuulamisse spetsialisti kaasatakse: kas menetleja korraldusel seadusest tulenevalt, juhul kui tal endal puudub piisav väljaõppe, või olukorrast lähtuvalt.⁵¹ Ka juhul, kui menetlejal endal selline väljaõppe on olemas, aga iga lapse ja juhtumi eripära tõttu spetsialisti kaasamine võib kasuks tulla.

---

⁴⁷ P. Santtila, J. Korkman, N. K. Sandnabba. (2004/10) *Effects of Interview Phase, Repeated Interviewing, Presence of a Support Person and Anatomically Detailed Dolls on Childsexual Abuse Interviews.* – Psychology, Crime & Law, Issue 1, lk 32-33

⁴⁸ K. Kask. (2015) *Alaealiste kannatanute videosalvestatud ülekuulamiste analüüs.* Kriminaalpoliitika analüüs nr 1, lk 2 Kättesaadav:

<http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/alaealiste-kannatanute-videosalvestatudulekuulamiste-analuus>

⁴⁹ ECOSOC Resolution (2005/20). *Guidelines on Justice in Matters involving Child Victims and Witnesses of Crime.* 2005, VII p 19(b). Kättesaadav: <http://www.un.org/en/ecosoc/docs/2005/resolution%202005-20.pdf> (22.01.2017)

⁵⁰ Lapsesõbralik õigustmõistmine-spetsialistide seisukohad ja kogemused. Balti Uuringute Instituut, Tartu 2014. Kättesaadav:

http://www.praxis.ee/wp-content/uploads/2015/06/Lapsed-kohtumenetluses_kokkuv6te.pdf (22.01.2017)

⁵¹ K.Kask (2015) Alaealise kannatanu vidosalvestatud ülekuulamise analüüs kriminaalmenetluses. *Juridica* VI/2015 lk 434

2. ALAEALISE KÜSITLEMISE METOODIKAD

Täna laste väärkohtlemise käsitlemisel on kaks põhilist sammast, ühel pool tegeleb laste väärkohtlemisega kohalik omavalitsus lastekaitsetöötaja isiksus ja teisel pool menetlevad väärkohtlemise juhtumeid õiguskaitseorganid prokuratuuri juhtimisel.⁵² Kõige enam tõetruud ja täiskasvanute tunnistustega samaväärsed on alaealiste tunnistajate esmased ütlused kui kasutatakse lapsi arvestavaid küsitlemismeetodeid.⁵³ Klassikalises mõttes tunnistaja on isik, kellele otseselt asja lahendamise suund ei ole oluline. Määratluse järgi on tunnistajateks kõik füüsilised isikud, välja arvatud need, kellel teadmivõime puudub.⁵⁴ Paraku on aga tunnistajateks isikud, kes on seotud kas kahtlustava, süüdistava või kannatanuga.

Vastavalt KrMS § 68 lg-le 4 tunnistajat võib üle kuulata ainult tõendamiseseme asjaoludega seoses. Tunnistaja ütluste esemeks ei ole järeldused, oletused ega õigusküsimused.⁵⁵ Reeglina ülekuulamine on jaotatud küsitluseks ja vabaks jutustuseks. Vaba jutustus annab sündmuse seostest enamasti põhjalikuma ning ulatuslikuma ülevaate. Laste ütluste usaldusväärsus ei ole alati seotud mäletamisega, vaid pigem sõltub selles, kuidas ja millised küsimused esitatakse. Selleks et last küsitleda, on oluline teada kuidas laps suhtleb ja mõtleb.

Seda, kuidas laps mõtleb, aitavad mõista alltoodud küsimused.⁵⁶

- Mida laps mäletab ja kui usaldusväärsed võivad olla tema mälestused?
- Kuidas ja mis vanuses saab laps aru abstraktsest mõistetest, näiteks kõrgus, pikkus, kaal, vanus, aeg, tõde ja saladuses, ning mõistab seksuaalsust?
- Millised on tüüpilised lapsena hirmud?

---

⁵² Laste väärkohtlemise diagnostikasüsteem kontseptsioon, 2012, lk 6 Kättesaadav: https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed_ja_pered/vkd_kontseptsioon.pdf (22.01.2017)

⁵³ K.Kask (2009) Erialaspetsialistide pädevus alaealiste tunnistajate ja kannatanute ülekuulamise kohta kriminaalmenetluses. Tallinn, lk 5, Kättesaadav: <http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/erialaspetsialistide-padevus-alaeliste-tunnistajate-ja-kannatanute-ulekuulamise-kohta>(28.01.2017)

⁵⁴ A. Kangur, Kohtuvälised avaldused tõendina kriminaalmenetluses. Juridica VIII/2011, lk 589-611

⁵⁵ E. Kergandberg ja P. Pikamäe. Kriminaalmenetluse seadustik. Komm vlj (edaspidi KrMS Komm vlj.). Tallinn: Juura, 2012, § 68 kommentaarid p 4.

⁵⁶ K.Kask; A.Liivamägi –Hitrov,(2016) *Lapse küsitlemise käsiraamat*. Tallinn, lk 36

- Kas ja kuivõrd on laps mõjutatav täiskasvanutest (näiteks kas ta on võimeline väljendama oma mõtteid või edastab täiskasvanu omi?)
- Millistest küsimustest on lapsel raske aru saada?

Vastused nende küsimustele sõltuvad paljus lapse vanusest ja küpsusest. Samas kui vanus ei pruugi alati näidata lapse arengu. Suuresti lapseareng sõltub ka sellest, kus laps kasvab, mis sõnavara ta kasutab ja millised on väärtushinnangud on selles perekonnas, kus ta kasvab.

KrMS § 68 lg-st 4 tulenevalt võib suunavaid küsimusi esitada üksnes seaduses sätestatud tingimustel. Suunavate küsimuste esitamine kohtueelse menetluse ülekuulamise raames on aga probleemne, kuna sellisel ülekuulamisel ei ole kohus, vaid uurija see, kes otsustab suunavate küsimuste lubamist. Suunavaid küsimusi ei ole võimalik välistada, näiteks juhul kui tunnistajal on vanuse või tervises seisundi tõttu raske mõista mittesuunavaid küsimusi.

2.1 Küsitlemismeetodid alaealiste ülekuulamisel

2.1.1 Psüühiliselt väärkoheldud laps ja tema küsitlemine

Tartu Laste Tugikeskuse psühhoterapeuti Lemme Heldre sõnade järgi erinevad lastega töötavad spetsialistid kõnelevad lapse väärkohtlemisele mõeldes pisut erinevalt. Lastekaitsjatele ja õigusvaldkonda kuuluvatele spetsialistide peegeldub selle termini puhul rohkem füüsiline ja seksuaalne väärkohtlemine, kuna need teod on kriminaalkorras karistatavad. Psühholoogid ja psühhoterapeudid aga näevad oma igapäevatoos kõige rohkem vaimset vägivalda ja puutuvad kokku selle tagajärgede ravimisega.⁵⁷ Kitsamas mõttes vägivallaks võib nimetada toimepanija iga tegu, mis mõjutab kannatanu tahet või käitumist samaaegselt rakendatava sunni kaudu.⁵⁸ Vaimset vägivalda on raske mõõta ja selle kohta puuduvad täpsed arvud. Väärkohtlemise liigid on tihti kombineeritud, sest laps on kannatanud korraga mitme väärkohtlemise all, enamus täiskasvanutest, kes kasutavad lapse suhtes füüsilist vägivalda ja hooletussejäämist, väärkohtlevad last ka vaimselt.

⁵⁷ „Laps-vägivalla ohver“ Eesti Kohtueksperiisi Instituudi 76.Aastapäeva konverents , 2014

⁵⁸ P. Randma, Vägivalla mõiste karistusseadustikus ja seksuaalse enesemääramise vastase süütegude sisustamise mõningaid probleeme, Juridica X/2007, lk 695-704

Õigus mitte olla piinatud, julmalt ega inimväarikust alandavalt koheldud või karistatud toob avalikule võimule kaasa nii negatiivse kohustuse hoiduda piinamisest, julmusest või alandamisest kui ka positiivse kohustuse astuda samme selleks, et hoida ära igasugused võimalikud sellised juhtumid, või kui need on ilmnunud, siis rakendada kõiki meetmeid toimunu väljaselgitamiseks ning süüdlaste karistamiseks.⁵⁹

Lapse väärkohtlemine võib esineda järgmistes vormides:

- emotsionaalne väärkohtlemine
- vaimne väärkohtlemine
- füüsiline, ehk kehaline väärkohtlemine
- seksuaalne väärkohtlemine⁶⁰

Emotsionaalse väärkohtlemise all mõistetakse lapse isoleerimist, probleemide arutamisest keeldumist, tundekülmust, keelud kauplemist, kritiseerimist, lapse terroriseerumist ja hirmutamist. Emotsionaalne vägivald ohustab lapse tundeelu ja eneseväljendusvõimet.⁶¹ Sellistel lastel on madal enesehinnang ja neid lapsi ka tihti kiusatakse koolis. Algakooli laste puhul võib märgata nende vanusele mitte vastava käitumist, nagu pöidla imemist või täiskasvanu külge klammerdumist, sellisel viisil laps väljendab oma tähelepanu ja soojuse vajadust. Emotsionaalselt väärkoheldud laste puhul võib esineda psühhosomaatilisi häireid, nagu ebamäärased valuaistingud, unehäired või öised voodimärgamised.

Kui emotsionaalse väärkohtlemise tagajärjel on kahjustatud lapse tunded ja enesehinnangut, siis vaimne väärkohtlemine pidurdab või kahjustab lapse õppevõimet ja vaimset arengut. Kõige tihemini laps puutub vaimse ja emotsionaalse väärkohtlemisega just perekonnas, kas laps on otsene vägivalda ohver ja vägivald on seotud otse temale, kas laps on pereliikmete vahelise vägivalda pealtnägija ja kuulaja, kas laps langeb kogemata ohvriks teisele isikule suunatud vägivalda korral või on haaratud teiste isikute vastu suunatud vägivalda, kui näiteks last ära

---

⁵⁹ C.Toomingas. Inimväarikust alandava kohtlemise kriteeriumid ning nende rakendamine kinnipisamistingimuste hindamisel. *Juridica* III/2016, lk 165

⁶⁰ A.Liivamägi-Hitrov;K.Kask. (2016) *Lapse küsitlemise käsiraamat.Justiitsministeerium*. Tallinn, lk 189

⁶¹ V.R. Wiehe. *Sibling Abuse, Hidden Physical, Emotional, and Sexual Trauma*. Second edition. London, 1997, p 37

kasutades manipuleeritakse teise vanemaga.⁶² Uuringutest nähtub, et vägivald kipub korduma ja vägivallaringist on keeruline välja pääseda.⁶³

Tihti käsitletakse vaimset, emotsionaalset ja psüühilist väärkohtlemist ühtse mõistena, kuna need on tihedalt seotud. Nii vaimne kui ka emotsionaalne väärkohtlemine mõjutavad lapse psüühika arengut ja seega võiks kahte esimest pidada lapse psüühilise väärkohtlemise alaliikideks. Kõiki kolme liiki on keeruline määratleda, kuna need ei ole füüsiliselt nähtavad ega mõõtmistega tõestatatavad. Kõik kolm võivad olla seotud hoolitsusest ilmajätmise, emotsionaalse tõrjutuse, järjepideva alandamise ja hirmutamise ning ülemäärase kontrolliga.⁶⁴

Menetleja poolt kas kannatatuna või tunnistajana psüühilise väärkohtlemist läbielatud alaealise küsitlemine peab olema läbimõeldud. Küsimuste formuleerimiseks tuleb mõelda sellele, kas on võimalik enne lapsega tutvumist vestelda lapse vanema või õpetajaga lapse eripärast, selgitada, milline on lapse peremudel, kuidas vanemad panustavad lapse arengusse, tuleb välja selgitada vanemate omavahelised suhted, kas nende vahel suudaks väljakujuneda koostöö.⁶⁵ Selleks et laps tunneks ennast küsitlemisruumis turvaliselt on vaja lasta tal ruumiga tutvuda. Lapse küsitlemine peab algama avatud küsimusega, küsimusega mis nõuab pikema vastuse, millele ei saa vastata „ei“ või „jah“ sõnadega. Arvatakse, et just vabas vormis esitatud jutt on kõige tõepärasem, sest seda ei ole küsimuste ega muu sekkumisega mõjutatud.⁶⁶ Suunavate küsimuste esitamine mõjutab vastuse sisu, kuna vastus on juba osaliselt mainitud. Sellisele küsimusele lapsele on kordades lihtsam vastata, vastus aga ei pruugi vastata tõele. Selliseid küsimused intervjuuerimisel ei ole soovitud esitada, juhul kui laps kahtleb, või ei mäleta täpselt, siis vastus tuleb selline, millele vihjeb küsimus.

Kõige tõesemad on alaealiste tunnistajate ütlused kui kasutatakse lapse arengutaset arvestavaid küsitlemis meetodeid. Ülekuulamise kvaliteet sõltub väga palju uurija isikust. Ülekuulamisel on

---

⁶² Laste väärkohtlemine peres. Kriminaalpoliitika. Kättesaadav:

<http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/perevagivald/laste-vaarkohtlemine-peres> (02.02.2017)

⁶³ Vägivalla ennetamiseks strateegia aastateks 2015-2020., 2015, Tallinn, Kättesaadav:

https://valitsus.ee/sites/default/files/content-editors/arengukavad/vagivalla_ennetamise_strateegia_2015-2020_kodulehele.pdf (02.02.2017)

⁶⁴ A. Liivamägi-Hitrov; K. Kask. (2016) *Lapse küsitlemise käsiraamat. Justiitsministeerium*. Tallinn, lk 190

⁶⁵ R.N. Carol, N.S. Como, Other People: A child's predicts a source effect on memory. *Legal and Criminal Psychology*. The British Psychology Society. Volume 22, Issue 1, 2015, page 77

⁶⁶ *Ibid*, lk 80

oluline, et laps saaks kindluse tunde, et see, mis temaga juhtus, oli vale ning et ta on tubli, kui ta juhtunust rääkis.⁶⁷

2.1.2 Seksuaalselt väärkoheldud laps ja tema küsitlemine

Lastega seotud seksuaal väärkohtlemise infoallikad, on need juhtumid mis on tulnud avalikuks või need, mis tulevad ilmseks hiljem, kui ohver on juba sellises eas, et ise pöördub psühholoogi poole abi saamiseks. Enamus seksuaalväärkohtlemise juhtumid jäävad „suletud uste taga“ ning ei tulegi kunagi avalikuks, kuna perekond varjab juhtunut ja lapsel endal on häbi sellest rääkida, või tal ei ole ka kedagi kelle poole selle murega pöörduda ja abi küsida.

Lapse seksuaalne väärkohtlemine on igasugune seksuaalse sisuga tegevus lapse suhtes. See hõlmab lapsele pornograafilise materjali näitamist, lapse mõjutamist või meelitamist seksuaalsel eesmärgil või lapse kaasamine seksuaalvahekorda.⁶⁸ Tahtluse järgi jagatakse lapse seksuaalne väärkohtlemine kaheks: seksuaalseks väärkohtlemiseks ja seksuaalvägivallaks. Seksuaalne väärkohtlemine on seksuaalne akt koos tegeliku kontaktiga või ilma selleta.⁶⁹

2015.aastal Eestis registreeriti 500 seksuaalkuritegu, mis on 35% rohkem kui 2014.aastal. Nendest 204 kuritegu oli toimepandud alaealise kannatanu suhtes, 85 vägistamisjuhtumit alaealise vastu ja 119 alaealise kannatanuga seksuaalse enesemääramise vastast tegu. Last kahjustavad - nii kontaktset kui mittekontaktset – seksuaalkuriteod moodustavad 85% kõigist seksuaalkuritegudest.⁷⁰

Lapsega toimunud väärkohtlemine paratamatult avaldab mõju nii lapse füüsilisele, emotsionaalsele, intellektuaalsele kui ka sotsiaalsele arengule. Ohvriks ei ole mitte üksnes alaealine ise, vaid ka tema perekond.⁷¹ Need lapsed, kes on väärkohtlemise ohvriks langenud suurema tõenäosusega ise kujunevad väärkohtlejateks.⁷² Seksuaalselt väärkoheldud isikud

---

⁶⁷ K.Kask (2015) Alaealise kannatanu videosalvestatud ülekuulamise analüüs kriminaalmenetluses. *Juridica* VI/2015, lk 427

⁶⁸ M. Ferrano, E. Casey, Investigating Child Exploitation and Pornography. The Internet, Law and Forensic Science, 2004, San Diego, California, p 154-156

⁶⁹ A.Liivamägi-Hitrov;K.Kask.(2016)*Lapse küsitlemise käsiraamat*. Justiitsministeerium. Tallinn, lk 192

⁷⁰ Kuritegevus Eestis 2015. Justiitsministeerium. Kriminaalpoliitika uuringud. Kättesaadav: <http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/kuritegevus-estis-2015> (10.03.2017)

⁷¹ M. Rosental, K. Tilk.(1999) *Lapse seksuaalne väärkohtlemine Eestis*. Tartu: Tartu Ülikool. Avaliku halduse ja sotsiaalpoliitika osakond, lk 31

⁷² W.N. Friendrich, Psychological Assessment of Sexuality Abused Children and Their Families, California, 2001, p.57

kasutavad ära seksuaalselt oma järeletulijad, üks väärkohtlemise juhtub avaldab mõju mitmetele põlvkondadele.⁷³

Viimaste kümnete aasta jooksul on toimunud nii Eestis kui ka välismaal hüppeline kasv arvuti ning teisi interneti põhiste sidevahendite kasutamises. Lapsed saavad kasutada interneti varjates oma identiteeti. Paraku ka lapseas interneti kasutamisega kaasnevad suured riskid. Suuremateks riskideks võib nimetada pornograafiat, vägivalda ja sotsiaalportaalide kasutamist. Internetist on tekkinud kanal laste seksuaal väärkohtlemiseks. Suur osa seksuaalkuritegudest laste vastu pannakse toime virtuaalmaailmas. Seksuaalne väärkohtlemine internetis hõlmab lasteporno juurdepääsu taotlemine, üles- ning allalaadimist ja jagamist. Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2011/93/EL⁷⁴ käsitleb laste seksuaalse kuritarvitamise ja ärakasutamise ning lasteporno vastast võitlust. Selle direktiiviga ühtlustatakse kogu Euroopa Liidus laste seksuaalse kuritarvitamise, ärakasutamise ja lastepornoga seotud kuriteod. Sellega määratakse kindlaks ka miinimumkaristused. Uued eeskirjad hõlmavad ühtlasi sätteid, mille eesmärk on võidelda Internetis leviva lasteporno ja seksiturismi vastu. Eeskirjade eesmärk on muuhulgas takistada juba süüdimõistetud pedofiilidel tegeleda selliste ametialaste tegevustega, mis eeldavad korrapäraseid kontakte lastega.

2010. aastal oli läbiviidud EU Kids Online uuring⁷⁵, kus intervjueriti 25 Euroopa riigis juhuvalemi põhjal 25 142 9-16aastast last, kes kasutavad internetti, lisaks iga lapse üht vanemat. Uuringus esitati küsimusi pornograafia, kiusamise, seksuaalse alatooniga sõnumite saamise, võõrastega näost näkku kohtumise, potentsiaalselt kahjuliku kasutaja-loodud veebisisu ja personaalse info väärkasutamise kohta. Uuringus esitati küsimusi pornograafia, kiusamise, seksuaalse alatooniga sõnumite saamise, võõrastega näost näkku kohtumise, potentsiaalselt kahjuliku kasutaja-loodud veebisisu ja personaalse info väärkasutamise kohta. Lapsed hakkavad internetti kasutama aina nooremas eas, keskmine vanus on Taanis ja Rootsis 7 ja kaheksas teises Põhjamaa riigis 8. 59% küsitatud lastelt on suhtlusportaalil profiil, 14% lastest on viimase 12 kuu jooksul näinud võrgukeskkonnas pilte, mis on „selgelt seksuaalse alatooniga ja kujutavad näiteks paljaid või seksivaid inimesi“; 53% lastest, kes olid võrgukeskkonnas nähtud sekspiltidest häiritud, rääkisid juhtunust kellelegi; 15% lastest on saanud isikule jagatavaid seksisõnumeid või pilte ja

---

⁷³ D. Glaser, S. Frosh. (1996) *Child Sexual Abuse*. Second edition. London ; Basingstoke : Macmillan, p 21-22

⁷⁴ Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2011/93/EL, 13. detsember 2011, mis käsitleb laste seksuaalse kuritarvitamise ja ärakasutamise ning lasteporno vastast võitlust ja mis asendab nõukogu raamotsuse 2004/68/JSK.

⁷⁵ EU Kids Online research, 2011, Kättesaadav:

[http://www.lse.ac.uk/media%40lse/research/EUKidsOnline/EU%20Kids%20II%20\(2009-11\)/EUKidsOnlineIIReports/Final%20report.pdf](http://www.lse.ac.uk/media%40lse/research/EUKidsOnline/EU%20Kids%20II%20(2009-11)/EUKidsOnlineIIReports/Final%20report.pdf) (17.03.2017)

3% ütleb, et on neid ka postitanud; 40% sekspiltidega ja sõnumitega häiritud lastest blokeeris seksisõnumi saatjat ja 38% kustutas sõnumi ära. Laste sõnul on kõige tavapärasemaks riskantseks tegevuseks internetis suhtlemine uute inimestega, keda nad pole päriselus kohanud. 30% Euroopa 9- 16aastastest internetikasutajatest on suhelnud võõraga, keda nad ei ole päriselus kohanud – see tegevus võib olla ohtlik, kuid see võib olla ka lõbus ja ohutu. Samas kohtuvad lapsed online tuttavaga päriselus palju harvem. 9% lastest on viimase aasta jooksul kohtunud online tuttavaga ka päriselus. 1% kõigist lastest (või kohtumisele läinutest üks üheksandik) on olnud sellest kohtumisest häiritud.

2015. aastal jõustus kohtuotsus 107 isiku suhtes, kes kõik mõisteti süüdi vähemalt üheseksuaalkuriteo toimepanemise eest. Neli isikut mõisteti osaliselt õigeks. Ainult mittekontaktsete seksuaalkuritegude toimepanemises mõisteti süüdi 37 isikut, kontaktsete seksuaalkuritegude toimepanemise eest 70 isikut.⁷⁶

Seksuaal väärkoheldud lapse küsitlemine eeldab üldjuhul eriettevalmistust. Väärkoheldud lapse küsitlemise tulemusele ei tasu seada väga suuri ootusi, kuna esimese küsitlemisega ei pruugi laps juhtunu kohta väga palju informatsiooni meenutada, on äärmiselt oluline pühendada aega usaldusliku suhete loomisele. Tutvumis etapis võiks keskenduda eeskätt lapse tundmaõppimisele: väiksemate lastega mängu kaudu ja suuremate lastega vesteldes neutraalsete teemades. On vaja kuulata, mida lapsel oma kogemuse kohta öelda on, mitte küsida suunavaid küsimusi ja mitte keskenduda detailide väljaselgitamiseks. Kui pinget kaob, võivad ka puuduvad detailid meenutada.⁷⁷ Parim viis traumaatilise kogemusega lapsega rääkida on kuulatatama juttu. Rasketee teemade käsitlemisel võib enam kasutada fokuseeritud küsimusi. Fokuseeritud küsimused jagunevad gruppideks: väärkohtlemisega seotud inimestele neng nende elule ja tegevusele, konkreetse väärkohtlemise asjaoludele ja väärkohtlemisjuhtumiga seotud kehaosadele.

Last küsitledes järgitakse kolme põhilist kategooriat, mille kohta infot küsitletakse:

- 1) Lapse kirjeldus seksuaalse väärkohtlemise kohta. Jälgitakse nii verbaalset kui ka käitumuslikku väljendust.
- 2) Detailne informatsioon seksuaalse väärkohtlemise kohta. Kus see juhtus? Millal? Kus teised pereliikmed sel ajal olid? Mida süüdistav lapsele ütles, et ta oli nõus kaasa minema? Kas laps

---

⁷⁶ Kuritegevus Eestis (2015). Justiitsministeerium. Kriminaalpoliitika uuringud. lk 49

⁷⁷ A.Liivamägi-Hitrov; K.Kask(2016). *Lapse küsitlemise käsiraamat*. Justiitsministeerium. Tallinn, 2016, lk 192

rääkis juhtunust kellelegi ja kui rääkis, siis kellele ja mida see isik vastas? Kas seda on juhtunud üks kord?

- 3) Emotsionaalse reaktsiooni vastavus ja kooskõla sellega, mida ja kuidas laps kirjeldab juhtunut, lapse toimetulek väärkohtlemisega ja küsitlemisest tulenevate emotsionaalsete reaktsiooniga.⁷⁸

Seksuaal väärkohelnud laste küsitlemisel esinevad ka erinevad raskused, see võib olla nii lapse vanus, kui lapsel puudub veel võime sündmust kirjeldada. Tüdrukute seksuaalne käitumine erineb poiste omadest, tüdrukud rohkem näitavad läbielatud vägivalda, poistest ohvrid aga annavad vähem väärkohtlemisega seotud kirjeldust ning väljendavad vähem enda tundeid.⁷⁹ Laps ei pruugi üldse hakata rääkima olukorrast, kuna sündmus tema jaoks võib olla liiga traumaatiline. Seksuaalselt väärkohelnud lapse küsitamine on üks kõige raskematest ja kõige keerulisematest küsitlemisest. Aga see, et laps ei ole võimeline väärkohtlemisest rääkima, et tähenda ei väärkohtlemist ei olnud.

2.1.3 Erivajadusega lapse küsitamine

Eakaaslastest oluliselt erinevate laste küsitlemisel peab lisaks eelnevalt väljatoodud spetsiifikale arvestama ka lapse juures märgatud konkreetse eripäraga. Kindlasti on abi kui on võimalik

küsitleda kas lapsevanemaid või õpetajaid, kes tegelevad lapsega igapäevaselt, eesmärgiga paremini aru saada kuidas laps käitub igapäevastes oludes - kuidas ta suhtleb täiskasvanutega ja teiste lastega ning kuidas täiskasvanud omakorda suhtlevad lapsega. See info on oluline lapse kontakti saamise eesmärgiks. Eelkõige kõne- või kommunikatsiooni häirega laste puhul, näiteks autismiga lapsed või kuulmisprobleemidega lapsed. Vaatlus annab ka olulist infot lapse mänguuskuste ja tegutsemise kohta, nende teadmise abil on võimalik valida õiged vahendid, mida küsitlusel kaasata.⁸⁰

Kasutades mingi standardiseeritud küsitlismeetodi erivajadustega lapse küsitlemisel, vaja eelnevalt kaaluda selle sobivust. Range reeglite tõttu ei pruugi selline küsitlismeetod olla piisavalt paindlik, et sobitada lapse suhtlemis- või käitumiseärasustega ning ei võimalda seetõttu tuvastada lapse tegelikke seisukohti.

---

⁷⁸ *Ibid.* lk 196

⁷⁹ J.A.Chu, E.S. Bowman. Trauma and Sexuality: The Effects of Childhood Sexual, Physical, and Emotional Abuse on Sexuality and Identity, New York, 2003, p 116-119

⁸⁰ K.Rehemaa,(2006), *M.Riit Laste- ja noorpsühhiaatria*, Tallinn lk 43

Autismiga laste küsitlemine on raskendatud sellega, et laps ei ole huvitatud kontaktist ja väldib koostegutsemisest. Võimalikke suhtlemis arengu probleemide tõttu on nendel lastel raske mõista suulisi juhiseid, ka olukorra jälgimine ei ole nende tugevaim külg, seoses sellega ka ülesannete ette näitamine ei pruugi olla soovitud tulemusega. Tavalised võtted, mida uurijad kasutavad laste abistamiseks ja julgustamiseks, näiteks naeratus, autismiga laste juures ei anna oodatud mõju. Lapse suhtlemisoskuste kohta eelnev info kogumine on väga oluline kuna just suhtlemisraskused on autismi eripära, ja ilma suhtluseta küsitlemine on väga raskendatud.

Küsitlemisel on oluline kasutada neid meetmed, mis võimaldavad eraldada kõnelised oskused ülejäänutest intellektuaalsetest oskustest. Näiteks võib lapse verbaalsete oskuste arengu järjekord olla ebaootuspärane. Võib ette tulla ka selline olukord, et laps kes ei räägi, oskab lugeda. Ja kui otsustada tema verbaalse võimekuse üle tema suulise kõne põhjal, ei pruugi tulla selle peale, et küsitlemisel saab toetuda lapse lugemisoskustele ehk kasutada küsitlemisel kirjalikku kõnet.⁸¹

Emotsionaalsete ja käitumisprobleemidega laste küsitlemisel võivad tekkida raskused kontakti saavutamisel ja motiveerimisel koostööks. Sellised lapsed võivad olla kartlikud ja mitte julgeda midagi öelda. Vastupidi julged, ja suhteliselt raskesti juhivad lapsed, teevad aga seda mis nende parasjagu pähe tuleb. Arglike lapse küsitlemisel, on oluline lasta lastel tegutseda ja mitte küsitleda neid koheselt verbaalselt.⁸² Rääkimine selliste lastega võib olla keerulisem kui tegutsemine, probleem aga ei peitu kõnearengus. Erivajadustega lastega on vaja pöörata tähelepanu vahenditele ja ülesannetele - need peaksid olema huvitavad ja kutsuma lapsed tegutsema. Eesmärk on tekitada ja säilitada lapse motivatsiooni teha koostööd küsitlejaga. Hüperaktiivsete laste küsitlemisel on vaja läbi mõelda ka keskkonna tingimused ning püüda viia miinimumini võimalikke segavaid faktorid, kuna sellistel lastel on madal enesekontrolli oskus ja ei tule kuigi hästi toime oludes, kus pole täpselt selge, mida tegema peab.⁸³

Küsitledes füüsilise puuega last vaja arvestada sellega, et uutes olukordades ta võib tunda ennast ebakindlalt. Seetõttu vajavad sellised lapsed rohkem julgustamist kui eakohase arenguga lapsed. Laps on teadlik oma puuest ja võib üritada seda varjata vältides tegevusi, milles see puue välja paistab. Nii võivad nad öelda, et ei oska teha seda ülesannet, kui nad kardavad, et see võib paljastada nende füüsilise kohmakuse või saamatuse.⁸⁴ Ja asi ei pruugi siis üldse olla selles, et laps

---

⁸¹ *Ibid*, lk 94

⁸² S.K. Hewitt. *Assessing Allegations of Sexual Abuse in Preschool Children*. California. 1998, p 32-33

⁸³ *Ibid*, p 116

⁸⁴ L. Auväärt,(1999) *Lapsed ja puuetega inimesed õigusmenetluses, Juriidilised, kriminoloogilised ja õiguspsühholoogilised aspektid*, Tartu, lk 111

põhimõtteliselt ei oskaks. Sellise käitumise suhtes peaks uurija tähelepanelik olema ja lapse puuet aktsepteerivalt julgustama teda näitama kõiki oma võimeid.

Kuulmispuudega laste küsitlemisel peab arvestama nende suhtlemise iseärasusega ja verbaalsete oskustega. Kuulamispuudega lapsed jagunevad suhtlemisviisi alusel kaheks põhiliseks rühmaks – ühed on kurdid, nad suhtlevad viipekeeles ja teine rühm on kuulamislangusega lapsed, kes suhtlevad sõnadega kasutades selleks kuulamisabivahendid. Kurdi lapse küsitlemiseks on vajalik viipekeeles oskus, kui seda pole, siis peab kasutama tõlgi abi. Oluline on ka asukoht kus küsitlemist viiakse läbi. Kuulmislangusega laps peaks istuma nii, et selg oleks valgusallika poole, kuna vastu valgust on raskem suult lugeda. On vaja ka jälgida, et valgusallikas ei oleks küsitleja selja taga, sest see tekitab näole varju ja takistab suultlugemist.⁸⁵ Kui ei ole teada, mida laps on võimeline kuulma, siis tuleks küsitlemisel kasutada erinevad suhtlemisviisid (näiteks kõne, viiped, žestid, kirjutamist, joonitamist, sõrmendamist), selleks et veenduda, kas laps saab juhustest aru ja kas on võimeline kaasa töötama.⁸⁶

Nägemispuudega lapse küsitlemisel on oluline hinnata lapse funktsionaalset nägemiskasutust ja kohandada vastavalt sellele oma küsitluse metoodikat ja abimaterjale. Kui nägemisele ei saa üldse toetuda, tuleb seda arvestada abivahendite valikuga – näiteks kahemõõtmelised pildid, mida laste küsitlemisel palju kasutatakse, antud juhul kasutada ei saa.⁸⁷ Kuna nägemispuudega inimene ei saa oma tegevusele tagasisidet nägemise kaudu, ning ta ei saa koheselt hinnata muutuva olukorda, on väga oluline koheselt anda lapsele tagasisidet toimuva protsessi kohta suulises vormis.⁸⁸

Intellektipuudega lastel on vähesed koostööoskused. Küsimuste tavapärase esitamise korral ei suuda intellektipuudega lapsed ülesandes orienteeruda, analüüsida ning vastata. Iseloomustavaks faktoriks võib nimetada ka enesekontrolli puudulikkust. Kognitiivsete oskuste kujunemine sellistel lastel on aeglasem kui eakaaslastel. Lapsed on võimelised eristama esemete, asjade ja olendite erinevaid tunnuseid, kuid osutub raskeks mõista nendevahelisi seoseid, puudub terviklik tajumine ja võrdlemis oskus. Oskus märgata ja nimetada objekte on ligikaudu 6 kolmandiku võrra vähem kui eakaaslastel.⁸⁹ Intellektuaalpuudega laste küsitlemisel saab välja tuua kaht põhilist aspekti: esimene, et nende vaimne vanus on oluliselt madalam ning see tõttu tuleb valida sellised uurimisülesanded ja vahendid, mis on mõeldud nooremate laste uurimiseks. Teine –

---

⁸⁵ Eesti Kuulamispuudega Lastes Vanemate Liit, Kättesaadav: www.eklvl.ee (12.02.2018)

⁸⁶ S. Snellmann, T. Lindberg, (2007) *Appi-mu klassis on kuulamislangusega õppilane*, Rauma, lk 57-61

⁸⁷ M. Lõvi, (2008) Sotseaalsete oskuste õpetamisestnägemis puudelistele. *Eripedagoogika* nr 29, Tartu Emajõe Kool 125,

⁸⁸ J. Jerva, O. Ilgina, A. Kõiv, O. Peetsalu, (2013) *Nägemispuudega Inimeste Rehabilitatsiooniteenused*, Tallinn, lk 3

⁸⁹ A. Habicht, H. Kask, (2016) *Teekond erilise lapse kõrval*, lk 57

selliste laste käitumine võib olla kohati päris ettearvamatut ning mõnikord võivad käituda agressiivselt ning mitte nõustuda koostöö tegemiseks. Oluline on säilitada rahu ja positiivset suhtumist.

2.1.4 Alternatiiv abivahendid laste intervjuerimisel

Mäng on lapse sotsiaalelu üks esimestest ja põhilistest arengu viisidest. Mängimine on olulise tähendusega, kuna see on loomulik õppeviis ja omab mõju nii füüsilisele, emotsionaalsele, kognitiivsele kui ka sotsiaalsele arengule. Mängides süvenevad lapsed oma tegevusse, see tegevus on korduv ning peegeldab tegelikkust. Mängitakse kas üksi või koos teiste laste ja täiskasvanutega, kas lapse enda reeglite järgi või täiskasvanute poolt kehtestatud reeglitega.⁹⁰ Mängu kaudu lapsed edastavad teistele oma ideid ja tundeid ning omakorda saavad teadmisi neid ümbritsevast maailmast.

Rollimängude kaudu saavad lapsed ennast ennast selgelt väljendada, kasutades loovust süžeedi edasi arendamiseks. Laps saab ise valida rolli, mängukaaslaste ja teemat, millist mängu mängitakse. Mängu kaudu rakendatakse oma teadmisi ja kogemusi, laps saab väljendada oma emotsiooni, ning näidata kuidas ta käitub erinevates situatsioonides.⁹¹

Lavastusmängude kaudu lapsed saavad paremini aru kirjanduspala sisust, õpivad mõista loogikat, väljendavad oma emotsioone ja tundeid miimika, intonatsiooni ja žestide kaudu.⁹²

Mõnikord on lastele lihtsam seletada kuriteoga seotud üksikasju abivahendite kasutades. Üheks võimaluseks selleks võib olla mängutelefoniga jutustamine. Kui laps on piisavalt suur, siis võib paluda last kirjutada temaga juhtunud kohta. KrMS § 68 lõike 1 järgi selgitatakse tunnistajale tema õigusi ja kohustusi ning õigust kirjutada ütlusi omakäeliselt.⁹³ Laps võib ka joonistada pildi vägivalla juhtumist ja siis paluda teda jutustada selle kohta. Joonistusi võib kasutada ka kehaosade näitamiseks. Nukumaja kasutades laps oskab näidata kus vahejuhtum võis aset leidis. Võib kasutada ka käpiknukke. Nooremate laste puhul, kes ei oska nukke tegelikkusega seostada, ei ole

---

⁹⁰ E. Kikas, A.Niilo, (2008) *Õppimine ja õpetamine koolieelses eas*, Tartu Ülikooli kirjastus, lk 120

⁹¹ R.P. Fisher, R.E. Geiselman; *Memory-enhancing techniques for investigative interviewing*. Springfield, Illinois.1992, p 132

⁹² L. Butler, C.S Tamis-Lamonda,(2016) *Child Psychology: A Handbook of Contemporary Issues*, Psychology Press, p 110-118

⁹³ H. Lindmäe, Kohtueelne Menetlus kriminaalmenetluse seadustiku järgi, *Juridica VIII/2003*, lk 579-588

soovituslik nukke abivahendina kasutada. Abivahendid on vaja kasutada ettevaatlikult, arvestades lapse vanust ja vaja vältida suunavaid küsimusi.⁹⁴

Lastel on keeruline visuaalseid aspekte inimese kohta kirjeldada, näiteks nähtud isiku pikkust, vanust, kehakaalu või kehaehitust.⁹⁵ Uuringud on näidanud, et ka 12 aasta vanused lapsed võõra inimese kirjeldades võivad olla sellistes hinnangutes ebatäpsed. Põhjuseks võib nimetada seda, et lapsed, võrreldes täiskasvanutega, on ise lühikesed ja seetõttu tunduvad kõik täiskasvanud neile pikana. Sama kehtib ka vanuse kohta, lastel puuduvad teadmised näiteks vananemise kohta.⁹⁶

Teine viis, mida rakendatakse ülekuulamisel - pööratakse anatoomiliste nukkude poole, need on sugutunnustega nukud.⁹⁷ Eesti politseijaoskondade lapsesõbralikes küsitlusruumides on anatoomilised nukud, mida saab seksuaalse kuritarvitamise juhtumite puhul riidesse panna ja riidest lahti võtta. Selliste nukkude kasutamisel mängitakse lapsega läbi toimunud elulised situatsiooni.⁹⁸ Paraku sellised meetodid ei ole teaduslikult leidnud seni mingitki kinnitust või täpsemalt väljendudes ja nendesse suhtutakse kriitiliselt. Tõenduslikult on nende nukkude kasutamisel saadud teabe kasutamine erialakirjanduse kohaselt vägagi kaheldav. Põhilise probleemina tuuakse nii nimetatud sugestiivset toimet, mis nendest nukkudest võib lähtuda.⁹⁹ Juhul kui lapsele antakse sellise nukku mängimiseks, tõenäoliselt saab ta ka aru millist käitumist ja millist informatsiooni temalt oodatakse. Kaheldavad ei ole need anatoomilised nukud kui sellised ise, küll aga nende nukkude kasutamine suunavate küsimustega.¹⁰⁰

Anatoomiliste nukkudega sarnaneb ka kehakaartide kasutamise meetod. Lapsele näidetakse alasti täiskasvanu või lapse mõlemast soost pilte ning nende piltide abil lapsed saavad näidata ja seletada mis temaga juhtus. Kaartide abil laps saab näidata kus teda puudutati, või mida tema pidi

---

⁹⁴ Achieving Best evidence in Criminal Proceedings, Guidance on interviewing victims and witness, and guidance on using special measures, Ministry on Justice, UK, 2011, lk 89

Kättesaadav:

https://www.cps.gov.uk/sites/default/files/documents/legal_guidance/best_evidence_in_criminal_proceedings.pdf (15.02.2018.)

⁹⁵ B. Everett, R. Gallop, *The link Between Childhood Trauma and Mental Illness*, London, 2001, p 90

⁹⁶ K. Kask, R. Argus, K. Veerus, K. Kokla, *Küsimuste sõnajärje mõjunähtud isiku mäletamise täpsusele 4- ja 6-aastastel Eesti lastel* lk 44, Kättesaadav:

https://www.researchgate.net/publication/303319963_Kusimuste_sonajarje_moju_nahtud_isiku_maletamise_tapsusele_4-ja_6-aastastel_eeesti_lastel (20.02.2018.)

⁹⁷ K.C. Faller. Anatomical dolls: their use in assesment of children who may have been sexually abused. *Journal of Child Sex Abuse*. 14(3) 2005, 1-21 https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1300/J070v14n03_01 (10.11.2018)

⁹⁸ Lapsesõbralik õigusemõistmine – spetsialistide seisukohad ja kogemused, Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet, 2015, lk 5 Kättesaadav: file:///C:/Users/igor/Downloads/TK0614133ETN_002.pdf (22.02.2018.)

⁹⁹ Eriarvamus I-13-6083 Tartu Ringkonnakohtu kriminaalkolleegiumi 18. märtsi 2015 otsusele p. 14

¹⁰⁰ *Ibid.* p 15

puutama.¹⁰¹ Selline tehnika aga ei osutunud efektiivseks, kuna lapse kirjeldused kehakaartide kasutamisel olid puudulikud ja ebatäpsed, lapsed kirjeldavad inimest küll suurema arvu detailidega, sisu ja kvaliteet aga langeb.

2.2 Alaealise kaitsja (esindaja) abi tagamise vajalikkus

Kui laps on kannatanu kriminaalmenetluses, siis eeldatakse, et ta vajab erikohtlemist ja kaitset. Menetleja kohustuseks on hinnata, milliseid turvalisust tagavaid meetmeid on vaja kasutada kannatanu jaoks. Vajadusel kriminaalmenetluses antakse kannatanule ka riigi õigusabi seaduses ettenähtud alustel ja korras. Kui kohus leiab, et kannatanu olulised huvid võivad advokaadi abita jääda kaitseta, võib kohus oma algatusel otsustada isikule riigi õigusabi andmise.¹⁰²

Euroopa Liidu õigus näeb Euroopa Liidu põhiõiguste harta artikli 47 kohaselt, et inimesel, kelle õigusi või vabadusi rikutakse on õigus tõhusale õiguskaitsevahendile kohtus. On õigus õiglasele ja avalikule asja arutamisele mõistliku aja jooksul sõltumatus ja erapooletus seaduse alusel moodustatud kohtus. Igaühel peab olema võimalus saada nõu ja kaitset ning olla esindatud. Isikule, kellel puuduvad piisavad vahendid, antakse tasuta õigusabi sellises ulatuses, mis tagab talle võimaluse kohtusse pöörduda.¹⁰³

Riigi õigusabi andmine on reguleeritud 2004. a. 28. juunil riigi õigusabi seaduse (RÕS) vastuvõtmisega ning jõustumisega 1. märtsil 2005. a.¹⁰⁴ Riigi õigusabi seaduse eesmärk on tagada kõigile isikutele asjatundliku ja usaldusväärse õigusteenuse õigeaegne ja piisav kättesaadavus (§ 2). Riigi õigusabi üheks liigiks on määratud kaitse kriminaalmenetluses (RÕS § 4, lg 3 p 1) ning kriminaalasjades ja õigusabi osutatakse eelkõige määratud kaitsja kaudu.

Kriminaalmenetluses saab riigi õigusabi oma majanduslikust seisundist sõltumata piiratud teovõimega kannatanu, kui:

- 1) asjaoludest tulenevalt võib eeldada, et kannatanu seadusliku esindaja (näiteks lapsevanema) huvid on vastuolus kannatanu huvidega;

---

¹⁰¹ K. Kask, A. Liivamägi-Hitrov, (2016) *Lapse Küsitlemise Käsiraamat*, Tallinn, lk 167,

¹⁰² Laste õigustest esmasel kokkupuutel politseiga

Kättesaadav:

http://www.oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/Laste%20%C3%B5igustest%20esmasel%20kokkupuutel%20politseiga_lapsevanematele%20ja%20ametnikele.pdf (02.03.2018.)

¹⁰³ Euroopa Liidu Põhiõiguste Harta 2012/C 326/02 art 47

¹⁰⁴ Riigi Õigusabi seadus RT I, 28.11.2017, 8.

- 2) alaealine kannatanu on perekonnast eraldatud;
- 3) kannatanu on saatjata alaealine välismaalasele rahvusvahelise kaitse andmise seaduse tähenduses.¹⁰⁵

KrMS § 42 alusel Eesti kriminaalmenetluses võib olla määratud kaitsja või lepinguline ehk kokkuleppel, tulenevalt sellest, asub kaitsja menetlusse pärast kokkulepet kahtlustatava või süüdistatavaga või kaitsja on määratud menetleja poolt. KrMS § 45 lg 4 kohaselt on kaitsja osavõtt kohtumenetluses kohustuslik. RÕS § 4 lg 3 kohaselt on isiku esindamine kriminaalasja kohtueelses menetluses ja kohtus ning määratud kaitse kriminaalmenetluses kaks riigi õigusabi üheksast liigist.¹⁰⁶

Õigusabi osutatakse esindaja kaudu, esindusõiguse tekkimiseks on vaja saada kas esindatava või tema seadusliku esindaja volituse. Volitus võib ka tuleneda õigusabi taotlusest.¹⁰⁷ Kuigi KrMS § 37 lg-s 1 sätestatu kohaselt saab kannatanust rääkida vaid kriminaalmenetluse raames, tuleb KrMS § 38 lg 1 p-s 1 ja §-des 207 ning 208 sätestatud kaebeõiguse subjektina lugeda kannatanuks ka sellist kriminaalmenetluse välist isikut, kes leiab, et kuigi talle on kuriteoga tekitatud kahju, on kriminaalmenetlus põhjendamatult kas lõpetatud või jäetud hoopis alustamata. Kõnealusel kannatanul KrMS § 38 lg 1 p-s 1 ja §-des 207 ning 208 sätestatud kaebeõiguse subjektina ei saa olla kõiki KrMS § 38 lg-s 1 sätestatud kannatanu õigusi, kuid § 38 lg 1 p-s 1 sätestatud kaebeõigus tuleb talle tagada täies mahus. Selle kaebeõiguse tagamisel tuleb arvestada ka seda, et KrMS § 41 lg 3 kohaselt peab menetleja määrama kannatanule kas tema taotlusel või omal initsiatiivil esindaja riigi kulul, kui ta leiab, et vastasel korral võivad kannatanu olulised huvid jääda kaitseta. Tulenevalt sellest menetleja ei ole õigustatud jätma tähelepanuta taotlust, mille on kannatanu KrMS § 38 lg 1 p-s 1 ja §-des 207 ning 208 sätestatud kaebeõiguse subjektina esitanud enesele riigi kulul esindaja määramiseks.¹⁰⁸ Sellise taotluse rahuldamata jätmise peab menetleja vormistama põhjustatud määrusega.

Kui alaealise seadusliku esindaja kaasamine kriminaalmenetlusse ning tema informeerimine toimetatavast menetlusest jäetakse vaid kannatanu enda hooleks, siis ei saa eeldada et

---

¹⁰⁵ Riigi Õigusabi seadus RT I, 28.11.2017 § 6 lg 2² p 1, 2, 3

¹⁰⁶ Määratud kaitsja kättesaadavus ja kvaliteet kriminaalmenetluses, Justiitsministeerium Kriminaalpoliitika osakond, Tallinn, 2007, lk 12

¹⁰⁷ E. Kergandberg, P. Pikamäe. (2012) *Kriminaalmenetluse seadustik. Kommenteeritud väljaanne*. Tallinn. Juura, lk 172, p 1.1.1.

¹⁰⁸ RKKm 10.01.2005 nr 3-1-1-134-04, p 8

lapskannatanu õigused on sellisel juhul tagatud.¹⁰⁹ Selleks, et et piiratud teovõimega kannatanu seaduslik esindaja saaks esindatava nimel menetlusõigusi teostada, menetleja on kohustatud veenudma, et kannatanu seaduslik esindaja oleks toimetatavast kriminaalmenetlusest teadlik.¹¹⁰

KrMS § 41 lg 3¹ p 1 sätestab, et menetlejal on kohustus määrata piiratud teovõimega kannatanule esindaja riigi õigusabi korras, juhul kui asjaoludest tulenevalt saab eeldada, et kannatanu seadusliku esindaja huvid on vastuolus kannatanu huvidega.

Eriti raskeks osutavad intsesti juhtumid, kuna on vaja otsustada lapse ja vanema suhete piiramist. Lähtuda on vaja esmajärjekorras lapse huvidest ja heaolust, meeles pidades, et lapsele on oluline nii turvaline keskkond kui ka suhted perega.¹¹¹ Arvestada vaja ka sellega, et süüdistused ei pruugi olla tõsised.¹¹² On oluline arvestada ka lapse enda arvamusega. Laps võib soovida jääda oma perekonnaga ja loobuda väärkohtlemisest rääkimist. Intsesti osas perekonna omavahelised suhted võivad väga keerulised olla ja teistele isikutele täiesti mõistetamatud. Suht tihti tulevad ette juhtumid, kui ema on teadlik sellest, et isa (kasuisa) väärkohtleb last. Ja mingil põhjusel ei soovi nii olukorda lahendada kui ka muuta. Mõned lapsed, kes on olnud kodus väärkoheldud, püüavad oma ema mõista, teine osa aga täiesti vihkab.¹¹³

Menetlusteovõimetu isik ei saa oma õigusi kriminaalmenetluses iseseisvalt teostada. On vaja arvestada ka sellega, et mõnda kannatanu õigusi on vaja käsitleda väga isiklikuna. Riigikohtu praktikale tuginedes võib järeldada, et seaduslikul esindajal puudub õigus kannatanu menetlus seisundist tulenevate kohustuste täitmise takistamiseks ega alaealise kannatanu kriminaal protsessi teovõime piiramiseks. Alaealine kannatanu on kohustatud ilmuma menetleja kutsel, osalema menetlustoimingutes ja alluma menetleja korraldustele ning andma tõeseid ütlusi, sõltumata tema seadusliku esindaja tahtest.¹¹⁴

Arvestades sellega, et menetlus ososalise põhilised huvid ilma riigi õigusabi osutamisetä võivad jääda kaitseta, kohus peab arvestama õigusvaidluse keerukusega, taotleja õiguslaste teadmistega,

---

¹⁰⁹ J. Ginter, Alaealise Õigusrikkumised, Tallinn, Juura 2000, lk

¹¹⁰ T. Ploom, M. Kärner. Kannatanu huvide realiseerimine kriminaalmenetluses. *Juridica* VII/2015 lk 516

¹¹¹ B.J. Cling. *Sexualized Violence against Women and Children, A Psychological and Law Perspective*, New York, 2004, p 223

¹¹² R.M. Bolen. *Child Sexual Abuse: It's scope and Our Failure*, New York, 2002, p 113

¹¹³ *Ajakiri Sotsiaaltöö*, Tervise Arengu Instituut, 2/2008, lk 31 Kättesaadav:

https://intra.tai.ee/images/prints/documents/130683092185_Sotsiaaltoe_2008_2.pdf (07.03.2018)

¹¹⁴ RKKKo 15.12.2007. 3-1-1-45-07 p. 20.3

üldise haridusega ja muude oluliste aspektidega.¹¹⁵ Sellisel juhul oleks oluline menetlusse kaasata ühtlasi ka kohaliku omavalitsuse sotsiaaltöötaja või lastekaitse spetsialisti alaealise esindajana rolli täitmiseks.¹¹⁶ Sotsiaaltöötaja on kompetentne täisealine isik, kes saab seista alaealise kannatanu huvide eest, kellele oleks ka arusaadav (vajadusel tuleb seda täiendavalt selgitada, 32 kui määruse vastavast viitest ei piisa) kannatanu õigus taotleda põhistatud määrust ning kes seda vajadusel ka taotleks ja põhistustega mittenõustumisel vaidlustaks. Töö autori arvates menetleja peaks KrMS § 41 lg 31 p 1 kohaselt määrama alaealisele kannatanule riigi õigusabi korras esindaja alati, kui mingilgi määral võib eeldada huvide vastuolu kannatanu ja tema seadusliku esindaja vahel. Samuti võiks olla heaks tavaks see, et menetluse lõpetamisel põhistamata määrusega võtab menetleja ühendust nii avaldajaga kui ka kannatanuga ning selgitab neile lõpetamise põhjuseid. Mitmel korral olid lastevastaste tegude puhul teatajaks kooliõde, sotsiaalpedagoog vms isik, kellel on märkamise kohustus. Kui need isikud avaldajana saavad vaid määruse, mis ütleb, et menetluseks alus puudub, siis võib see tekitada paremal juhul arusaamatust ning halvemal juhul tõrksust tulevikus õiguskaitseasutuste teavitamise suhtes. Kasulik on nii kannatanule kui ka avaldajale selgitada, miks alati ei õnnestu vägivallategusid tõendada ning mida nemad saavad teha selleks, et tõendamist lihtsustada.

Arvestades sellega, et menetluse osaliste põhilised huvid ilma riigi õigusabi osutamist võivad jääda kaitseta, kohus peab arvestama õigusvaidluse keerukusega, taotleja õiguslaste teadmistega, üldise haridusega ja muude oluliste aspektidega.¹¹⁷ Kannatanu, kelle õiguste eest seisab advokaat, omab paremaid võimalusi menetluses osalemiseks, tõendite esitamiseks, ja vajaduse korral ka võimalusi ekspertiiside tellimiseks mis on setud suulise aruteluga. On oluline juba kohtueelses menetluses, informeerida kannatajaid nende õigustest ja selgitada juba eelmenetluses tsiviilhagi esitamise korda, tähtaegu ning tähtaegade möödalaskmise tagajärgi. Eeltoodu alusel saab järeldada, et kõige efektiivsem on kannatanule teostada oma õigusi professionaalse esindaja kaudu. Autori arvates on oluline juba eelmenetluses viia kannatanu kurssi tema õiguste realiseerimise võimalustest riigi

---

¹¹⁵ J. Tehver. Õigus valitud kaitsjale Eesti kriminaalmenetlusõiguses. *Juridica* VIII/2011 lk 581

¹¹⁶ A. Ülveste, J. Salla, Alaealiste menetlusosaliste erikohtlemine kriminaalmenetluses, Riigiprokuratuuri analüüs, 2017,

Kättesaadav:

<http://www.prokuratuur.ee/sites/www.prokuratuur.ee/files/elfinder/Alaealiste%20menetlusosaliste%20erikohtlemine%20kriminaalmenetluses.pdf>

¹¹⁷ E. Kergandberg. Kohtukaebõigus, eriti edasikaebõigus Riigikohtu ja eriti kriminaalkolleegiumi praktikas. *Juridica* 4/2018 lk 276

õigusabi korras määratud esindaja kaudu. Kui kannatanud ise ei taotle endale esindaja määramist või riigi õigusabi, siis võivad nende õigused kohtumenetluses jääda täielikult realiseerimata.

2.3 Kaug- ja videoülekuulamine

Rahvusvahelisel tasandil on jõutud arvamusele, et lapse ülekuulamise arvu on vaja minimeerida ja küsitleda last ainult siis, kui see on hädavajalik.¹¹⁸ Selleks, et ülekuulamise arvu piirata vaja kasutada ütluste videosalvestamist, mida saab ka kasutada kohus tõendina.

Ütluste, kui tõendite hindamisel on oluline arvestada ka allika olemusega. Ütluste puhul tõendi allikaks loetakse tunnistajat- isiksust, tema konkreetse tajumis- ja arusaamisvõimega.¹¹⁹ Iga inimese maailmataju sõltub tema enda elu kogemusest¹²⁰. Tajutus, kujutlus võime, tähelepanu, mälu, ettekujutus võime, kirjeldamisoskus on tunnetusprotsessid, mis toimuvad psüühilise infotöötuse süsteemi vahendusel. Taju on oma olemuselt selektiivne ning on otseselt seotud isiku tähelepanuga.¹²¹ Isiku tajumisse protsessile avaldavad mõju mitmed erinevad asjaolud, sellest sõltub ka ütluste usaldusväarsus.

Esimesed 2-3 aastat elust on kõige suurema mõjuga laspe arengu etappis, kuna just sellel ajal laotakse tervisele vundamenti. Areneb taju ja tekivad baasuskumused, mis jäävad ka täiskasvanueas aluseks reaktsioonidele, emotsioonidele, käitumisele - tervisele.¹²² Laps on üks suur meeleorgan, kes „toitub“ kõigest ja olenemata sellest, on see hea või halb, jätab kõik temaga toimunud oma jälje isiksuse püstitamises. Selles vanuses ei ole laps veel võimeline eristada fantaasiat päriselust, nalja tõest, hirmutamist ja ähvardusi reaalsest ohust.

Laste seksuaalse väärkohtlemisega seotud kuriteod on raskesti tõendatavad. Sellised kuriteod on enamasti püstitatud laste ütlustele ja laste ütlused on tihti vastuolus süüdistatava ütlustega. Tänapäeval iga kümnes noor on kogenud vähemalt ühte seksuaalvägivallana defineeritud

---

¹¹⁸ United Nations Office on Drugs and Crime, Unicef. Guidelines on Justice in matters involving child victims and witnesses of crime. Child-friendly version, lk 17. Kättesaadav:

https://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/Guidelines_E.pdf (15.03.2018.)

¹¹⁹ E. Kergandberg, ja M. Sillaots, (2006) Kriminaalmenetlus, Tallinn: Juura, lk 169

¹²⁰ T. Bachmann, ja R. Maruste, (2001) Psühholoogia alused, Tallinn: Ilo, lk 81

¹²¹ *Ibid*, lk 106.

¹²² J. R. Conte. Critical Issues in Child Sexual Abuse, California, 2002, p 142

situatsiooni oma elu jooksul. Poistega võrreldes on tüdrukute seas umbes neli korda enam seksusaalvägivalla juhtumi.¹²³

Lapskannatanu valmisolek jagada informatsiooni temaga juhtunud olukorra kohta suurel määral sõltub sotsiaalsetest ja motivatsiooni faktoritest. Kriminaalprotsessi süsteemist tulenev trauma, mis on tingitud kohtu toimingutest, võib pigem süvendada kui vähendada seksuaalkuriteo tagajärjel tekkinud negatiivset mõju.¹²⁴

Lapse hirm, et ta peab kohtuistungil ärakasutajaga vastakuti olema, on tõenäoliselt lastele kõige raskem. See on üks põhjustest, miks laps võib hirmu tunda, ning olla närviline ütluste andmisel. Näost-näku süüdistavaga kohtumine tekitab lapsele suurt stressi, laps võib keelduda ütluse andmist, või ei suuda adekvaatselt kirjeldada mis temaga toimus. Stressi tõttu laps võib ka keelduda väärkohtleja identifitseerimist.¹²⁵ Lapstunnistajate stressi maandamine, ei ole ainult lapse psüühika kaitseks oluline, vaid ka oluline menetluse eesmärkide saavutamiseks.

KrMS § 69 alusel, menetleja võib korraldada tunnistaja kaugülekuulamise, kui tunnistaja vahetu ülekuulamine on raskendatud või põhjustab ülemäärsed kulutused nii tunnistaja kui ka kannatanu kaitsmisi silmas pidades. Kaugülekuulamist võib läbi viia tehnilise lahenduse abil, mille tulemusena menetlus osalised otseülekandena vahetult näevad ja kuulevad uurimis asutuses, prokuratuuris või kohtus mitteviiava tunnistaja ütluse andmist ja saavad esitada küsimusi menetleja kaudu ja telefonist, siis menetlusosaliselt vahetult kuulevad ütluste andmist, küsimusi ka esitatakse menetleja kaudu. Kaugülekuulamine telefonist on lubatud vaid ülekuulava ja kahtlustatava või süüdistatava nõusoleku, anonüümse tunnistaja kaugülekuulamiseks nõusolekut vaja ei ole. Paraku kogu kriminaalmenetlus on aega nõutav protsess mille peale paremal juhul kulub mõned kuud ja halvemal juhul aasta. Laste puhul just esimesed ülekuulamised on kõige täpsemaid ja detailsemaid. Iga järgnev sündmuse meenutamine tekitab lapsele liigset stressi, hoiab teda kogu menetluse ooteaja pinges, mistõttu ütlused võivad muutud ebatäpseks. Seoses sellega on alust arvata, et videoülekuulamine tagab kohtumenetluse vahetuse põhimõtte, süüdistatava kaitseõiguse ja aitab vältida lapstunnistaja taiendavat ohvrustamist.

---

¹²³ Laste ja noorte seksuaalse väärkohtlemise leviku uuring.(2015) Tallinn, lk 78, Kättesaadav: <http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/uuringud-ja-analuusid/laste-ja-noorte-seksuaalse-vaarkohtlemise-leviku-uuring-2015> (08.03.2018.)

¹²⁴ L.Aruväärt,(1999) *Lapsed ja puuetega inimesed õigusmenetluses*. Tartu , lk 68

¹²⁵ The Trauma of Testifying in Court for Child Victims of Sexual Assault v. The Accused's Right to Confrontation. *Law & Psychology Review*, 1994, vol 18, p 442-443

KrMS § 70 alusel alaealise ülekuulamine videosalvestatakse juhul kui tunnistaja on noorem kui kümneaastane ja korduv ülekuulamise võib mõjutada kahjulikult alaealise psüühikale; kui tunnistaja on noorem kui neljateistaastane ja ülekuulamine on seotud perevägivallaga või seksuaalse väärkohtlemisega; kui tunnistaja on kõne-, meele-, vaimupuudega või psüühikahäiretega. Ülekuulamist videosalvestatakse, kui on kavas kasutada seda tõendina kohtumenetluses, sest alaealise vahetu ülekuulamine kohtus ei ole võimalik tema vanuse või vaimse seisundi tõttu. Euroopa Inimõiguste ja Põhivabaduste Kaitse konventsiooni alusel ja eelnevalt kirjeldatud Kohtu lahendite valduses videoülekuulamist tõendina kasutamine on võimalik üksnes juhul, kui süüdistaval oli võimalik ka tunnistajale küsimusi esitada. Selleks, et ütlus oleks kohtukõlblik, peab tõendiallikale olema tehtud selgeks vähemalt kaks asja: esiteks- et rääkida tuleb tõtt, ja teiseks- absoluutne menetluslik garantii, õigus keelduda ütluste andmisest isiklikel põhjusel.¹²⁶ Sõltumata tunnistaja vanusest tuleneb tõe rääkimise kohustus KrMS § 66 lg-st 3. Kui ekspertiisi akti järeldustest nähtub, et alaealisel kannatanul ei ole suuremat fantaseerimiskalduvust, eeldab tema ülekuulamine ühemõttelist selgitamist, et rääkida tuleb tõtt ehk tegelikkuses aset leidnud sündmustest. Kuigi ülekuulamisel tuleb vaieldamatult võtta arvesse lapse vanusega seotud eripära, mis võimaldab muu hulgas suunavate küsimuste esitamist, ei saa mööda minna tõe rääkimise kohustuse selgitamisest kui ütluse usaldusväärsuse raskuspunkti.¹²⁷ Kuriteo spetsiifikast tulenevalt laste väärkohtlemise asjades peamisteks tõenditeks on laste enda ütlused, seoses sellega määrav roll on ülekuulamise läbiviival spetsialistil. Juhul, kui ülekuulamine ei ole läbiviidud nõuete kohaselt, ütlust tõendiallikana kasutada ei saa, mistõttu ei ole ka välistatud süüdistatava õigeksmõistmine.

Alaealiste kannatanute videosalvestatud ülekuulamiste analüüsist, mis põhines kümnele ülekuulamisele, selgus, et on jätkuvalt problemaatiline vaba ja juhitud meenutuse osakaalu suurendamine ülekuulamistes. Erinevate tüüpide küsimuste esitamine menetlejate poolt põhjustab ka erinevusi ülekuulamiste vahel. Ilmnevad ka erinevused eriväljaõppega ja väljaõppeta uurijate vahel küsimuste eri liikide kasutamisel. Eriväljaõppe saanud uurijad kasutavad võrreldes eriväljaõppeta uurijatega rohkem avatud küsimusi ning täpsustamist ja peegeldamist ning vähem suletud ja suunavaid küsimusi. Esines probleem ka selle, et ühe lapse nõusoleku videosalvestamiseks ei

---

¹²⁶ Eriarvamus 1-13-6083 Tartu Ringkonnakohtu kriminaalkollegiumi 18. märts 2015 otsusele p. 8.1

¹²⁷ RKÜKo 3-1-1-73-15 p 18

küsitud. Samuti efektiivse ülekuulamise aluseks on usaldusliku suhte loomine alaealise kannatanuga, seetõttu on taunitav, et lapsele ei räägitud ülekuulamise käigus tõtt.¹²⁸

Kui ülekuulamise juures viibib usaldusisik, peetakse põhjendatuks ka tema näitamist videopildis, sest tunnistajad otsivad sageli oma pilguga neilt abi ning ütluste usaldusvääruse hindamisel peab arvestama ka usaldusliku reaktsiooni, kahtlemata on ka olulised ülekuulatava hoiak, käitumine ja reaktsioonid, mida saab hiljem analüüsida. Videosalvestus on sellisel juhul aga kõige parem lahendus.¹²⁹

Videosalvestamise kasulikkus väljendab ka selles, et sellega saab vältida laste puhul emotsionaalselt kurnava protsessi, saab tõhustada kriminaalmenetluse läbiviimist, saab hoida kokku nii inimjõudu kui ka kohtupidamisele kuluvat aega. Praegune regulatsioon aga ei täpsusta, mitu korda võib alaealist küsitleda üle kriminaalmenetluse jooksul, praegu küsitlevad uurija, siis ülekuulamine kaitse küsimustega, ei ole ka välistatud ülekuulamine veel kohtus. Menetleja läbiviidava ülekuulamise ja kaitsja poolt esitatud küsimusega ülekuulamise vahele võib jääda pikk periood. Samuti oleks vaja ka küsida lapse nõusolekut videosalvestamiseks, sest juhul kui last eelnevalt pornograafilise eesmärgiga filmiti, ütluste videosalvestamine võib olla väga traumeeriv.

2.4 Ütluste deponeerimine

Tõendite hindamisel üheks olulisemaks kriteeriumiks on usaldusväärus. Tõendite alusel tehakse õigusliku otsuse isiku suhtes, tema süü ja süütuse küsimuses. Videoülekuulamise alternatiiviks võib rakendada ka ütluste deponeerimist. Seda võib kasutada juba ka selle pärast, et videoülekuulamise regulatsioon ei taga piisaval määral kannatanu õigusi. Veel üheks mõjuvaks faktoriks võib nimetada ajalise aspekti olulisust, et mida rohkem last küsitletakse, seda suurema tõenäosusega langeb ütluste kvaliteet.¹³⁰

Laste puhul alati silmas pidada seda, et nende ealistest iseärástusest tulenevalt, näiteks alla 10-aastased, ei mäleta nad mõne aja möödumisel tõendamisele kuuluvaid olulisi asjaolusid. Soomes

---

¹²⁸ K.Kask. (2015) Alaealiste kannatanu videosalvestatud ülekuulamise analüüs kriminaalmenetluses. *Juridica* VI/2015 lk 433

¹²⁹ R.Rammo, (2006) Alaealise ülekuulamine kriminaalmenetluse kohtueelses staadiumis. *Juridica* V/2006 lk 323

¹³⁰ K.Kask. (2010) Menetlejate küsitlemis tehnikad. Alla 14-aastaste laste ülekuulamisprotokollide analüüs. *Juridica* 2010/2, lk 120-125

näiteks nooremaid kui 10 aastaseid lapsi ei kutsuta kohtusse, kuna kohtus esimene võib kahjustada lapse arengut. Nende ülekuulamist kohe videosalvestatakse ja kasutatakse kohtus.¹³¹ Soomes on kujunenud välja tava, et alla 10-aastaseid ei kutsuta üldse kohtusse, kuna seal esinemine võib kahjustada nende arengut.¹³² Tunnistajate ütlusi hinnatakse üldiselt kõikidest tõenditest kõige ebausaldusväärsemaks ning arvatakse, et dokumentidel peaks olema pigem suurem tõenduslik jõud, sest erinevalt tunnistajast on dokumenti kantud andmed objektiivsed ega saa tajupuuduste tõttu, aja möödudes või kasvõi lojaalsussuhetest tulenevalt moonduda. Eelnimetatud põhjendustel tundub tunnistajate ülekuulamise eesmärgiks olevat praktikas pigem poolte esitatud dokumentaalsete tõendite õigsuse kinnitamine kui poole materiaalsoiguslike väidete tõendamine.¹³³ Seega Ka Kohtu teemakohastest otsustest võib järeldada, et laste vastu suunatud kuritegudes on konventsiooni nõuded täidetud, kui:

- Kui lapse ülekuulamist viiakse läbi kasutades videosalvestamist;
- Kui kahtlustavatele on tagatud kaitsja, kes saab kannatanutele esitada küsimused;
- Tõenditena kasutatakse ainult otseseid tõendeid.¹³⁴

Autori arvates, käesoleva töö eelmises punktis kirjeldatud videoülekuulamise regulatsioon ei taga kõike nende nõuete täitmist. Selleks, kaitsel oleks adekvaatne võimalus esitada vastuvaided tunnistaja ütlustele, riigid peaksid kaaluma Euroopa Komisjoni soovitusel sellise eelmenetluse loomist, et ütlusi oleks võimalik ka kanda kohtuniku juuresolekul, samadel tingimustel, nagu see oleks kohtuistungil.¹³⁵

Euroopa Kohus on ka Pupino asjas öelnud, et Euroopa Nõukogu raamotsuses püstitatud eesmärkide saavutamiseks on oluline, et ohvril oleks kriminaalõigussüsteemis oma asjakohane roll, tema õigused oleksid kaitstud ning võimaldatakse nendel olukorradel kõige paremini vastav erikohtlemine.¹³⁶

---

¹³¹ R.Rammo. (2006) Alaealise ülekuulamine kriminaalmenetluse kohtueelses staadiumis. *Juridica* 2006 V, lk 319

¹³² Seletuskiri Vabariigi Valitsuse algatatud kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu (599 SE II) teise lugemise teksti juurde lk 104, Kättesaadav: Arvutivõrgust: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/ab9521d9-5558-45b8-c93a-b5122208c53b> (20.03.2018.)

¹³³ P. Keres, (2018) Tunnistaja küsitamine Eesti tsiviilkohtupidamises praegu ja de lege ferenda, *Juridica* 2018/3, lk 202-207

¹³⁴ Seletuskiri lk 103, Arvutivõrgust: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/ab9521d9-5558-45b8-c93a-b5122208c53b>

¹³⁵ J.F. Nijboer, (1999) *Children and Young persons in the Criminal Justice System: The Council of Europe Recommendation on Witness Protection and Rights of The Defence*. Criminal Law Forum, vol 10, p 443-465

¹³⁶ Nõukogu raamotsus ohvrite seisundi kohta kriminaalmenetluses, 2001/220/JSK 15. märts. 2011, Art 2 lk 3

Ennetav ülekuulamine tõendite tagamise menetluse teel, mis on sätestatud liikmesriigi õiguses, kus on ette nähtud ka ütluste andmise üksikasjaline kord, kui see menetlus vastab kõige paremini ohvrite olukorrale ja on vajalik tõendite kaotsimineku ennetamiseks, ülekuulamiste kordamise viimiseks miinimumini ja selleks, et kaitsta kõnealuseid ohvreid kohtuistungil ütluste andmise kahjulike mõjude eest. Eeluurimise käigus võivad riiklik süüdistaja ja kahtlustatav esitada kohtunikule taotluse tõendite tagamise menetluse teel ülekuulamiseks, kui on alust arvata, et tunnistajat ei saa kohtuliku uurimise käigus üle kuulata haiguse või muu tõsise takistuse tõttu. Itaalia kriminaalmenetluse seadusest tulenevalt, seksuaalkuritegude puhul on lubatud taotleda sarnast ütluste tagamise menetluse kohaldamist alla 16-aastaste tunnistajate puhul. Kohtunik peab kindlaks määrama tõendite kogumise koha, aja ja erikorra. Ülekuulamist võib teostada ka väljaspool kohtumaja. Kannatanu ütluste andmist dokumenteeritakse täies ulatuses kas video- või heli salvestise vahendusel.¹³⁷

Tunnistaja küsitlus, mis on läbiviidud ja videosalvestatud eeluurimise etapis kohtuniku järelvalve all, oleks eelistatum nii tunnistaja kui ka süüdistatava õiguste tagamiseks. Kuna süüditava juures viibimine ütluste andmises ei ole võimalik, kaitsel peab olema võimaldatud esitada küsimusi tunnistajale kohtuniku kaudu. Prokuratuur, kahtlustatav või kaitsja võib taotleda, et eeluurimiskohtuniku juures kuulataks üle isik, kes on kriminaalmenetluses tunnistajaks, kui kriminaalmenetluse esemeks on tahtlik kuritegu, mille eest on karistusena ette nähtud vähemalt kuni kolm aastat vangistust vastavalt KrMS § 69¹. Võrreldes tunnistaja ülekuulamisega kohtuistungil ütluste deponeerimist võib pidada paremuselt teiseks variandiks. Arvestades, et ütluste deponeerimine on sisuliselt kohtulik ülekuulamine, on võimalik seal rakendada alaealise tunnistaja ülekuulamise erisusi KrMS § 290 alusel.

Laste väärkohtlemisega seotud kriminaalasju reeglina alustatakse ülekuulamisega, tihti on ka nii et ei ole kohe teada kahtlustatava isiku. Samuti ei ole ka välistatud, et uurimise algfaasis ei osutu võimalikuks kaasata kahtlustatava kriminaalmenetlusse. Ütluste deponeerimisel ülekuulamise käigus peab juures viibima kas kahtlustatav või tema esindaja.

KrMS § 43 lg 4 alusel, kui kriminaalasjas puudub kahtlustatav või süüdistatav, kuid prokuratuur on taotlenud tunnistaja ütluste deponeerimist, nimetab Eesti Advokatuur eeluurimiskohtuniku määramisel kaitsja võimaliku kahtlustatava huvide esindamiseks tunnistaja ülekuulamisel. Deponeerimist on võimalik ka läbi viia ilma kahtlustatavata. Küsitlusõigust on võimalik teostada

---

¹³⁷ Euroopa Kohtu otsus C-105/03 16.06.2005, Maria Pupino

ka tema kaitsja kaudu, mis on igati kooskõlas ka Kohtu praktikaga. Olukorras, kus kahtlustatav, enne tunnistajate ülekuulamist, ei ole veel kinni peetud, on olemas võimalus kaitsja määrates kasvõi kõigi tunnistajate ütlused deponeerida ilma, et kahtlustatav saaks sellest teada. Kui ta hiljem kaastakse kahtlustatavana kriminaalmenetlusse, saab ta kaitsja vahendusel tunnistajate ütluste deponeerimisest teada, kuigi see üldjuhul enam ei saa oluliselt mõjutada menetluse käiku. Kahtlustatava võidetakse ka jätta tunnistaja või prokuratuuri taotlusel ülekuulamisele kutsumata, kui kahtlustatava ülekuulamisel viibimine ohustab tunnistaja turvalisust. Isikute väljakutsumise ütluste deponeerimisele korraldab menetlusosaline, kes ülekuulamist taotleb KrMS § 69¹ lg 4.

Ütluste deponeerimine on sisuliselt sama, mis kohtumenetluses ütluste andmine. Protsessi viiakse läbi kohtumajas, üldmenetluste reeglite järgides, prokuröri ja kaitsja osavõtul. Selle kohapealt, ei täida ütluste deponeerimine laste puhul lapsesõbraliku õigusmõistmise printsiibi ja võib osutada lapsele traumeerivaks.¹³⁸ Ütluste deponeerimist käsitlevas regulatsioonis puudub otsene nõue, et deponeerimine peaks toimuma ilmtingimata kohtumajas. Sellest tulenevalt ei ole takistusi selleks, et deponeerimist läbi viia kas politsei jaoskonnas või spetsiaalses ettenähtud selle jaoks toas, kus on ka võimalik ülekuulamist videosalvestada. Arvestada on vaja sellega, et tegemist on ikkagi tõendi tagamise menetlusega, mida ka hiljem hakatakse kasutama kohtumenetluses, takistuseks võib kujuneda nõue, et prokurööril ja kaitsjal on õigus viibida toimingu juures. Kohtu poolt võib olla keelatud esitada küsimusi, kuid just see, et samas ruumis ülekuulamisel viibib mitu täiskasvanut isikut hirmutab last ja ütluste kvaliteet võib langeda.

---

¹³⁸ Lapsesõbralik õigusmõistmine – laste ja spetsialistide seisukohad ja kogemused, lk 7,

3. ALAEALISE ERIKOHTLEMISEST KRIMINAALMENETLUSES EESTIS JA VÄLISRIIKIDES

3.1 Teiste riikide praktika laste ülekuulamises

Prantsusmaa on Euroopa üks vanimaist riigist väga pikka ajalooga, riigi kehtiv õigussüsteem on Mandri-Euroopa õigussüsteem, allsüsteemina on aga kasutusel Prantsuse õigussüsteem, mille põhimõtte erinevalt Saksa õigussüsteemist on reguleerida seadustega ainult käitumisreeglitega põhimõttelised küsimused ja mitte liialdada üksikasjalike reeglitega. Kuni 17. sajandi lõpuni vanemaid võisid oma lapsi vangistada ilma mitte mingi kindla põhjusega.¹³⁹

Soovides täiustada alaealiste väärkohtlemise asjus tõendite kogumise protsessi ja parandada alaealiste küsitlemise kvaliteedi 1997.a rahvusvaheline organisatsioon nimega «la Voix de l'Enfant» («Lapse hääl») moodustas distsiplinaarse töörühma, kus töötasid koos nii laste psühhiaatrid, sotsiaal töötajad, kohtunikud, advokaadid, avaliku võimu esindajad kui ka õpetajad. See töörühm pakkus lähtuda põhimõttest, et «seksuaalseltväärkoheldud laps on esmajärjekorras kannatanu ja alles siis kohtumenetluse osaline».¹⁴⁰ Uurides ja tuvastades probleeme väärkoheldud laste tugi süsteemis, töörühma töötajad jõudsid järeldusele, et kõige parem koht seksuaalselt väärkoheldud alaealiste küsitlemiseks on lastehaigla, lapsed tunnevad ennast seal paremini kui politseis. 20. jaanuaril. 1999 oli avatud esimene haigla, ja tänasel päeval Prantsusmaal on avatud 15 haiglat, kus ööpäevaringselt seksuaalselt väärkoheldud lapsed võivad saada abi.¹⁴¹

Inglismaal Lapse õiguste konventsiooni oli vastu võetud 1991.a lapseks all mõistetakse kuni 18-aastast inimest. See mõiste on kinnitatud anglosakslaste õiguses. 1989. a seadus annab lastele õigust olla kaitstud ekspluateerimise ja seksuaalse kuritarvituse eest. Ja 2000.a seadus keelab avalikus sektoris töötavatele inimeste omada üks kõik millised seksuaal suhet isikutega, kes ei ole veel 18-aastaseks saanud. Ülekuulamise protsess jaguneb kaheks etapiks, esimene on vestlus («interview»), mida üüratakse läbi viia võimalikult kiiresti, juurdluse alguses. Ja teine etapp on ütluste andmine («hearing») kohtumenetluse kestel. Vestluse viiakse läbi politsei komissariaadis, eraldatud hoones, mis on varustatud alaealiste ülekuulamiseks. Ütlus 1991.a seadus oli täiendatud,

¹³⁹ C. Blatier. (1999) *Juvenile Justice in France: The Evolution of Sentencing for Children and Minor Delinquents*. Br J Criminol, lk 240-250

¹⁴⁰ la Voix de l'Enfant, Kättesaadav: <http://www.lavoixdelenfant.org/fr/vde/presentation/> (01.04.2018.)

¹⁴¹ Е.Шишканова, А.Грецик,(2015) *Ведение допроса ребёнка ставшего жертвой сексуального насилия*, Москва, , ст 20

ja kõikide alla 15 aasta väärkoheldud laste ütlused olid audiosalvestatud, olenemata väärkohtlemise liigist. Ja kõikide alla 17 aastaste laste ütlused, kes olid seksuaalselt väärkoheldud. Lapsed, kes loobusid ütluste audiosalvestamisest, said anda ütlusi kirjalikult. Alla 14- aastase, seksuaalväärkoheldud lapse risküsitlemine on lubatud ainult juhul kui ülekuulamine on väljaspool kohtumaja ja toimub videokonverentsi abil.¹⁴² Inglismaal 2005. aastal oli koostatud käitumisjuhise kuriteoohvrite olukorra kergendamiseks (The Code of Practice for Victims of Crime). Seal on täpselt selgitatud, millist abi on kuriteoohvril õigus politseilt ja prokuratuurilt saada.

Peamised õigused on järgmised:

- Mitte vähem kui kord kuus peab politsei peab informeerima ohvrit kriminaalasja käigust;
- Õigus olla teavitatud, kui kahtlustatava vahistati, esitati süüdistuse, kui ta on kausjoni vastu vabastatud või kui karistus on välja mõistetud;
- Õigus olla teavitatud süüdimõistetud vabastamise kohta juhul kui karistus oli üle ühe aasta või kui karistust vägivalda- või seksuaalkuriteo eest;
- Õigus olla suunatud ohvriabisse.¹⁴³

Tunnistajad õigused on sätestatud tunnistajate hartas (Witness Charter)¹⁴⁴, mis selgitab, millist õiguskaitseasutuste poolset kohtlemist nad võivad eeldada. Erinevalt kannatanutele mõeldud käitumisjuhise ei ole hartas sätestatu seaduse tasandil tagatud. Kannatanutel, lisaks ütluste andmisele, on õigus teha avaldus oma kogemuse kohta (victim personal statement), kirjeldades politseile, millist mõju avaldas väärkohtlemine tema elule.¹⁴⁵ Avaldust on võimalik lisata toimikusse ja kohtunikul on võimalik selles öeldut arvesse võtta.¹⁴⁶

---

¹⁴² *Ibid* lk 21

¹⁴³ Code of Practice for Victims of Crime, Ministry of Justice, London, 2015, Kättesaadav: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/476900/code-of-practice-for-victims-of-crime.PDF (02.04.2018.)

¹⁴⁴ The Witness Charter, standards of care for witnesses in the criminal justice system, Ministry of Justice, 2013, UK, p 8-10, Kättesaadav: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/264627/witness-charter-nov13.pdf (02.04.2018.)

¹⁴⁵ Victim Personal Statements, legal guidans, Kättesaadav: <https://www.cps.gov.uk/legal-guidance/victim-personal-statements> (02.04.2018.)

¹⁴⁶ Victim Support Services in the EU: An overview and assessment of victims rights in practise, United Kingdom, 2014, p 24

Rootsis tunnistajate ja ohvrite menetlusõigused on reguleeritud kohtumenetluse seadustikus.¹⁴⁷ Ohvri teabeõigust sätestatakse kohtumenetluse korras ja politseil on olemas täiendavad juhised. Sajandites politsei jaoskondades üle Rootsi töötavad ohvritele suunatud abikeskused. Näiteks üleriiklik mittetulunduslik ohvriabiorganisatsioon Brottofferjourernas Riksförbund teeb politseiga koostööd. Juhul, kui lapse huvid on vastuolus tema isikliku esindaja huvidega, riik määrab lapsele seadusliku esindajat. Esindajaks sobib ainult advokaat, kes on läbinud täiendava koolituse. Advokaat seisab lapse huvide eest nii eelmenetluses kui ka kohtumenetluses. Laps selle eest tasuma ei pea, teenus on riigi poolt tasuta.¹⁴⁸ Laps, kes on saanud väärkohtlemise ohvriks, omab õigust saada riigipoolse rahalise toetuse.¹⁴⁹

Lapse intervjuerimise läbiviimisel on vaja lähtuda sellest, et võimalikult paremal viisil soodustada kannatada saanud last. Ütluste andmise protseduuris lapse huvid peavad alati olema prioriteedis, atmosfäär peab olema lapse sõbralik. Intervjuu peab olema tehtud võimalikult kiiresti ja mitte hiljem kui kahe nädala jooksul peale prokuröri otsust alustada menetlust.¹⁵⁰

«Laste Majad» võimaldavad läbiviia nii ülekuulamist kui ka kõik teised vajalikud uuringud, ühe katuse all asuvad nii arstid kui ka avaliku võimu esindajad. Juhul kui lapse vanus on alla 15 a. või lapsel on vaimne puue, ülekuulamist videosalvestatakse. Olenemata selles, kus kohas intervjuu viiakse läbi, kas politsei jaoskonnas või laste majas, teine osapool, on see prokurör, eeskostja, eriesindaja või õigusrikkuja kaitsja, võib ülekuulamist jälgida ekraanilt teises ruumis. Alla 15 a. lapsi intervjueritakse seadusliku eeskostja juuresolekul, juhul kui see ei takista menetluse käiku. Eeskostja ei pea olema lapsega kõrvuti küsitlemise ajal, vaid peab olema lapsele toeks nii enne kui ka peale ülekuulamist. Intervjuerija kohtub lapsega mõned päevad enne küsitlemist, kas kodus või koolis, selleks et lapsel oleks lihtsam edaspidi küsimustele vastata juba tuttavatele isikule. Juhul, kus laps vajab tõlkija abi, tõlkijale selgitatakse kuriteo liigi. Tõlkija ei tohi survestada last

---

¹⁴⁷ The Swedish code of judicial procedure, Kättesaadav:

http://www.government.se/49e41c/contentassets/a1be9e99a5c64d1bb93a96ce5d517e9c/the-swedish-code-of-judicial-procedure-ds-1998_65.pdf (03.04.2018.)

¹⁴⁸ Sveriges Domstolar, Kättesaadav: [http://www.domstol.se/Funktioner/English/Legal-proceedings/To-the-victim-of-crime/\(03.04.2018.\)](http://www.domstol.se/Funktioner/English/Legal-proceedings/To-the-victim-of-crime/(03.04.2018.))

¹⁴⁹ Information to Crime Victims, The Crime Victim Compensation and Support Authority, Sweden, 2015, lk 30, Kättesaadav:

<https://www.brottoffermyndigheten.se/Filer/Broschyrrer/Andra%20spr%C3%A5k/Information%20to%20crime%20victims.pdf> (03.04.2018.)

¹⁵⁰ Study on children's involvement in judicial proceedings, Contextual overview for the criminal justice phase-Sweden, 2013, p. 2.1.5, p 9, Kättesaadav:

[http://www.childreninjudicialproceedings.eu/docs/ContextualOverview/Sweden.pdf\(03.04.2018\)](http://www.childreninjudicialproceedings.eu/docs/ContextualOverview/Sweden.pdf(03.04.2018))

rääkida ja on keelatud selgitada teiste sõnadega lapse ütlusi. Intervjueerija peab väljendama ennast lapsele arusaadavas keeles.¹⁵¹

Viimasel 20 aastal Rootsi on pööranud suurt tähelepanu kuriteoohvrite kaitsele. Sellest tulenevalt olid tehtud muudatused mitte ainult kriminaalmenetluse regulatsioonides, vaid ka sotsiaalhoolekandes. 2001. aastal oli määratud sotsiaalteenuste seaduses (Social Services Act) kuriteoohvrid sotsiaalteenuste ühe sihtgrupina. Muudatus oli sümboolne, kuna juba 1998. aastal kuriteoohvritel oli õigus sotsiaalteenustele.¹⁵²

3.2 Rahvusvahelised õigusaktid, konventsioonid jne

Lapsed ei ole lihtsalt kaitse objektid, lapsed on ka õiguse kandjad. Lapsed on kõikide inim- ja põhiõiguste kandjad ning nende eripärasid arvestavate erinormide subjektid. Suurem osa Euroopa kohtupraktikast põhineb kas lapse vanemate või tema muude seaduslike esindajate algatatud kohtuvaidlustel, sest laste õigus- ja teovõime on piiratud.¹⁵³

Käsitlevat teemat puudutavad rahvusvahelised õigusaktid on Eesti jaoks jaotatavad kahte suurde gruppi – Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni (edaspidi ÜRO) poolt vastu võetud ja Euroopa Liidus kehtestatud. Õigusliku regulatsiooni alustalaks on ÜRO inimõiguste ülddeklaratsioon, sellele järgnevad ÜRO lapse õiguste konventsioon ja inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon.

ÜRO lapse õiguste konventsiooni kujunemise alguseks peetakse 1925. aastat, kui praeguse ÜRO eelkäija kiitis heaks deklaratsiooni lapse õiguste kohta, mida tuntakse Genfi deklaratsiooni nime all. ÜRO lapse õiguste konventsioon, millega Eesti ühines 26.09.1991 aastal.¹⁵⁴ Deklaratsioon sisu poolest oli kaitsva iseloomuga mis oli ka tema peamiseks koostamise põhjuseks. Esimese maailmasõjaga kaasnes lastele tohutuid kannatusi ja nad olid jäetud kahetsusväärsetesse oludesse. Genfi deklaratsioon sõnastas täiskasvanute kohustusi laste eest.¹⁵⁵ 20. novembril 1959. a võttis

---

¹⁵¹ *Ibid* lk 11

¹⁵² Kannatanu ja tunnistaja süüteomenetluses, Justiitsministeerium, Tallinn, 2012, lk 20 Kättesaadav: https://skytte.ut.ee/sites/default/files/ec_files/Kannatanud%20ja%20tunnistajad_raport.pdf (04.04.2018.)

¹⁵³ Lapse õigusi käsitleva Euroopa õiguse käsiraamat, Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet ja Euroopa Nõukogu, 2015, lk 17

¹⁵⁴ Lapse õiguste konventsioon RT II 1996, 16, 56.

¹⁵⁵ Geneva Declaration of the Rights of the Children, 26.sept 1924, League of Nations, Arvutivõrgust: https://www.unicef.org/vietnam/01_-_Declaration_of_Geneva_1924.PDF (05.04.2018.)

Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni Peaassamblee vastu lapse õiguste deklaratsiooni, mille 30-ndat aastapäeva tähistati 1989.aastal esmakordselt ka Eestis.¹⁵⁶

10.detsember.1948 aastal ÜRO Peaassamblee poolt vastu võetud Inimõiguste ülddeklaratsioonis on 30 artiklit, mis sätestavad põhilised reeglid ja vabadused, mis puudutavad kõikide rahvaste poliitilisi, kodaniku-, majanduslikke-, sotsiaalseid ja kultuurialaseid õigusi. Hoolimata sellest, et deklaratsioon ei oma juriidilist jõudu, on ta kõikide riikide poolt heaks kiidetud ning seal sisalduvaid reegleid rakendatakse siseriiklikes seadustes.¹⁵⁷

Ajalooliselt arendati ELis lapse õigusi ükshaaval. Lapsi käsitleva Euroopa õiguse eesmärk on üldiselt olnud lastega seotud konkreetsete küsimuste käsitlemine laiemate majanduslike ja poliitiliste algatuste raames.¹⁵⁸ Enamiku lapse õigusi käsitlevatest Euroopa õigusnormidest on seni välja töö- tanud Euroopa Liit ja Euroopa Nõukogu. Olulisi dokumente, mille põhjal jätkatakse Euroopa õiguse edasiarendamist, on peale ÜRO vastu võtnud ka teised rahvusvahelised institutsioonid, nagu Haagi rahvusvahelise eraõiguse konverents.¹⁵⁹

Euroopa Liidu põhiõiguste harta oli välja kulutatud 2000. aastal. Sellega liit teadvustas oma vaimset ja moraalselt pärandit ning rajanes inimväärikuse, vabaduse, võrdsuse ja solidaarsuse jagamatutel ja universaalsetel põhiväärtustel; liidu aluseks on demokraatia ning õigusriigi põhimõtte. Liidu kodakondsuse kehtestamise ning vabadusel, turvalisusel ja õigusel rajaneva ala loomisega seab liit üksikisiku oma tegevuse keskmesse.¹⁶⁰ Lissaboni lepingu jõustumisega 1. detsembril 2009 sai harta ELi aluslepingutega samaväärse õigusjõu.¹⁶¹ See kohustab ELi ja tema liikmesriike kaitsma liidu õigust rakendades hartas sätestatud õigusi. ELi põhiõiguste harta sisaldab esimesi üksikasjalikke viiteid lapse õigustele ELi põhiseaduslikul tasandil. See sätestab lapse õigust saada tasuta kohustuslikku haridust¹⁶² ning keelatakse igasugust diskrimineerimist¹⁶³ ja tunnustab, et töölevõtmisel ei või vanuse alammäär olla madalam kui iga, mil lapsel lõpeb koolikohustus.¹⁶⁴ Oluline on see, et harta sisaldab spetsiaalset lapse õigustele pühendatud sätet.

---

¹⁵⁶ M. Haruoja, ÜRO Lapse Õiguste Konventsiooni tulek Eestisse 25 aastat tagasi ja mida sellest õppida, 7.jan.2015, Ajakiri Märka Last, Kättesaadav: <http://ajakiri.lastekaitseliit.ee/2015/01/07/uro-lapse-oguste-konventsiooni-tulek-eestisse-25-aastat-tagasi-ja-mida-sellest-oppida/> (05.04.2018.)

¹⁵⁷ Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon RT II 2010,14, 54.

¹⁵⁸ Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2004/38/EÜ p 8

¹⁵⁹ *Ibid* lk 19

¹⁶⁰ Euroopa Liidu Põhiõiguste Harta 2012/C 326/02

¹⁶¹ EL (2007), Lissaboni leping, millega muudetakse Euroopa Liidu lepingut ja Euroopa Ühenduse asutamislepingut, alla kirjutatud Lissabonis, ELT C 306, 2007, lk 1.

¹⁶² Euroopa Liidu Põhiõiguste Harta 2012/C 326/02 art 14 p 2,

¹⁶³ *Ibid* art 21

¹⁶⁴ *Ibid* art 32

Selles sõnastatakse kolm lapse õiguste peamist põhimõtet: õigus vabalt väljendada oma seisukohti vastavalt oma vanusele ja küpsusele, õigus laste parimate huvide esikohale seadmisele kõigis nendega seotud toimingutes, ning õigus säilitada regulaarsed isiklikud suhted ja otsene kontakt mõlema vanemaga.¹⁶⁵

Tänu Lissaboni lepingu sõlmimisele tehti ELis olulised institutsioonilised, menetluslikud ja põhiseaduslikud muudatused, muutes Euroopa Liidu lepingut ja varasemat Euroopa Ühenduse asutamislepingut. Need muudatused suurendasid ELi suutlikkust edendada laste õigusi, kuna „lapse õiguste kaitse”¹⁶⁶ tunnistati ELi üldeesmärgiks ja ELi välispoliitika oluliseks aspektiks.¹⁶⁷ Lastele on konkreetselt viidatud ka ELi toimimise lepingus ja see võimaldab ELil võtta seadusandlikke meetmeid, mille eesmärk on võidelda seksuaalse ärakasutamise¹⁶⁸ ja inimkaubanduse vastu.¹⁶⁹

Oli võetud ka direktiiv, mis käsitleb laste seksuaalse kuritarvitamise ja ärakasutamise ning lasteporno vastast võitlust.¹⁷⁰ Ja direktiiv, mis käsitleb inimkaubanduse tõkestamist ja sellevastast võitlust ning inimkaubanduse ohvrite kaitset.¹⁷¹ Mõlemad direktiivid sisaldavad lapsohvrite erivajadusi käsitlevaid sätteid. Lastele on pühendatud ka paljud hilisema kuriteoohvrite direktiivi millega kehtestatakse kuriteoohvrite õiguste ning neile pakutava toe ja kaitse miinimumnõuded.¹⁷²

Euroopa Komisjon võttis vastu teatise „Eriline tähelepanu lastele ELi välistegevuses”. Tähelepanu on pööratud kuna lapsed ja noorukid moodustavad kolmandiku maailma ning üle poole arenguriikide rahvastikust. Nad on eriline elanikerühm koos neile omaste vajaduste ja õigustega. Sellegipoolest rikutakse või eiratakse nende õigusi pidevalt ja nende häält ei kuulata isegi otseselt neisse puutuvate otsuste langetamisel.¹⁷³ 2011. aastal Euroopa Komisjon poolt oli vastu võetud

---

¹⁶⁵ *Ibid* art 24

¹⁶⁶ Euroopa Liidu lepingu konsolideeritud verisoon C:2010 083/01 art.3 lg 3.

¹⁶⁷ *Ibid* art 3 lg 5

¹⁶⁸ Euroopa Liidu toimimise lepingu konsolideeritud versioon C 326/49 art 79 lg 2 p d.

¹⁶⁹ *Ibid* art 83 lg 1

¹⁷⁰ Euroopa Parlamendi ja Nõukogu Direktiiv 2011/92/EL 13.sept.2 013

¹⁷¹ Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2011/36/EL, 5. aprill 2011, milles käsitletakse inimkaubanduse tõkestamist ja sellevastast võitlust ning inimkaubanduse ohvrite kaitset ja millega asendatakse nõukogu raamotsus 2002/629/JSK

¹⁷² Euroopa Parlamendi ja Nõukogu Direktiiv 2012/29/EL

¹⁷³ Komisjoni teatis nõukogule, Euroopa Parlamendile, Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomiteele ning Regioonide Komiteele - Eriline tähelepanu lastele ELi välistegevuses {SEC(2008) 135} {SEC(2008) 136} /* KOM/2008/0055 lõplik */2

lapse õigusi käsitleva ELi tegevuskava, milles määratakse kindlaks lapse õigusi käsitleva õiguse ja poliitika arendamise põhiprioriteedid kõikides ELi liikmesriikides.¹⁷⁴

Euroopa Liit võib õigusakte vastu võtta ainult talle aluslepingutega antud pädevuse piires. Seos sellega, et lapse õigused hõlmavad paljusid valdkondi, Euroopa Liidu pädevuse üle otsustatakse igal üksikjuhul eraldi. Euroopa Liidu lepingu artikli 6 lõikes 1 ja ELi põhiõiguste harta artikli 51 lõikes 2 on sätestatud, et harta ei laienda liidu õiguse reguleerimisala kaugemale senisest pädevusest, ei lisa liidule uusi pädevusvaldkondi ja ülesandeid ega muuda aluslepingute teistes osades määratletud pädevust ja ülesandeid. Harta sätted on ette nähtud ELi institutsioonidele ja liikmesriikidele üksnes liidu õiguse kohaldamise korral. Harta sätted on liidu jaoks küll alati siduvad, kuid need muutuvad liikmesriikidele õiguslikult siduvaks üksnes siis, kui liikmesriigid tegutsevad liidu õiguse reguleerimisala piires.

3.3 Laste õigusi käsitlev Eesti seadusandlus ja strateegiad

Eesti lastekaitse seadused sisaldavad rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud põhimõtteid ja norme. Laste õigused on tagatud põhiseaduse sätete ja teiste seadusandlike aktidega. Põhiseaduse kohaselt on perekond rahva püsimise ja kasvamise ning ühiskonna alusena riigi kaitse all ja § 27 sätestab vanemate õigused ja kohustused oma laste kasvatamisel ja nende eest hoolitsemisel.¹⁷⁵ Perekond nimetatud sätte tähenduses hõlmab ka vanemate ja laste vahelisi suhteid. Ja ei ole oluline, kas laps on sündinud abielust või väljaspool abielu, kas ta on võõras- või kasulaps või lapsendatu.¹⁷⁶

Perekonnaseaduses on sätestatud abikaasadevahelised õigussuhted, vanemate ja laste vahelised õigussuhted ning alaealiste ja täisealiste eestkoste puhul tekkivaid õigussuhteid.¹⁷⁷ Lapse esindamise üldküsimumsi reguleerib § 120. Lapse esindamise õigus ja vastutus on üks vanema hooldusõiguse komponentidest. Kui vanematele kuulub ühine lapse hooldusõigus, siis nad ka esindavad last ühiselt. Juhul, kui vanemad ei jõua hooldusõigust teostades lapsele olulises asjas ühisele kokkuleppele, võib kohus vanema taotlusel anda selles asjas otsustusõiguse ühele vanemale. Otsustusõiguse üleandmise korral võib kohus otsustusõiguse teostamist piirata või

---

¹⁷⁴ Euroopa Komisjoni teatis Euroopa Parlamendile, Nõukogule, Euroopa Majandus- ja Sotliaalkomiteele, ning Regioonide Komiteele, Lapse õigusi käsitlev ELI tegevuskava.

¹⁷⁵ Eesti Vabariigi põhiseadus RT I, 15.05.2015, 2.

¹⁷⁶ Lõhmus, U. Truuväli, E. (2008) *Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne*. 2. Täiendatud väljaanne. Tallinn: Juura, lk 299 PS § 27 lg 1

¹⁷⁷ Perekonnaseadus RT I, 09.05.2017, 29

panna seda teostavale vanemale lisakohustusi. Lapse esindamisele vanemate poolt laieneb osanendest samadest piirangutest, mis on kehtestatud eestkostja poolt eestkostetava esindamise puhuks. Samuti võib kohus vanemalt esindusõiguse ära võtta või seda piirata.¹⁷⁸ Üks vanema hooldusõiguse piiramise juhtumeid tuleneb §-st 209, mis nõuavad mõnedel juhtudel lapsele erieestkostja määramist. Ennekõike on see seotud nende toimingutega, mida vanemad ei saa kas faktilise või õigusliku takistuse huvide konflikti tõttu ise teha.¹⁷⁹ Siis kui erieestkostja on määratud lapsele kindlaksmääratud ülesannete hulka siis nendes küsimuse ei ole enam vanematel õigusi last esindama.¹⁸⁰ Sellega kõrvaldatakse perekonnaõiguses tavapärase probleemse situatsiooni, kus lapsel on olemas küll vanema õigusi omav vanem, aga sellele lisaks määratakse lapsele veel ka eestkostja, kuna vanem ei tule lapse igakülgse hooldamisega toime. Sellisel juhul jääb nii vanemale kui eestkostjale täiemahuline lapse esindamise õigus.

Lastekaitseaduse eesmärk on lapse õiguste ja heaolu igakülgne tagamine, olenemata sellest, kas laps kasvab bioloogilises peres, eestkosteperes, viibib hooldusel perekonnas või asenduskodus. Selleks sätestatakse selged lapse õiguse ja heaolu tagamise põhimõtted ning valdkondadeüleised tegevused lastekaitse korraldamisel. Lastekaitseadus kehtestatakse last väärtustava ning lapse arengut soodustava käitumise ja elulaadi kujundamiseks ühiskonnas. Seega ei puuduta uus lastekaitseadus pelgalt oma igapäevatoos lastega kokkupuutuvaid spetsialiste, vaid mõjutab kogu ühiskonda.¹⁸¹ Tänapäevases õigusruumis on lapse õiguse sisu omandanud teistsuguse tähenduse võrreldes veel kakskümmend aastat tagasi käsitletud dokumentidega. Arvestades, et argielus on lapsed sotsiaalselt sõltuvad, on tarvis tunnustada laste enesemääramisõigust.¹⁸² Aastal 1992 vastu võetud lastekaitse seadus on iganenud redaktsiooniga, liigselt deklaratiivne ja abstraktne. Uuest ajakohasest ja rakendatavast seadusest on räägitud juba aastaid. Lasteid puutuv seaduslik regulatsioon ei saa olla õigusloome teisejärguline ning unustatud valdkond. Uue lastekaitse seaduse eelnõu väljatöötamise vajadusest räägiti Riigikogus juba 2001. aastal 2003. aastal ÜRO lapse õiguste komitee soovitas, et lastekaitse seadus oleks efektiivsem. Seaduses peab olema tagatud, et laste õigusi hinnatakse asjakohaste õigusaktide ja põhimõtete järgi. Laste ja

---

¹⁷⁸ Perekonnaseadus RT I, 09.05.2017, 29 § 134 lg 3 ja § 136

¹⁷⁹ Perekonnaseaduse eelnõu 23.10.2006 lk 33,

¹⁸⁰ Perekonnaseadus RT I, 09.05.2017, 29 § 122 lg 1

¹⁸¹ T. Poopuu, Uus Lastekaitse seadus ootab rakendamist, 2015, lk 14, Kättesaadav:

http://www.tai.ee/images/Artiklid/Seadus_Uus_lastekaitseadus_ootab_rakendamist.pdf (22.04.2018.)

¹⁸² E. Verhellen, (2000) Lapse õiguste konventsioon., Tallinn, lk 26-29

perede arengukava koostamise käigus tõdeti, et lisaks uuele lastekaitse seadusele on vaja kaasajastada lastehoolekannet tervikuna.¹⁸³

Lapse õiguste taganemise strateegias 2004 -2008 aastal tuuakse välja meetmed väärkohtlemise ennetamiseks ja abi andmiseks. Väärkoheldud laste abistamise süsteemi arendamisel rõhutakse tähelepanu esmajärjekorras rehabilitatsiooniteenuste arendamisele väärkoheldute, vaimse, füüsilise ja sotsiaalse seisundi taastamiseks. Laiendatakse lastele osutatavate teenuste hulka ja täiustatakse erinevate teenuste kvaliteeti. Suurendades lastega tegelevate spetsialistide professionaalsust, võimaldades neile vajalikku täiend- ja väljaõpet.¹⁸⁴

Aastal 2012 on jätkatud tööd juba kogutud materjali täiendamise ja süstematiseerimisega, selgitades tõendus põhisuse tähtsust. Uue seaduse eesmärgiks on lapse õiguste tagamine ja järelevalve tulemuslikkuse parandamine erinevatel haldustasanditel, näiteks riiklikul ja kohaliku omavalitsuse tasemel. Edenetakse ka koostöö mitme lastega tegelevate valdkondade vahel, näiteks hoolekande, hariduse, tervishoiu ja õiguskaitse vahel.¹⁸⁵ Keelustatakse lapse hooletusse jätmine, lapse vaimne, emotsionaalne, kehaline ja seksuaalne väärkohtlemine, sealhulgas lapse alavääristamine, hirmutamine ja kehaline karistamine, samuti lapse karistamine mis tahes muul viisil, mis ohustab tema vaimset, emotsionaalset või füüsilist tervist.¹⁸⁶

Uue seadusega kehtestatakse last väärtustava ning lapse arengut soodustava käitumise ja elulaadi kujundamiseks ühiskonnas, last toetava keskkonna loomiseks, lapse huvide esikohale seadmiseks, lapse elukvaliteedi parendamiseks, lapse igakülgse arengu toetamiseks ning tervist ja heaolu ohustavates tingimustes olevale lapsele õigeaegse ja asjakohase abi ja hoolduse tagamiseks kooskõlas Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni lapse õiguste konventsiooni ja selle lisaprotokollidega (edaspidi konventsioon) ning Euroopa Liidu põhiõiguste harta ja teiste asjakohaste õigusaktidega.

2017. aastal avalikustati läbiviidud uuringu "Lapsesõbralik õigusemõistmine: menetluses osalevate laste vaatenurk ja kogemused"¹⁸⁷ tulemused. Uuringu eesmärgiks oli selgitada välja, millised on

---

¹⁸³ Laste ja perede arengukava 2012-2020, Sotsiaalministeerium 2001, Kättesaadav: https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed_ja_pered/laste_ja_perede_arengukava_2012_-_2020.pdf (22.04.2018.)

¹⁸⁴ Lapse õiguste tagamise strateegia 2004-2008, Tallinn 2003, lk 19

¹⁸⁵ Seletuskiri lastekaitse seaduse eelnõu juurde, lk 12 Kättesaadav: https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed_ja_pered/Lapse_õigused_ja_heaolu/seletuskiri.pdf (22.04.2018.)

¹⁸⁶ Lastekaitse seadus RT I, 28.11.2017. § 24 lg 1

¹⁸⁷ M. Woolmer; A. Markina, Developing Directive-Compatible Practices for the Identification, Assessment and Referral of victims, National Report Estonia, European Commission The Justice Programme of the European Union, 2017, Kättesaadav: <https://www.ibs.ee/wp-content/uploads/VICT-report-ESTONIA-3.pdf> (23.04.2018.)

laste enda hinnangu järgi seisukohad ja kogemused õigusemõistmises osalemisel. Uuring on keskendunud 10 - 14 aastastele lastele, kes puutusid tsiviil- või kriminaalkohtumenetlusega kokku kas kannatanu, tunnistaja või muu menetlusosalisena. Uuringu läbiviimisel sooviti kohtuda iga lapsega kaks korda, algselt lihtsalt jutustati uuringust ja küsiti lapse nõusoleku koostööks ja üldist informatsiooni tema juhtumi kohta. Paralleelselt koguti asjakohast informatsiooni täiskasvanutelt isikutelt, kellel oli juurdepääs juhtumile ja objektiivsed andmed. Mitmetel juhtudel lapsed soovisid, et intervjuu toimuks kohe ja ei soovinud et oleks jagatud kaheks osaks. Uuringus osalesid lapsed erinevatest Eesti piirkondadest ja erinevatest etnilistest gruppidest. Samuti arvestati sellega, et valim sisaldaks ka erinevat tüüpi juhtumeid, ning erinevaid soo- ja vanusegrupe.

Uuringu tulemused näitavad, et laste kogemused õigusemõistmises märkimisväärselt erinevad üksteisest. See oleneb laste erinevast rollust menetluses, kohtujuhtumite eripalgelisusest ja ka lastega menetluse käigus kokkupuutuvate spetsialistide erinevatest töövõtetest ning lapse isiklikust suhestumisest juhtumiga. Lapsed, kes osalesid perevägivalda või hooldusõiguse protsessides olid nii mõjutatud, et menetluse käigus võõrastega teema arutamine on lastele väga stressirikas ja traumeeriv.

Vaatamata sellele, et küsitlemismeetodeid, mis peavad muutma laste kogemuse vähem traumeerivaks, enamus juhendeid (näiteks laste küsitlemise käsiraamat või Euroopa Nõukogu ministrite komitee suunised lapsesõbraliku õigusemõistmise kohta) ei olnud järgitud ja laste põhiõigused ei olnud tagatud piisaval määral. Näiteks ka hiljuti avalikkusele tulnud EestiPäevalehe artiklis oli kirjeldatud olukord, kus Kohtunik Sirje Õunpuu keeldus kaasata ülekuulamisele puudega lapsega pädeva spetsialisti, ning küsitles last ise. Kohtunik eiras olukorda, et lapsel on diagnooseeritud Aspergeri sündroom ja tal on raskused suhtlemisega. Ülekuulamise tulemuseks oli see, et laps ei öelnud ühtegi sõna ja oli veel pikkema aega kannatas stressi.¹⁸⁸

Veel üheks oluliseks uuringu aspektiks oli välja toodud see, et laste jaoks oli kokkupuutel õiguskaitseorganitega (politseiga), ülekuulamisel ja kohtuistungite kontekstis üheks häirivaimaks teguriks adekvaatse informatsiooni puudumine. Tihti juhtub nii, et last jäetakse teadmatusse igas ärakuulamise etapis. Lapsed olid rahul lastekaitse spetsialistidega ja selle ülekuulamisega, mida mis oli läbiviidud lastekaitsetöötajate poolt. Põhimõtteliselt leidsid kõik lapsed, et neil on õigus olla ära kuulatud. Lastele oli oluline, et nad said mõjutada lõplikku menetlusotsust. Oli märgatud, et

---

¹⁸⁸ K. Anvelt, K. Ibrus, Psühholoogi sõnul peaks kohtunik diagnoosiga lapse puhul kuulama ka spetsialisti. Kohtunik seda ei arva. *EestiPäevaleht*, Kättesaadav: <http://digileht.epl.delfi.ee/uudised/psuhholoogi-sonul-peaks-kohtunik-diagnoosiga-lapse-puhul-kuulama-ka-spetsialisti-kohtunik-seda-ei-arva?id=82019351> (07.05.2018.)

ülekuulamise läbiviinud isikud olid alati sõbralikud; siiski nad ei suutnud lapsi aidata, sest lapse probleemid paraku ei leidnud lahendust.

Spetsialistide ja laste jaoks, laste õigused on veel ebaselge ja suhteliselt uus temaatika. Laste õigusi võidakse käsitleda erinevate spetsialistide seas kui õigust mõne konkreetse õiguse tarbimisele ja õigusi võidakse tõlgendada kohustuste kaudu.

3.4 Laste väärkohtlemise kajastamine Eestis

Vägivald on tänapäeva inimõigusi kahjustav probleem, mis piirab inimeste õigust elule, vabadusele, turvalisusele, väärikusele, vaimsele ja füüsilisele puutumatusse ning mitte diskrimineerimisele. Vägivald põhjustab suuri kannatusi ohvrile ja tema lähedastele ning tekitab kahju ühiskonnale nii ravikulud, kui ka töövõime vähenemine ja inimeste elukvaliteedi võimalik langus.¹⁸⁹ Vägivald kipub korduma ja vägivallaringist on keeruline välja pääseda. Laps, kes on sattunud vägivalda ohvriks või selle pealtnägijaks, suurema tõenäosusega puutub ka täiskasvanuna olles vägivallaga, kas ohvrina või teo toimepanijana.

Suurem osa vägivallast on varjatud ja ei jõua nii politsei kui ka teiste asutuste vaatevälja, mis tõttu jääb enamik vägivallaohvreid õiguskaitse süsteemist ja tugiteenustest eemale.¹⁹⁰ Lastekaitse seaduse § 27 alusel kõigil isikutel, kellel on abivajavast lapsest teada on kohustus sellest ka teavitada kohaliku omavalitsuse üksusele või lapseabitelefoni.¹⁹¹ Selleks, et inimene suudaks vägivalda tunnused enda ümber märgata, oskaks mõista vägivalda ja koheselt sellesse sekkuda, et oskaks ise vägivalda vabalt suhelda, on vaja muuta terve ühiskonna suhtumist. Vägivald ei ole kaassündinud, vaid on õpitud käitumis viis, mida inimene peegeldab oma lähikonnast, kas kodust, perelt, töölt või ümbritsevast keskkonnast.¹⁹²

Ühiskondlikud sotsiaalsed ja kultuurilised normid on olulise mõjufaktoriga selle peale, kuidas inimesed käituvad, kas nad oskavad ennast vägivalda eest kaitsta. Juhul kui ühiskond aktsepteerib vägivalda konfliktilahendusviisina või kui peetakse partnerivastast vägivalda pere siseasjaks, siis

---

¹⁸⁹ Vägivalda ennetamise strateegia aastateks 2015-2020, lk 2, Kättesaadav: https://www.valitsus.ee/sites/default/files/content-editors/arengukavad/vagivalda_ennetamise_strateegia_2015-2020_kodulehe.pdf (27.04.2018.)

¹⁹⁰ Violence against women; an EU—wide survey, FRA – European Union Agency for Fundamental Rights, 2014, lk 8, Kättesaadav: file:///C:/Users/igor/Downloads/fra-2014-vaw-survey-main-results_en.pdf (27.04.2018.)

¹⁹¹ Lastekaitse seadus RT I, 28.11.2017, 19

¹⁹² P. Evans, (2010) *The Verbally Abusive Relationship, Expanded Third Edition: How to recognize it and how to respond*, United States of America, lk 17

see soodustab vägivaldsest käitumist ja oluliselt vähendab ohvrite julgust vägivallast avalikult rääkida ja nõu küsida.

Eestimaalaste hoiakud ja teadmised takistavad lastekasvatamisega seotud probleemide korral nõu ja tuge küsimast. Kõige rohkem kehtib see just nende perede puhul, kes sellisest abi ja toetusest kõige enam vajaksid. Euroopa Sotsiaaluuringu tulemuste järgi tunnistab 44% lapsevanematest, et nad on viimase aasta jooksul kogenud, et vajaksid lapsevanemana nõu ja abi, kuid ei tea kuhu ja kelle poole pöörduda, 25% vanematest tunnistab, et nad on viimase aasta jooksul kogenud, et vajaksid lapsevanemana nõu ja abi, kuid ei julge või sõanda kellegi poole pöörduda. Samuti vajavad enda arvates oluliselt enam abi kolme ja enama lapsega pered.¹⁹³ Vanemahariduse nõrga osana tundub olevat lapsevanemaks olemisega kaasnevate pingete ja emotsioonide juhtimine, suur osa lapsevanematest vajavad enda hinnangul abi. Stressi ja puudulike vanemlike oskustega võib seostada ka asjaolu, et 40% vanematest nõustub, et teatud olukordades on laste füüsiline karistamine vajalik ja õigustatud kasvatusvahend.¹⁹⁴ Kui perekonnas on väikesed lapsed, ja mida madalam selle perekonna haridustase ja sotsiaalne staatus, ja kui vanem ise on lapsepõlves tundnud tihti, et teda ei kuulatud, seda ka suurem tõenäosus, et lapsevanem hakkab tundma ka oma lapse puhul vajadust last füüsiliselt karistada. Sellekohta on oluline vanemaid teavitada, et lapse väärkohtlemine mis iganes eesmärgil, seal hulgas ka kasvatusmeetmena, on Eesti õigusruumis karistusseadustiku kohaselt käsitatav kuriteona. Seejuures ei ole eesmärk mitte vanemate sanktsioneerimine vaid just nende toetamine ja harimine, et nad loobuksid vägivaldseid ja alandavaid karistusviise kasutamast. Agressiivselt ja provotseerivalt käituvad lapsed näevad pigem sõnakuulmatutena ja kasvatamatutena kui vägivallaohvritena. Tegelikult sellises käitumises peegeldab laste suur soov täiskasvanute tähelepanu, hoolitsuse ja helluse järele. Osad lapsed võivad käituda vältivalt, see tähendab et nad püüavad igati vältida tähelepanu, sest kardavad järjekordset konflikti või karistust.¹⁹⁵ Väärkohtlemise teemade kajastamine aitab muuta paremaks vanemate teadlikkust lapse arengut toetavatest alternatiivsetest kasvatusmeetoditest.

Teadlikkuse suurendamise kampaaniad juhtivad tähelepanu vägivalla lubamatusele, selle negatiivsele pikaajalisele mõjule ning vägivallaga seotud müütidele ja stereotüüpsele suhtumisele soorollidesse. Inimesi tuleb julgustada vägivalda märkama ja sekkuma, selleks tuleb neile jagada

---

¹⁹³ Vägivalla ennetamise strateegia aastateks 2015-2020, Kättesaadav: [http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/vagivalla-ennetamise-strateegia/ves-2015-2020\(28.04.2018.\)](http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/vagivalla-ennetamise-strateegia/ves-2015-2020(28.04.2018.))

¹⁹⁴ K. Soo, Laste kehaline karistamine jäägu minevikku, *Sirp Eesti Kultuurileht*, 30.06.17

¹⁹⁵ Käsiraamat lasteaednikele, Naistevastane vägivald, Kättesaadav: [http://www.enu.ee/naistevastane-vagivald/index.php?keel=1&id=581\(28.04.2018.\)](http://www.enu.ee/naistevastane-vagivald/index.php?keel=1&id=581(28.04.2018.))

praktilist infot, kuidas ennast või oma lähedasi vägivalla korral kaitsta, kuhu abi saamiseks pöörduda ja millised võivad olla riskid nii mittesekkumise.

Vägivallaalast teavitustööd tuleb teha laiemal avalikkuse ja kitsamate sihtrühmade seas, keskendudes senisest enam nendele rühmadele ja küsimustele. Kõik teavitus- ja ennetustegevused peavad olema läbimõeldud ja regulaarsed – ainult nii saab vältida teema hääbumist ja soodustada teadmiste kinnistumist. Enam kui kahe miljardi interneti kasutaja hulgas on ka inimesi, kelle tahtlik tegevus võrgus rikub laste õigusi ja seob lapsi ohtu. Näiteks kasutatakse ülemaailmset arvutivõrku laste seksuaalset ärakasutamist esitava materjali hoiustamiseks ja levitamiseks. Justiitsministeerium levitab Facebookis lastele suunatud videot, mis selgitab väiksematele lastele, nendele arusaadavas keeles, mis moodi on vaja toimetada kui oled sattunud sellise olukorda, julgustatakse juhtunust rääkima ja mitte vaikima, ja selgitatakse kust saab abi paluda.¹⁹⁶

2017.a Europol avalikustas Youtube kanalis eesti keelse video, mis ülitäpselt selgitab lastele kui lihtne on sattuda pettuse skeemi ohvriks internetis võõrastega suheldes. Kampania on suunatud lastele seksuaalse väljapressimise ennetamiseks interneti vahendusel.¹⁹⁷ Just interneti vahendusel lastele selliste õpetliku sisuga videote levitamine on väga tähtis, sest veebis toimuv laste ja alaealiste seksuaalne ärakasutamine on pidevalt kasvav õudustäratav nähtus. Seksuaalne väärkohtlemine sellisel viisil on pikaajalise mõjuga ja korduva tagajärjedega ohvri jaoks. Arvestades praeguse tehnoloogia arenguga, ning et rahvusvahelise interneti vihjeliinide liidu andmetel on laste seksuaalset kuritarvitamist kujutavates materjalides kasutatavate laste keskmine vanus läheb aina madalamaks.¹⁹⁸

Tallinnas 2017.a avas oma ukse esimene Lastemaja mille eesmärk on paremini abistada seksuaalselt väärkoheldud lapsi. Teenus on lapsesõbralik ning multidistsiplinaarne kas seksuaalse väärkohtlemise kahtluse või kinnitusega lastele, ning on ühendavaks lüliks lastekaitsetöötaja ja politsei vahel. Teenuse abil tuvastatakse enam väärkohtlemise juhtumeid ja paremini toetada väärkoheldud lapsi. Asutuses kohapeal on erinevad spetsialistid: politseiametnik, lastekaitsetöötaja, psühholoog, kohtuarst ja paljud teised, kes panustavad lapse heaolusse. Kohapeal tehakse vägivalla ohvriks langenud lastega uurimistoimingud ja pakutakse hiljem ka

---

¹⁹⁶ Laste seksuaalse väärkohtlemise ennetusviide, Kättesaadav:

[https://www.facebook.com/Justiitsministeerium/videos/10153419572450756/\(29.04.218.\)](https://www.facebook.com/Justiitsministeerium/videos/10153419572450756/(29.04.218.))

¹⁹⁷ Say NO! A campaign against online sexual coercion and extortion of children, Kättesaadav:

<https://www.youtube.com/watch?v=olwKzVvUWz8&feature=youtu.be> (29.04.2018.)

¹⁹⁸ Euroopa Parlamendi ja nõukogu 13. detsembri 2011. aasta direktiivi 2011/93/EL (mis käsitleb laste seksuaalse kuritarvitamise ja ärakasutamise ning lasteporno vastast võitlust) rakendamise kohta (2015/2129(INI)) p .18

vajalikku abi. Hoolimata kriminaalmenetluse tulemustest saaks laps vajalikku abi ning protsessi lõppedes oleks ta paremas olukorras kui varem.¹⁹⁹

Vägivald on keeruline probleem, ja selle probleemi ennetamine eeldab valdkondade ja asutuste aktiivset ja ühist koostööd: haridus-, sotsiaal-, tervishoiu- ja õiguskaitsevaldkonna spetsialistid riigiasutustes, omavalitsustes ja vabatahelistes peavad tegema tihedamat koostööd. Selline koostöö peab olema tulemuslik ja regulaarne.²⁰⁰ On tähtis, et kõik osapooled oleksid võimelised võtta enda peale vastutuse seatud ülesannete eest. On oluline kujundada vägivallaga kokku puutuvate spetsialistide ühist arusaama vägivalla olemusest, selle riskiteguritest ja mõjust, aga ka selle ennetamise olulisusest.

3.5 Muudatused seadusandluses

Seksuaalse enesemääramise vastased süüteod on karistusseadustikus keskendatud eraldi isikuvastaste süütegude peatükis. Selliste süütegude puhul kaitsvaks õigushüveks on iga isiku suguline vabadus, mille all mõistetakse, et iga isik peab saama ise otsustada kas, millal, millisel viisil ja kellega ta suguühtesse astub. Mis puudutab alaealisi, siis karistusseadustiku eesmärgiks ei ole ainult isiku seksuaalne enesemääramisõigus aga ka lapse normaalse arengu kaitsmine. Eakohaseks seksuaalseks arenguks peetakse lapse arengut, mida ei mõjuta vanusele kohatu seksuaalse hoiakuga või elamusega kokkupuutumine.²⁰¹ Esimene vanuse piir Karistusseadustiku järgi on 10 eluaastat, alla seda vanust last loetakse seksuaalse enesemääramisega süütegude puhul täiesti arusaamisvõimetuks ja isik selles vanuses või noorem, ei ole võimeline seksuaalkäitumisest aru saama ning langetama sellekohased otsused. Teiseks karistusseadustikus kriminalisteeritavaks piiriks kannatanu lapsealisuse kohta on määratletud vanus kuni 14 eluaastat.

Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiviga 2011/92/EL seoses, mis käsitleb laste seksuaalse kuritarvitamise ja ärakasutamise ning lasteporno vastast võitlust ja asendab nõukogu raamotsuse 2004/68/JSK oli muudetud nii Karistusseadustik kui ka viidud kooskõlla mitmed teised seadused. Direktiivis on kehtestatud minimaalsed nõuded laste seksuaalse väärkohtlemise kuriteokoosseisudele ja karistustele, on ka sätted kuritegude tõkestamiseks ja kuriteoohvrite

---

¹⁹⁹ A. Frank-Viron, A. Lind- Liiberg, *Seksuaalselt väärkoheldud laste parimaks abistamiseks avatakse Lastemajad* Kättesaadav: <http://www.tai.ee/images/Lastemaja.pdf> (29.04.2018)

²⁰⁰ Vägivalla ennetamise strateegia aastateks 2015-2020, Tallinn, 2015. Kättesaadav: https://www.valitsus.ee/sites/default/files/content-editors/arengukavad/vagivalla_ennetamise_strateegia_2015-2020_kodulehele.pdf(30.04.2018)

²⁰¹ J. Sootak. KarSK. (2009) , P. Pikamäe. *Karistusseadustik. Komm vlj.* Tallinn: Juura, § 175/1

kaitseks. Kokku seksuaalse väärkohtlemise vastase direktiiviga seoses kehtestatud nõuetele vastamiseks oli muudetud üksteist seadust:

- 1) karistusseadustik, mis on avaldatud redaktsioonis RT I, 17.04.2013, 9;
- 2) Eesti Vabariigi lastekaitse seadus, mis on avaldatud redaktsioonis RT I, 21.03.2011, 50;
- 3) erakooli seadus, mis on avaldatud redaktsioonis RT I, 26.04.2013, 4;
- 4) huvikooli seadus, mis on avaldatud redaktsioonis RT I 2010, 22, 108;
- 5) karistusregistri seadus, mis on avaldatud redaktsioonis RT I, 26.03.2013, 17;
- 6) koolieelse lasteasutuse seadus, mis on avaldatud redaktsioonis RT I, 14.03.2011, 6;
- 7) majandustegevuse seadustiku üldosa seadus, mis on avaldatud redaktsioonis RT I, 25.03.2011, 1;
- 8) noorsootöö seadus, mis on avaldatud redaktsioonis RT I 2010, 44, 262;
- 9) ohvriabi seadus, mis on avaldatud redaktsioonis RT I, 18.04.2013, 2;
- 10) põhikooli- ja gümnaasiumiseadus, mis on avaldatud redaktsioonis RT I, 10.07.2012, 20;
- 11) sotsiaalhoolekande seadus, mis on avaldatud redaktsioonis RT I, 18.04.2013, 7.²⁰²

Direktiiv 2011/92/EL kehtestab konkreetsed kaitsemeetmed seksuaalselt väärkoheldud laste jaoks ja reguleerib lastepornovastast võitlust, käsitleb seksuaalkuriteo ohvriks langenud lapse kohtlemist, väärkohtlemisest teatamise kohustusest, tagab juurdepääsu õiguskaitsvahenditele ja võimaldab lapsohvritele lühi- ja pikaajalise abi andmist.

Karistusseadustik (edaspidi KarS) § 58 punkt 4 oli täiendatud, ja selle kohaselt karisuse raskendavaks asjaoluks on süüteo toimepanemine isiku suhtes, kes on süüdlasest teenistuslikus või majanduslikus sõltuvuses, samuti süüdlase endise või praeguse pereliikme, süüdlasega koos elava isiku või süüdlasest muul viisil perekondlikus sõltuvuses oleva isiku suhtes. Paragrahv sätestab, et on võimalik käsitada raskendava asjaoluna, kui süüteo on toime pandud lapse pereliikme, lapsega koos elava isiku või lapse suhtes usaldust kuritarvitanud isiku poolt. Näiteks, kui laps elab oma võõrisaga, kes majanduslikult ei panusta lapse ülalpidamisse, ja võõrisa väärkoheldab last, ühe perega elamine muutub raskendatavaks asjaoluks antud juhul.

---

²⁰² Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu seletuskiri, Kättesaadav:https://www.osale.ee/konsultatsioonid/files/consult/243_Seletuskiri%20lasteporno%20direktiiv%20KK.pdf (30.04.2018)

KarS-i § 58 punkt 12, mis sätestab, et veel üks raskendav asjaolu on süüteo toimepanemine alaealise suhtes mõjuvõimu või usaldust kuritarvitades. 72% juhtudest on vägistaja keegi, keda laps tunneb hästi, enam kui poolte juhtumite puhul on see pereliige – isa, kasuisa, vend või isegi vanaisa.²⁰³ Lapse väärkohtlemine pereliikme poolt murrab lapse usalduse lähedaste vastu. Näiteks, kui tegemist on ühekordse juhtumiga, kus vägistaja oli võõras, ja kui terve pere on lapse poolal, siis on ka lapsel väiksem trauma ja lihtsam sellest üle saada. Kui aga tegemist on peresisese juhtumiga, kus väärkohetleja oli perekonna liige, siis on psüühiline trauma lapse jaoks märkimisväärselt suurem. Vaja arvestada ka sellega, et pereliikme poolsed vägistamised ei jää enamasti ühekordseks.

KarS-i § 141 ja KarS-i §- 142 olid ühendatud. Kehtiva seaduse alusel on erinevus tahte vastaselt suguühtesse astumisel vägivallega ja inimese tahte vastaselt tema kaasamisel sugulise kire rahuldamisele suguühtest erineval viisil. Suurel määral ei ole §-de 141 ega 142 koosseisu jaoks ei oma tähtsust, kas kuritegu pandi toime sugukire rahuldamiseks või mingil muul motiivil kas kättemaks või näiteks alandamine. Samuti sugulisse kire rahuldamise puhul füüsilised tagajärjed kannatanule võivad olla palju raskemad, eelkõige vigastuste näol, kui vägivaldsel suguühitel.²⁰⁴

Ühendati ka KarS §-d 143 mis sätestab suguühtele või muule sugulise iseloomuga teole sundimine ja § 143¹. Lisaks täiendati ühe sätte kvalifitseerivat koosseisutunnust. Inimese tahte vastaselt temaga suguühtesse astumise või muu sugulise iseloomuga teo toimepanemise eest, ära kasutades kannatanu sõltuvust süüdlasest, kui puudub käesoleva seadustiku §-s 141 sätestatud vägivald või seisund, milles inimene ei olnud võimeline vastupanu osutama või toimunust aru saama, karistatakse kuni kolmeaastase vangistusega, alaealiste vägistamise eest karistatakse kahe- kuni kaheksa-aastase vangistusega.

Lapsed, tänu oma väiksemale elukogemusele, on lihtsamini manipuleeritavamad ja neid on kergem mõjutada. Ja ei saa ka välistada, et laps oma arusaamatuse tagajärjel ei keeldu seksuaalkontaktist või isegi teeb ettepaneku ise. Manipulaator võib olla ka alaealine ise, meelitades täiskasvanu seksuaalsesse suhtesse. Olenemata sellest, seadusandlusest tulenevalt, kui on tegemist sõltuvus- või usaldussuhtega või olukorraga, kus ühel poolel on teise üle teatav võim või mõju, ei

---

²⁰³ Kuritegevus Eestis 2017, justiitsministeerium, Tallinn, 2017, lk 55, Kättesaadav: http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/kuritegevuseestis_2017_veebi01.pdf (10.05.2018)

²⁰⁴ *Ibid* lk 57

tohiks täisealise isiku ja alaealise isiku suhe muutuda seksuaalseks. Tulenevalt KarS-i §-st 145 on karistatav täisealise isiku ja noorema kui 14-aastase isiku suguühtesse astumine.

Direktiivi artikkel 9 punkt e kohaselt, süüteo koosseisude puhul peab raskendatavaks asjaoluks käsitletakse seda, et süüteo on toime pandud isiku poolt, kes on varem samaväärse süüteo eest süüdi mõistetud. Sellest tulenevalt on karistusseadustikku sisse viidud korduvus kui kvalifitseeriv asjaolu järgmistesse karistusseadustiku koosseisudesse: § 133, § 144, § 145, § 175, § 175¹, § 178, § 178¹ ja § 179.

KOKKUVÕTE

Lapse väärkohtlemine on igasugune käitumine lapsega, mis mõjutab ja alandab nii tema füüsilist kui ka psüühilist heaolu, seab ohtu tema tervisliku seisundi ja eakohase arengu. Õigussüsteemiga kokkupuutel lapsed jäävad kõige haavatavamaks. Nende vastu suunatud kuriteod on äärmiselt rasked ning taunitavad ja tõendatusse korral vajavad karmi karistust. Põhiline probleem sellistel kuritegudel on see, millisel viisil saada konkreetselt kannatanult kätte usaldusväärne teave temaga kohtunu kohta. Töö eesmärk oli saada ülevaade, millised on erispetsialistide teadmised ja oskused alaealiste tunnistajate ja kannatajate ülekuulamisel, kuidas neid teadmisi käsitletakse praktikas. Selgitatakse välja millised raskused on töös alaealistega, millised on ülekuulamise taktika kitsendused, milline on spetsialisti roll ja vajalikkus ülekuulamise osalemises, millised muudatused tuleks teha seadusloomes, ja milline ametkondade üldine koostöö oleks soovitav.

Tunnistaja ütlus oma tähenduses on edastatud ja nõuetekohaselt fikseeritud teave isiku poolt tajutud tõendamiseseme asjaolude kohta. Ja selle eesmärgiks on tõendusteabe kogumine ja kahtlustatavat õigustavate asjaolude selgitamine. Enamusel juhtudest kuulatakse alaealised üle seoses kuritegudega, millel on vägivaldne iseloom. Laps kannatanu ütlused on olulise tähendusega, kuna selliste kuritegude puhul ilma kannatu osaluseta menetluse läbiviimine on suhteliselt võimatu. Riigikohtu senises praktikas on aktsepteeritud, et süüdimõistev kohtuotsus võib tugineda ka vaid ühele tõendile, seega on võimalus rajada süüdimõistetav otsus üksnes kannatanu ütlusele. Süüdistava kaitseõigus on tagatud, kui ta on saanud esitada omapoolsed küsimused tunnistajale, seda õigust käsitletakse nii menetlusõigusena kui ka menetluspõhiõigusena. Õigus küsitleda ise või lasta küsitleda süüdistuse tunnistajaid, saavutada omapoolsete tunnistajate kohalekutsumine ja nende küsitamine süüdistuse tunnistajatega võrdsetel tingimustel on sätestatud Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioonis (EIÕK art 6 lg 3 p d), olles üldse õigus õiglasele kohtumenetlusele.

Kannatanule liigse psüühilise kahju tekitamine on kriminaalmenetluse ebasoovitav kõrval efekt. Kannatusi lastele põhjustavad erinevad menetluslikud ja menetlusvälised tegurid nagu puudulik informeeritus menetluse käigust, menetlusprotsessi pikkus, küsitamine politsei, uurija ja prokuröri poolt ja ametnike mittetoetav suhtumine. Spetsialistid, kellel on eriväljaõppe aitavad

tagada, et lapsele antakse selget ja ühist infot menetlustoimingute ja protsessi kulgemise kohta. Riik peab võimaldama spetsialistidele põhjaliku väljaõpet, selleks et täiendada ja säilitada laste eripäradega seotud spetsiaalseid meetodeid ülekuulamiseks ning selle kaudu tagada kaitset lapskannatanule.

Kõige enam tõetruud ja täiskasvanute tunnistustega samaväärsed on alaealiste tunnistajate esmased ütlused kui kasutatakse lapsi arvestavaid küsitlemismeetodeid. Seoses sellega, et laste ja täiskasvanute inimeste psüühiline areng on väga erinev, siis laste ülekuulamisel on oluline arvestada mitme eripäradega, mis täiskasvanu ülekuulamisel ei pruugi olema üldse tähtis. Iga juhtumi kohta, ja iga lapse eripäraga seoses on omad kitsendused, ja omad viisid kuidas saada lapselt objektiivse informatsiooni temaga juhtunud kohta soodustaval viisil.

2017. aastal registreeriti 557 seksuaalkuritegu, mis on 16% ehk 75 rohkem kui 2016. Kõigist registreeritud seksuaalkuritegudest moodustasid 93% ehk 515 alaealise kannatanuga seotud seksuaalkuriteod. Ja 72% juhtudest teo toimepanija lapsele tuttav inimene. Sellest tulenevalt, tihti tulevad ette olukorrad kuis lapse ja tema seadusliku esindaja huvid on vastuolus. Kui laps on kannatanu kriminaalmenetluses, siis eeldatakse, et ta vajab erikohtlemist ja kaitset. Menetleja hindab, milliseid turvalisust tagavaid meetmeid on vaja kasutada kannatanu jaoks. Vajadusel kriminaalmenetluses antakse kannatanule ka riigi õigusabi seaduses ettenähtud alustel ja korras. Lapskannatanu valmisolek jagada informatsiooni temaga juhtunud olukorra kohta suurel määral sõltub sotsiaalsetest ja motivatsiooni faktoritest. Kriminaalprotsessi süsteemist tulenev trauma, mis on tingitud kohtu toimingutest, võib pigem süvendada kui vähendada väärkohtlemise tagajärjel tekkinud negatiivset mõju. Üleliigse stressi vältimiseks lapse ülekuulamise arvu on vaja minimeerida ja küsitleda last ainult siis, kui see on hädavajalik. Selleks, et ülekuulamise arvu piirata kasutatakse ütluste videosalvestamist, mida hiljem on võimalik kasutada kohus tõendina. Videoülekuulamise alternatiiviks võib rakendada ka ütluste deponeerimist.

Lapse intervjuerimise läbiviimisel on vaja lähtuda sellest, et võimalikult paremal viisil soodustada niigi kannatada saanud last. Ütluste andmise protseduuris lapse huvid peavad alati olema prioriteedis, atmosfäär peab olema lapse sõbralik. Vägivald on keeruline probleem, ja selle probleemi ennetamine eeldab valdkondade ja asutuste aktiivset ja ühist koostööd: haridus-, sotsiaal-, tervishoiu- ja õiguskaitsevaldkonna spetsialistid riigiasutustes, omavalitsustes ja vabaühendustes peavad tegema tihedamat koostööd. Selline koostöö peab olema tulemuslik ja regulaarne. On oluline kujundada vägivaldaga kokku puutuvate spetsialistide ühist arusaama

vägivalla olemusest, selle riskiteguritest ja mõjust, aga ka selle ennetamise olulisusest. On väga tähtis, et kõik osapooled, kes menetluse käigus puutuvad kokku alaelaiste tunnistajaga, oleksid võimelised võtta enda peale vastutuse seatud ülesannete eest, sest sellisel viisil saab tõsta ülekuulamiste tulemuslikkust ja tagada lapsesõbraliku kohtlemist.

SUMMARY

UNDERAGE PERSON INTERROGATION SPECIFICS IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Lana Mumm

A child abuse is a sexual, psychial or psychological maltreatment of a child what is mostly done by parent, or other close people. Emotional abuse is the most common form of child abuse, regularly it qualified by children attend domestic violence. Despite the fact that many parents are emotionally abusive without being violent or sexually abusive, emotional abuse often follow with physical and sexual abuse. If children lived through violence in childhood it may be difficult to reverse and can leave negative impact for ability to form relationships in future.

Children are among the most vulnerable members in criminal justice system. The crimes against them are extremely difficult and in the case of evidence punishment have to be harsh. Hardest part in such cases is to find the way how to get from abused children clear indications about what happened with him or her.

Main idea of this work is to get overview about what knowledge and skills experts use in hearing process. Author tries to get to know what are the difficulties in work with children, what are juvenile interviewing techniques, what kind of specialists should participate in hearing, is it necessary for children to have guardian present during the interview, what changes should be made in law and what what kind of cooperation should be related between jurisdiction.

Mostly children are interviewed in a cases what are closely associated with violence, and it is possible that a child evidence is the only witness in court. In Estonian judicial practice it is acceptable that the decision based to only one witness. Accused for a crime has a right to to examine or have examined witnesses against him and to obtain the attendance and examination of witnesses on his behalf under the same conditions as witnesses against him.

In 2017, police registered in Estonia 557 sexual abuse crime that is 16% or 75 crimes more than in 2016. And in 93% child has become a victim of a crime. More than 8 out of 10 children who are sexually abused know their abuser. In cases where children interest may conflict with his legal representiv interests criminal proceeding determinate to child victim legal aid.

The Guidelines for Action on Children in the Criminal Justice System says that Child witnesses need assistance in the judicial and administrative processes. States should review, evaluate and

improve, as necessary, the situation for children as witnesses of crime in their evidential and procedural law to ensure that the rights of children are fully protected. In accordance with the different law traditions, practices and legal framework, direct contact should be avoided between the child victim and the offender during the process of investigation and prosecution as well as during trial hearings as much as possible.

In this thesis author found, that while interviewing a child, it's most important to make the child's interests to the first place and to avoid recurring questionings because it damage children psychically. People, who make hearing proceedings is required to ask help of a psychologist, a social worker, an educational specialist or a child protection official when the body conducting the proceedings does not have the required special knowledge. Children should be treated with respect for their age, their special needs, their maturity and level of understanding, and bearing in mind any communication difficulties they may have.

KASUTATUD ALLIKATE LOETELU

Teadusraamatud

1. E. Kergandberg, P. Pikamäe. Kriminaalmenetluse seadustik. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura
2. P. Pikamäe, J. Sootak. Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura 2015
3. J. Ginter. Alaealiste õigusrikkumised, Tallinn, Juura, 2000, lk 18
4. J. Sootak. Karistusõigus. Üldosa. Tallinn: Juura 2010
5. J. Sootak. Karistusõigus. Üldosa. Tallinn: Juura 2018.
6. U. Lõhmus. Põhiõigused kriminaalmenetluses. Tallinn, Juura, 2014
7. U. Lõhmus, E. Truuväli, Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 2. Täiendatud väljaanne. Tallinn: Juura, 2008, lk 299
8. B.J. Cling. Sexualized Violence against Women and Children: A Psychology and Law Perspective, New York, 2004, p 223
9. B. Everett, R. Gallop, The link between childhood trauma and mental illness: effective interventions for mental health professionals, London, 2001, p 90
10. J. Chu, E.S. Bowman. Trauma and Sexuality: The Effects of Childhood Sexual, Physical and Emotional Abuse on Sexual Identity and Behavior. New York, Haworth Press, 2003, p 116-119
11. J. R. Conte. Critical Issues in Child Sexual Abuse, California, 2002, p 142
12. L. Batler, C.S. Tamis-Lamonda, Child Psychology: A Handbook of Contemporary Issues, Psychology Press, 2016, p 110-118
13. M. Ferraro, E. Casey. Investigating Child Exploitation and Pornography: The Internet, Law and Forensic Science, 2004, San Diego, California, p 154-156
14. R.M. Bolen. Child Sexual Abuse: Its Scope and Our Failure, New York, 2002, p 113
15. S. Trechsel, Human Rights in Criminal Proceedings, Oxford, 2005, p. 74

16. S.K. Hewitt. Assessing Allegations of Sexual Abuse in Preschool Children. California. 1998, p 32-33
17. V.R. Wiehe. Sibling Abuse, Hidden Physical, Emotional, and Sexual Trauma. Second edition. London, 1997, p 37
18. W.N. Friedrich. Psychological Assessment of Sexually Abused Children and Their Families, California, 2001, p 57

Teadusartiklid

19. A. Aru, K. Paron. Lapse parimad huvid. Juridica VI/2015 lk 375
20. A. Kangur, Kohtuvälised avaldused tõendina kriminaalkohtumenetluses. Juridica VIII/2011, lk 589-611
21. C. Toomingas. Inimväärikust alandava kohtlemise kriteeriumid ning nende rakendamine kinnipisamistingimuste hindamisel. Juridica III/2016, lk 165
22. E. Kerganberg. Kohtukaebeõigus, eriti edasikaebeõigus Riigikohtu ja eriti kriminaalkollegiumi praktikas. Juridica IV/ 2018, lk 276
23. H. Lindmäe, Kohtueelne Menetlus kriminaalmenetluse seadustiku järgi, Juridica VIII/2003, lk 579-588
24. H. Sepp. Varasemad teistsugused ütlused tõendina võistlevas menetluses. Kriminaalmenetluse seadustiku, common in law ja Stratsburgi kohtu praktika võrdlus. Juridica VIII/2011 lk.619
25. J. Tehver. Õigus valitud katsjale Eesti kriminaalmenetlusõiguses. Juridica VIII/2011, lk.581
26. K. Kask. Alaealise kannatanu vidosalvestatud ülekuulamise analüüs kriminaalmenetluses. Juridica VI/2015 lk 434
27. K. Kask. Menetlejate küsitlemis tehnikad. Alla 14-aastaste laste ülekuulamisprotokollide analüüs. Juridica 2010/2, lk 120-125
28. M. Sillaots, Kohtulik uurimine ja tõendamisvõimalused kriminaalmenetluses. Juridiva VIII/2012, lk 625-633
29. O. Nääs. Mõned menetlusõiguslikud tähelepanekud Riigikohtu kriminaalkollegiumi otsus 3-1-1-22-10. Juridica IV/2010 lk 305

30. P. Keres, Tunnistaja küsitlemine Eesti tsiviilkohtupidamises praegu ja de lege ferenda, *Juridica* 2018/3, lk 202-207
31. P. Randma, Vägivalla mõiste karistusseadustikus ja seksuaalse enesemääramise vastase süütegude sisustamise mõningaid probleeme, *Juridica* X/2007, lk 695-704
32. R. Rammo. Alaealise ülekuulamine kriminaalmenetluse kohtueelses staadiumis. *Juridica* V/2006 lk 323
33. T. Ploom, M. Kärner. Kannatanu huvide realiseerimine kriminaalmenetluses. *Juridica* VII/2015 lk 516
34. U. Lõhmus. Süüdistava põhiõigus küsitleda tunnistajat. *Juridica* V/2013. lk 299
35. U. Lõhmus, Tõendi lubatavus ja välistamine kriminaalmenetluses. Kui loogiline on Eesti tõendamissüsteem. *Juridica* IX/2014, lk 690-669
36. C.K Faller. Anatomical dolls: their use in assessment of children who may have been sexually abused. *Journal of Child Sex Abuse* 14(3). 2005, p 16-19
37. R.N. Carol, N.S. Compo: A child's age predicts a source's effect on memory. *Legal and Criminal Psychology*. Volume 22, issue 1; 2015, p 77
38. P. R. Huttenlocher. Brain research. Synaptic density of human frontal cortex: Developmental changes and effects of aging. 1979, Volume 163(2) p.195-205
39. The Trauma of Testifying in Court for Child Victims of Sexual Assault v. The Accused's Right to Confrontation. *Law & Psychology Review*, 1994, vol 18, p 442-443
40. R.P. Fisher, R.E. Geiselman; Memory – enhancing techniques for investigative interviewing. *The Cognitive Interview*. University of California, 1992, p 132
41. W.E. Kruisbergen, D. De Jong, R.E. Kleemans, Undercover Polishing. Assumptions and Empirical Evidence. *The British Journal of Criminology*, 2011/51

Eesti õigusaktid

42. Eesti Vabariigi põhiseadus RT 1992, 26, 349
43. Karistusseadustik RT I 2001, 61, 364
44. Kriminaalmenetluse seadustik RT I 2003, 27, 166

45. Lastekaitse seadus RT I, 06.12.2014, 1
46. Ohvriabi seadus RT I 2004, 2, 3
47. Perekonnaseadus RT I, 09.05.2017
48. Riigi Õigusabi seadus RT I, 28.11.2017, 8.
49. Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon RT II 2010,14, 54

EL-i ja rahvusvahelised õigusaktid

50. Geneva Declaration of the Rights of the Children, 26.sept 1924, League of Nations,
51. Lapse õiguste konventsioon (jõustunud 02.09.1990) – jõustunud Eesti suhtes 21.10.1991 (RT II 1996/16/56).
52. Euroopa Liidu põhiõiguste harta (2012/C 326/02)
53. Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv 2011/93/EL mis käsitleb laste seksuaalse kuritarvitamise ja ärakasutamise ning lasteporno vastast võistlust
54. Euroopa Komisjoni 15. veebruar 2011.aasta juhis Euroopa Parlamendile, Nõukogule, Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomiteele ning regioonide komiteele lapsesõbralikuks õigusmõistmiseks
55. EL, Lissaboni leping, millega muudetakse Euroopa Liidu lepingut ja Euroopa Ühenduse asutamislepingut, alla kirjutatud Lissabonis, ELT C 306, 2007, lk 1
56. Euroopa Liidu lepingu konsolideeritud versioon C:2010 083/01 art.3 lg 3
57. Euroopa Liidu toimimise lepingu konsolideeritud versioon C 326/49 art 79 lg 2 p d.
58. Euroopa Parlamendi ja Nõukogu Direktiiv 2011/92/EL 13.sept.2 013
59. Komisjoni teatis nõukogule, Euroopa Parlamendile, Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomiteele ning Regioonide Komiteele - Eriline tähelepanu lastele ELi välistegevuses {SEC(2008) 135} {SEC(2008) 136} /* KOM/2008/0055 lõplik */2
60. Euroopa Komisjoni teatis Euroopa Parlamendile, Nõukogule, Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomiteele, ning Regioonide Komiteele, Lapse õigusi käsitlev ELI tegevuskava
61. ÜRO suunised lapsohvrite ja kuriteotunnistajate kohta (ECOSOCi resolutsioon nr 2005/20.)

62. Euroopa Nõukogu ministrite komitee suunised lapsesõbraliku õigusmõistmise kohta (vastu võetud 17. november 2010)

63. The Swidish code of judicial procedure Ds 1998:000

Kasutatud kohtupraktika

Riigikohtu praktika

64. RKKKo 3-1-1-78-11

65. RKKKo 3-1-1-86-06

66. RKKKo 3-1-1-85-00

67. RKKKo 3-1-1-73-15

68. RKKKo 3-1-1-61-11

69. RKKKo 3-1-1-22-10

70. RKKKo 3-1-1-48-11

71. RKKKo 3-1-1-45-07

72. RKKKo 3-1-1-109-10

73. RKKKo 3-1-1-109-16

74. RKKKo 1- 13-60-83

Euroopa Inimõiguste Kohtu ja Euroopa Kohtu praktika

75. S.C. v The United Kingdom, 60958/00 (2004)

76. Unterpertinger v. Austria, 9120/80 (1986)

77. Vronchenko vs. Eesti , 59632/09 (2013)

78. Nõukogu raamotsus ohvrite seisundi kohta kriminaalmenetluses, 2001/220/JSK 15. märts. 2011, Art 2 lk 3

79. Criminal proceedings against Maria Pupino C-105/03 (2005)

Muud allikad

80. A. Liit. Kuritegude jälgimine. Tallinn, 1972, lk 36
81. Achieving Best evidence in Criminal Proceedings, Guidance on interviewing victims and witness, and guidance on using special measures, Ministry on Justice, UK, 2011, lk 89
Kättesaadav:
https://www.cps.gov.uk/sites/default/files/documents/legal_guidance/best_evidence_in_criminal_proceedings.pdf (15.02.2018.)
82. A. Habicht, H. Kask, Teekond erilise lapse kõrval, 2016, lk 57
83. A. Frank-Viron, A. Lind- Liiberg, Seksuaalselt väärkoheldud laste parimaks abistamiseks avatakse Lastemajad Kättesaadav: <http://www.tai.ee/images/Lastemaja.pdf> (29.04.2018)
84. A. Liivamägi-Hitrov; K. Kask. (2016) *Lapse küsitlemise käsiraamat.Juстиitsministeerium*. Tallinn, 2016, lk 189
85. D. Glaser, S. Frosh. Child Sexual Abuse. Second edition. London; Basingstoke: Macmillan 1996, lk 21-22
86. Eesti Kuulamispuudega Laste Vanemate Liit, Kättesaadav: www.eklv.ee (12.02.2018)
87. E. Kikas, A. Niilo, Õppimine ja õpetamine koolieelses eas, Tartu Ülikooli kirjastus, 2008, lk 120
88. E. Verhellen, Lapse õiguste konventsioon., Tallinn,2000, lk 26-29
89. EU Kids Online research, 2011, Kättesaadav:
[http://www.lse.ac.uk/media%40lse/research/EUKidsOnline/EU%20Kids%20II%20\(2009-11\)/EUKidsOnlineIIReports/Final%20report.pdf](http://www.lse.ac.uk/media%40lse/research/EUKidsOnline/EU%20Kids%20II%20(2009-11)/EUKidsOnlineIIReports/Final%20report.pdf) (17.03.2017)
90. Information to Crime Victims, The Crime Victim Compensation and Support Authority, Sweden, 2015, lk 30, Kättesaadav:
<https://www.brottsoffermyndigheten.se/Filer/Broschyret/Andra%20spr%C3%A5k/Information%20to%20crime%20victims.pdf> (03.04.2018.)
91. J. Jerva, O. Ilgina, A. Kõiv, O. Peetsalu, Nägemispuudega Inimeste Rehabilitatsiooniteenused, Tallinn, 2013, lk 3

92. J.F. Nijboer, Children and Young persons in the Criminal Justice System: The Council of Europe Recommendation on Witness Protection and Rights of The Defence. Criminal Law Forum, 1999, vol 10, p 443-465
93. K. Kask, R. Argus, K. Veerus, K. Kokla, Küsimuste sõnajarje mõjunähtud isiku mäletamise täpsusele 4- ja 6- aastastel Eesti lastel lk 44, Kättesaadav: https://www.researchgate.net/publication/303319963_Kusimuste_sonajarje_moju_nahtud_isiku_maletamise_tapsusele_4-ja_6-aastastel_eesti_lastel (20.02.2018.)
94. K. Kask. Erialaspetsialistide pädevus alaealiste tunnistajate ja kannatanute ülekuulamise kohta kriminaalmenetluses. Justiitsministeeriumi ja kriminaalteabe ja analüüsi talitus. Justiitsministeerium, Tallinn, 2009, lk 25-31
95. K. Kask; A. Liivamägi –Hitrov. Lapse küsitlemise käsiraamat. Tallinn, 2016. lk 36
96. Kannatanud ja tunnistajad süüteo menetluses. Justiitsministeeriumi kriminaalteabe ja analüüsi talitus Kriminaalpoliitika osakond, lk 24
97. K. Anvelt, K. Ibrus, Psühholoogi sõnul peaks kohtunik diagnoosiga lapse puhul kuulama ka spetsialisti. Kohtunik seda ei arva. *Eesti Päevaleht*, Kättesaadav: <http://digileht.epl.delfi.ee/uudised/psuhholoogi-sonul-peaks-kohtunik-diagnoosiga-lapse-puhul-kuulama-ka-spetsialisti-kohtunik-seda-ei-arva?id=82019351> (07.05.2018.)
98. K. Rehemaa, M. Riit Laste- ja noorpsühhiaatria, Tallinn, 2006, lk 43
99. K. Soo, Laste kehaline karistamine jäägu minevikku, Sirp Eesti Kultuurileht, 30.06.17
100. Kuritegevus Eestis 2015. Justiitsministeerium. Kriminaalpoliitika uuringud.
101. Kuritegevus Eestis 2017, justiitsministeerium, Tallinn, 2017, lk 55, Kättesaadav: http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/kuritegevuseestis_2017_veebi01.pdf (10.05.2018)
102. Käsiraamat lasteaednikele, Naistevastane vägivald, Kättesaadav: <http://www.enu.ee/naistevastane-vagivald/index.php?keel=1&id=581> (28.04.2018.)
103. L. Aruväärt. Lapsed ja puuetega inimesed õigusmenetluses. Tartu, 1999, lk 68
104. Lapse Õiguste komitee. Lapse õigus olla ärakuuatuud. Üldkommentaar nr. 12. 2009, lk 3
105. Lapsesõbralik õigustumõistmine-spetsialistide seisukohad ja kogemused. Balti Uuringute Instituut, Tartu 2014. Arvutivõrgus http://www.praxis.ee/wp-content/uploads/2015/06/Lapsed-kohtumenetluses_kokkuv6te.pdf (15.12.2016)

106. Laste õigustest esmasel kokkupuutel politseiga, http://www.oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/Laste%20%C3%B5igustest%20esmasel%20kokkupuutel%20politseiga_lapsevanematele%20ja%20ametnikele.pdf (02.03.2018.)
107. Lapse õigusi käsitleva Euroopa õiguse käsiraamat, Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet ja Euroopa Nõukogu, 2015, lk 17
108. Laste väärkohtlemine peres. Kriminaalpoliitika. Kättesaadav: <http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/perevagivald/laste-vaarkohtlemine-peres> (02.02.2017)
109. Laste väärkohtlemise diagnostikasüsteem kontseptsioon, 2012, lk 6
110. Laste seksuaalse väärkohtlemise ennetusviide, Kättesaadav: <https://www.facebook.com/Justiitsministeerium/videos/10153419572450756/>(29.04.218.)
111. Laste ja noorte seksuaalse väärkohtlemise leviku uuring, Tallinn, 2015, lk 78, Kättesaadav: <http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/uuringud-ja-analuusid/laste-ja-noorte-seksuaalse-vaarkohtlemise-leviku-uuring-2015> (08.02.2018)
112. „Laps - vägivalda ohver“ Eesti Kohtueksperiisi Instituudi 76.Aastapäeva konverents , 2014
113. L.Aruväärt. Lapsed ja puuetega inimesed õigusmenetluses. Tartu, 1999, lk 68
114. M. Haruoja, ÜRO Lapse Õiguste Konventsiooni tulek Eestisse 25 aastat tagasi ja mida sellest õppida, 7.jan.2015, Ajakiri Märka Last, Kättesaadav: <http://ajakiri.lastekaitseliit.ee/2015/01/07/uro-lapse-oiguste-konventsiooni-tulek-eestisse-25-aastat-tagasi-ja-mida-sellest-oppida/>
115. M. Lõvi, Sotsealsete oskuste õpetamisestnägemis puudelistele. Eripedagoogika nr 29, 2008, Tartu Emajõe Kool 125
116. M. Rosental, K. Tilk Lapse seksuaalne väärkohtlemine Eestis. Tartu: Tartu Ülikool. Avaliku halduse ja sotsiaalpoliitika osakond,1999, lk 31
117. M. Voolmer; A. Markina, Developing Directive-Compatible Practicies for the Identification,Assessment and Referral of victims, National Report Estonia, European Commission The Justice Programme of the European Union, 2017, Kättesaadav: <https://www.ibs.ee/wp-content/uploads/VICT-report-ESTONIA-3.pdf> (23.04.2018.)
118. Määratud kaitsja kättesaadavus ja kvaliteet kriminaalmenetluses, Justiitsministeerium Kriminaalpoliitika osakond, Tallinn, 2007, lk 12

119. P. Evans, *The Verbally Abusive Relationship, Expanded Third Edition: How to recognize it and how to repond*, United States of America ,2010, lk 17
120. P. Varul, I. Kull, V. Kõve, M. Käerdi. *Tsiviilseadustiku üldosa seadus. Kommenteeritud väljaanne*. Tallinn: Juura 2010
121. Say NO! A campaign against online sexual coercion and extortion of children, Kättesaadav: <https://www.youtube.com/watch?v=olwKzVvUWz8&feature=youtu.be> (29.04.2018.)
122. Seletuskiri lastekaitseseaduse eelnõu juurde, lk 12 Kättesaadav: https://www.sm.ee/sites/default/files/contenteditors/Lapsed_ja_pered/Lapse_oigused_ja_headolu/seletuskiri.pdf(22.04.2018)
123. Study on children's involvement in judicial proceedings, Contextual overview for the criminal justice pahase- Sweden, 2013, p. 2.1.5, p 9, Kättesaadav: <http://www.childreninjudicialproceedings.eu/docs/ContextualOverview/Sweden.pdf>(03.04.2018)
124. S. Snellmann, T. Lindberg, *Appi-mu klassis on kuulamislangusega õppilane*, Rauma,2007, lk 57-61
125. Sveriges Domstolar, Kättesaadav: <http://www.domstol.se/Funktioner/English/Legal-proceedings/To-the-victim-of-crime/>(03.04.2018.)
126. T. Bachmann, ja R. Maruste, *Psühholoogia alused*, Tallinn, 2001, Ilo, lk 81
127. T. Poopuu, *Uus Lastekaitse seadus ootab rakendamist*, 2015, lk 14, Kättesaadav: http://www.tai.ee/images/Artiklid/Seadus_Uus_lastekaitseseadus_ootab_rakendamist.pdf (22.04.2018.)
128. U.Krüger. *Ülekuulamine kohtueelses menetluses. Õiguslikud aspektid*. Tallinn, 2008, lk 6
129. U. Lõhmus. *Põhiõigused kriminaalmenetluses*, Tallinn 2013.
130. United Nations Office on Drugs and Crime, Unicef. *Guidelines on Justice in matters involving child victims and witnesses of crime. Child-friendly version*, lk 17. Kättesaadav: https://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/Guidelines_E.pdf (15.03.2018.)
131. *Victim Support Services in the EU: An overview and assessment of victims rights in practise*, United Kingdom, 2014, p 24
132. *Violence against women; an EU—wide survey*, FRA – European Union Agency for Fundamental Rights, 2014, lk 8,

133. Vägivalla ennetamiseks strateegia aastateks 2015-2020. Arvutivõrgus
[https://valitsus.ee/sites/default/files/content-
editors/arengukavad/vagivalla_ennetamise_strateegia_2015-2020_kodulehele.pdf](https://valitsus.ee/sites/default/files/content-editors/arengukavad/vagivalla_ennetamise_strateegia_2015-2020_kodulehele.pdf) (10.12.2016)